

Suomen puhekielisten ilmausten kääntäminen viroksi
Marja-Leena Tiaisen nuortenromaanissa

Suomen kielen
pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
toukokuussa 2008
Marjaana Saastamoinen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Marjaana Saastamoinen	
Työn nimi – Title Suomen puhekielisten ilmausten kääntäminen viroksi Marja-Leena Tiaisen nuortenromaanissa	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Toukokuu 2008	Sivumäärä – Number of pages 105 sivua liitteineen
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Pro gradu -tutkielmassani tarkastelen sitä, miten nykysuomalaista puhekieltä käännetään viroksi ja millaisia käännöskelinoja puhekielisten ilmausten kääntämiseen käytetään. Tutkimusaineistonani on Marja-Leena Tiaisen nuortenromaanin <i>Rakas Mikael</i> (1999) ja sen vironnos <i>Kallis Mikael</i> (2003), jonka on kääntänyt Annika Vesi.</p> <p>Koska viron kielessä puhekielen ja yleiskielen ero ei ole yhtä merkittävä kuin suomen kielessä, tarkastelen sitä, miten puhekielisyttä saadaan käännökseen ja millaisia käännösvastineita suomen puhekielisillä ilmauksilla on viron kielessä. Koska virolaisessa kirjallisuudessa vallitsee ammattimaisuuden vaatimus ja kirjakielen puhtauden ja normatiivisuuden traditio, on kirjallisuudessa puhekielellä ja murteilla ollut pitkään tarkasti rajatut käyttöalueet. Vasta 1990-luvulla puhekieli ja slangi ovat tulleet jossakin määrin julkiseen kielenkäyttöön ja kirjallisuuteen.</p> <p>Tutkimuksessani tulee esille, että lähtötekstissä ja käänöksessä on puhekielisyttä enimmäkseen repliikeissä, erityisesti nuorten henkilöhahmojen repliikeissä. Lähtötekstissä henkilöhahmojen repliikkien puhekielisytyen vaikuttaa myös koulutustausta, mutta vironnoksessa tässä ei ole suuria eroja, vaan suurempi merkitys on nuorten ja aikuisten repliikkien välisillä eroilla. Kerronnassa puhekielisyys ilmenee sekä lähtö- että kohdekielisessä tekstissä pääasiassa sanaston tasolla, mutta lähtötekstin repliikeissä puhekielen piirteitä on muillakin tasoilla, esimerkiksi puhekielisissä äänneasuisissa ja muodoissa. Molemmissa teoksissa on paljon voimasanoja sekä repliikeissä että kerronnassa. Voimasanojen merkitys on käännettäessä usein joko heikentynyt tai voimasana on kokonaan vaihdettu toiseksi, esimerkiksi korvattu lähikäsitteellä. Joissakin tapauksissa kääntäjä on joutunut turvautumaan kompensointiin, ja joskus voimasana on jopa ilmaantunut käänöksessä paikkaan, jossa sitä ei lähtötekstissä ole.</p> <p>Käänöksessä puhekielisytyet painottuvat vahvasti sanaston tasolle. Tutkimukseni tukee siten käännöstieteessä usein esiin tullutta havaintoa, jonka mukaan kirjailijat hyödyntävät puhekielistämisessä kielen eri tasoja tehokkaammin kuin kääntäjät.</p>	
Asiasanat – Keywords puhekieli, viron kieli, kääntäminen, nuortenkirjallisuus	
Säilytyspaikka – Depository Fennicum	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimustehtävä ja -aineisto	1
1.2. Termien määrittelyä	3
1.3. Kieliparina suomi ja viro	5
1.4. Puhekielisyyksien käyttö kirjallisuudessa	7
1.4.1. Puhekielisyydet suomenkielisessä kirjallisuudessa	7
1.4.2. Puhekielisyydet vironkielisessä kirjallisuudessa	9
1.5. Kääntäminen	14
1.5.1. Käännösprosessista ja lingvistikäsitteistä	14
1.5.2. Käännösongelmat	16
1.5.3. Puhekielisyyksien kääntäminen	17
2. PUHEKIELISYYDET LÄHTÖKIELISESSÄ TEKSTISSÄ	21
2.1. Puhutun ja kirjoitetun kielen eroista suomessa	21
2.2. Puhekielinen sanasto	25
2.2.1. Lähtökielisen tekstin attraktiokeskukset	25
2.2.2. Muut lähtökielisen tekstin slangi- ja lainasanat	28
2.3. Syntaksin piirteitä	32
2.4. Muita äänne- ja muotopiirteitä	34
2.5. Persoonapronominit	38
2.5.1. Yksikön 1. ja 2. persoona	38
2.5.2. Yksikön 3. ja monikon 3. persoona	44
2.6. Erilaisten sosiaalisten ryhmien puhekielisyydet	46
2.6.1. Sosiolingvistinen näkökulma	46
2.6.2. Nuorten puhekieli ja voimasanat, aikuisten yleiskieli ja päivittely	48
2.6.3. Koulutustaustan ja ammatin vaikutus henkilöihahmojen kieleen	55
3. PUHEKIELISYYDET KOHDEKIELISESSÄ TEKSTISSÄ	58
3.1. Puhutun ja kirjoitetun kielen eroista virossa	58
3.2. Puhekielinen sanasto	60
3.2.1. Kohdekielisen tekstin attraktiokeskukset	60
3.2.2. Muut kohdekielisen tekstin slangi- ja lainasanat	68
3.3. Persoonapronominit	80
3.4. Erilaisten sosiaalisten ryhmien puhekielisyydet	84
3.4.1. Nuorten ja aikuisten henkilöihahmojen kieli	85
3.4.2. Lapsille puhutun kielen deminutiiviset ilmaukset	89
3.4.3. Kohdekielisen tekstin voimasanat	91
4. LOPUKSI	94
LÄHTEET	99
LIITE: Näytteet lähtökielisestä ja kohdekielisestä tekstistä	105

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimustehtävä ja -aineisto

Tässä työssä tarkastelen sitä, miten suomen kielen nykysuomalaista puhekieltä käännetään viroksi ja millaisia käännöskeinoja puhekielisten ilmausten kääntämiseen käytetään. Koska viron kielessä puhekielen ja yleiskielen ero ei ole yhtä merkittävä kuin suomen kielessä (Hennoste 2000b: 1136), tarkastelun kohteena on se, miten ja millä keinoin puhekielisyys saadaan käännökseen. Tutkimukseni aineiston kerään Marja-Leena Tiaisen nuortenromaanista *Rakas Mikael* (1999) sekä sen vironkielisestä käännöksestä *Kallis Mikael* (2003). Nuortenromaanin on kääntänyt viroksi Annika Vesi.

Aineistosta poimittuihin esimerkkeihin viitatessani käytän jatkossa lyhenteitä RM (*Rakas Mikael*) ja KM (*Kallis Mikael*). Olen käyttänyt työn aikana apuna useita sanakirjoja, Mai Loogin viron kielen slangisanakirjaa *Esimene eesti slängi sõnaraamat* (1991) ja sen internet-versiota sekä Kätlin Vainolan ja Lemmit Kaplinskin kokoamaa ja Andres Aulen toimittamaa viron slangisanakirjaa *Eesti slängi sõnaraamat* (2003). Loogin teoksesta käytän jatkossa lyhennettä EESS ja Vainolan ja Kaplinskin teoksesta lyhennettä ESS.

Tutkimusotteeni on pääasiassa kvalitatiivinen, mutta persoonapronominien frekvenssejä käsittelen myös kvantitatiivisesti. Kerätessäni teosten *Rakas Mikael* ja *Kallis Mikael* puhekielisiä ilmauksia olen tehnyt kvantitatiivisia muistiinpanoja ja taulukoita kunkin ilmauksen tai muodon yleisyydestä, mutta lopulliseen työhön päätyi vain osa persoonapronomineja koskevista taulukoista. Myös joissakin yksittäisissä kohdissa olen katsonut parhaaksi esittää hieman frekvenssejä, esimerkiksi käsitellessäni viittauksia tyttöihin ja poikiin sekä tarkastellessani voimasanojen yleisyyttä.

Käsittelen aineistoa havainnointimenetelmän avulla lähtötekstilähtöisesti eli olen kiinnostunut siitä, millaisia käännösvastineita suomen puhekielisillä ilmauksilla on viron kielessä (Vehmas-Lehto 1999: 123–124).

Marja-Leena Tiainen on kirjoittanut romaaneja kaikenikäisille, mutta enimmäkseen 8–16-vuotiaille. Kirjailijanuransa hän aloitti vuonna 1987, jolloin hänen *Pullopoka*-niminen romaaninsa julkaistiin Tammen *Vihreä varis* -sarjassa. Kirjoittamistaan nuortenromaneista Tiainen on saanut eniten palautetta *Rakas Mikael* -romaanista, josta hän mainitsee itsekkin pitävänsä eniten. *Rakas Mikael* sai myös vuoden 1999 Topelius-palkinnon. (Suomen nuorisokirjailijat ry 1997.)

Rakas Mikael -nuortenromaanin aiheita ovat mm. ihmissuhdeongelmat, huumeidenkäyttö, teiniraskaus ja kuolema. Romaanin kertoja on polkupyöräonnettomuudessa 16-vuotiaana surmansa saanut Mikael Vaherila eli Mikke, joka kuolemansa jälkeen seuraa perheensä, tyttöystävänsä ja kavereidensa elämää. Polkupyöräonnettomuuden jälkeen koko Mikaelin lähipiiri potee syyllisyyttä hänen kuolemastaan. Mikaelin vanhempien elämä muuttu täysin, kun he saavat kuulla Mikaelin tyttöystävän, Roosan, odottavan lasta ja aikovan tehdä abortin. Seuraa taistelu siitä, kenen elämästä ja lapsesta on kysymys, ja lopulta Roosa päätyy synnyttämään lapsen. Roosan omasta perheestä ei ole tueksi lukioikäiselle tulevalle äidille, joka joutuukin muuttamaan pois kotoa, Mikaelin perheen pihapiirissä olevaan asuntoon. Roosa ystävystyy Mikaelin isoveljen kanssa ja vähitellen Roosan ja Tuomaksen eli Tumpin suhde alkaa käydä lämpimämmäksi kuin Tuomaksen ja tämän tyttöystävän suhde. Roosan elämä ei ole helppoa varsinkaan Mikaelin vanhempien valvovien silmien alla, mutta vähitellen elämä alkaa näyttää taas valoisiakin puolia, kun henkilöhahmot ovat päässeet pahimman ikävän ja aiheettoman syyllisyyden yli.

Tarkastelemani nuortenromaanin kerronnan kieli on useimmiten hyvin yleiskielistä, mutta siellä täällä kerronnassa on puhekielisiä sanoja tai slangi-ilmauksia. Repliiikit sisältävät huomattavasti enemmän puhekielisyyksiä, ja varsinkin nuorten henkilöhahmojen repliikit ovat hyvin puhekielisiä, kuten seuraava katkelma Roosan ja Tuomaksen välisestä keskustelusta osoittaa. Katkelma on myös toisella tavalla tyypillinen esimerkki teoksen tyylistä, sillä kuollut Mikael on tavallaan äänessä katkelman lopussa:

Tumpin sanat saavat Roosan murtumaan. Hän peittää kasvonsa ja sopertaa kämmmentensä suojasta: – Sinä et tajua, kukaan ei tajua! Tietty minä voin synnyttää sen, mutta miten minä pitäisin siitä muksusta huolta? Me asutaan kaksiossa mun veljen ja mutsin kaa ja meillä on tarpeeks ahdasta jo muutenkin. Mutsin miesystävä luuhaa meillä lisäks viikonloppuisin. Mutsi sanoi, että jos minä aion synnyttää tän lapsen, mun on muutettava muualle. Missä minä asun ja millä me tullaan toimeen? Hyvähän sun on tulla paasaamaan, että pidä pentu!
– Me autetaan sua, Tumpppi sanoo pystymättä kunnolla peittämään innostustaan.
Hyvä Tumpppi, tao nyt kun rauta on kuuma! Murra Roosan vastarinta, pehmitä se! (RM s. 128–129.)

Teoksessa on hieman myös englantia ja saksaa, mutta vieraiden kielten käyttö rajoittuu vain muutamaan lyhyeen repliikkiin, joita ei teoksessa ole suomennettu, esimerkiksi seuraavassa:

– Was ist los, Herr Vaherila? johtaja Kaiser kysyy.

- Minun poikani on kuollut, isä sanoo katsettaan nostamatta. Samassa hän nousee tuoilta, ottaa salkkunsu ja kiristää somionsu.
- Es tut mir leid, hän sanoo ja poistuu toimistosta. (RM s. 37.)

1.2. Termien määrittelyä

Kaikissa kielissä on vaihtelua eli mikään kieli ei ole yhtenäinen. Vaihtelu on ajallista, koska kieli muuttuu ajan kuluessa. Vaihtelu on myös paikallista eli eri puolilla Suomea puhutaan eri tavoin. Ihmisen ikä, koulutus ja sosiaalinen asema vaikuttavat myös kielenkäyttöön. Lisäksi kielenkäyttäjät hallitsevat monia rekistereitä eli eri tilanteiden kielenkäyttötapoja eli vaihtelu on myös tilanteista. Jokainen lopulta puhuu ja kirjoittaa omalla tavallaan eli vaihtelu on myös yksilöllistä. (Lehikoinen 1994: 90; Nuolijärvi 2000: 57.)

Seuraavassa tuon esille työni kannalta keskeisimmät termit. Useimmista käyttämistäni termeistä on olemassa myös vironkielinen vastine. Vironkieliset termit esitän suluisuissa, koska termit ovat kaikille kieliyhteisöille yhteisiä ja keskeisiä, vaikka eri yhteisöissä saattavatkin painottua eri seikat ja eri varieteeteilla voi olla eri asema (Nuolijärvi 2000: 57). Kielimuodoista tutkijat käyttävät hieman eri termejä, mutta tavallisimpia nimityksiä ja niiden määritelmiä ovat kirjakieli, yleiskieli, arkipuhe(kieli), murre, aluepuhekieli ja slang.

Kirjakieli (*kirjakeel*) on kirjoitettua, kirjallisen tradition varassa elävää kieltä, jossa on melko paljon vaihtelua, mutta sitä säätelevät kieliyhteisön yhteiset normit. Kirjakieli-termiä käytetään tavallisessa puheessa tavallisesti laajemmin, synonyymina termille yleiskieli. Kirjakielen synonyymina käytetään joskus myös termiä **kirjoitettu kieli** (*kirjutatud keel*) vaikka ne ovat eri asioita. Kirjoitettu kieli on merkitykseltään kirjakieltä laajempi, se on kaikki se kirjoitettu aineisto, joka esimerkiksi suomen tai viron kirjoitetun kielen historian aikana on julkaistu, toisin sanoen mikä tahansa kirjallisessa muodossa oleva teksti. Kirjakieli on vain osa kirjoitettua kieltä, yksi varieteetti toisten varieteettien joukossa. (Ikola 1972, 16–18; Lehikoinen 1994: 90; Mielikäinen 1980a: 33; Nuolijärvi 2000: 58.)

Yleiskieli (*üldkeel, ühiskeel*) on kieliyhteisön eri ikä- ja ammattiryhmille yhteinen muoto, joka on kirjakielen mukaista ja käyttää yleisesti tunnetuksi tiedettyä sanastoa sekä on virke- ja lauserakenteeltaan yksinkertaista. Se siis tarkoittaa kieltä, jota osaavat käyttää ja ymmärtävät kaikki kieliyhteisön jäsenet. Yleiskieli eli **standardikieli** tarkoittaa kieliyhteisön jäsenille yhteistä kielimuotoa, joka seuraa yleisesti hyväksytyjä norme-

ja. Sen lajit ovat **kirjoitettu yleiskieli** (normaaliproosa, asiaproosa) ja **puhuttu yleiskieli** eli huoliteltu puhekieli (julkisuuden puhekieli). Puhuttu ja kirjoitettu yleiskieli eroavat toisistaan puheen jaksottelussa virkkeiksi, virkerakenteessa, sivulauseiden ja lauseenvastikkeiden käytössä, pronomien käytössä ym. seikoissa. Suomen yleiskieli on syntynyt eri murteiden aineksia tietoisesti yhdistelemällä eli se ei sellaisenaan perustu mihinkään puhutun suomen murteeseen. Kirjoitettu yleiskieli tarkoittaa kieliyhteisön eri ikä- ja ammattiryhmille yhteistä kielimuotoa, joka on muotoasultaan kirjakielen normien mukaista, käyttää yleisesti tunnetuksi tiedettyä sanastoa ja jonka virkerakenne on yksinkertaista eli joukkoviestinnässä taajaan esiintyvien rakennekaavojen mukaista. Standardikielen **varieteeteilla** tai **varianteilla** (*allkeel, keelekuju*) tarkoitetaan osakieliä tai kielimuotoja kuten aluemurre, paikallismurre, slangi, yleiskieli ja erikoiskieli. (Ikola 1972: 16–18; Karlsson 1983: 43–50; Koivusalo 1979: 15, 26; Nuolijärvi 2000: 59–60.)

Käsite **yleispuhekieli**, jolla ei ole vastinetta muissa kielissä, tarkoittaa sellaista kielimuotoa, jolle ovat ominaisia puhekielen piirteet, joita voi kuulla melkein joka puolella Suomea. Tällaiset puheen piirteet eivät leimaa puhujaansa alueellisesti. Yleispuhekielen tilalla on ryhdytty käyttämään termiä **eteläsuomalainen puhekieli**, joka kuvaa kielimuotoa hieman tarkemmin. **Arkinen puhekieli** eli **arkipuhe** tai **arkipuhekieli** (*argikeel, kõnekeel, igapäevakeel*) on vapaampaa kuin yleispuhekieli. Se on normittamatonta ja siinä on paljon vaihtelua puhujan iän, koulutuksen, sosiaaliryhmän ja kotipaikan mukaan. Arkipuhekielen varieteetteihin kuuluvat sellaiset nimitykset kuin **nykypuhekieli**, **nuorison puhekieli**, **Helsingin puhekieli** jne. Puhekielen alaryhmiä ovat murteet ja slangi. Kaikkia puhekielen varieteetteja on luultavasti mahdotonta erottaa täysin yksiselitteisesti toisistaan. Yhteistä varieteeteille on se, että ne poikkeavat jollakin tavalla norminmukaisesta yleispuhekielestä. **Puhuttu kieli** (*kõneldav keel*) on kaiken puhutun kielen kattotermi eikä se siten ole **puhekielen** (*kõnekeel*) synonyymi. Puhekieli voi olla hyvin monentyyppisten kirjakielestä poikkeavien kielimuotojen kattotermi, jonka alle kuuluvat muun muassa paikallismurteet. (Anhava 2000: 34; Hennoste 2000a: 31; Koivusalo 1979, 15; Nevalainen 2003: 3–4; Nuolijärvi 2000: 59.)

Murre eli **kansanmurre** eli **paikallismurre** (*murre, murrak*) tarkoittaa kielimuotoa, jota puhuu jonkin paikkakunnan paikallaan pysynyt väestö, sikäli kuin sen kielenkäyttöä eivät ole muuttaneet kirjallinen sivistys tai joukkoviestimet. Yleiskielen ja paikallismurteiden välille on syntynyt monenlaisia vaihtelevia kielimuotoja. **Aluepuhekieli** on tasoitunut murre, jossa on säilynyt laaja-alaisia murrepiirteitä suppea-alaisempien piirteiden

hävittyä. Aluepuhekieli ei kuvaa kuitenkaan kaikkia murteen ja yleiskielen välimuotoja. (Koivusalo 1979, 15; Lehikoinen 1994: 91; Mielikäinen 1986: 14; Nuolijärvi 2000: 60.)

Slangi (*släng*) puolestaan on jollekin ikä-, ammatti- tai harrastusryhmälle ominainen kielimuoto. Slangin tehtävä on sanomien välittämisen lisäksi ilmentää ryhmän arvomaailmaa sekä lujittaa sen yhteenkuuluvuutta. Sen rinnalla puhuja käyttää myös muita puhekielen muotoja eli kukaan ei puhu sitä ainoana kielimuotonaan. Slangi on tavallaan edustanut alun perin paikallista puhekielen muotoa. Slangin juuret ovat Helsingissä, jossa slangia on puhuttu vähintään 1890-luvulta lähtien. Slangin ensimmäisiä puhujia olivat Helsingin kaksikielisten työläiskaupunginosien pojat ja miehet (Helsingin vanha slang). Nykyäänkin slangia on lähinnä nuorten kieli (nuorisoslangi, koululaisslangi), mutta suurta osaa slangista voi pitää niin sanottuna yleisslangina, jota kuulee joka puolella Suomea nimenomaan nuorten puheessa, sukupuolesta riippumatta. Aiemmin iso osa slangisanastosta oli vierasperäistä – ensin ruotsalaista, sittemmin englanninkielistä alkuperää, mutta nykyslangi on hyvin suomalaislähtöistä, sillä johtaminen ja ketjuuntuminen leimaavat sananmuodostusta. Myös ammattikieliä kutsutaan usein slangiksi (lääkärislangi, sotilaslangi, muusikkoslangi ym.). (Ikola 1972: 24; Lehikoinen 1994: 91, 155; Mielikäinen 1980a: 30.) Slangia ja arkipuhekieltä käsittelemme tarkemmin luvuissa 2.2 ja 3.2.

1.3. Kieliparina suomi ja viro

Suomi ja viro kuuluvat uralilaisen kielikunnan itämerensuomalaisiin kieliin. Viro on yksi suomen lähimmäistä sukukielistä. Viron kieli jakautuu pohjoisviron ja eteläviron murteisiin, joiden sanastossa, kieliopissa ja äänneistössä on paljon eroja. Usein erotetaan lisäksi kolmas murre, Koillis-Viron rantamurre, jossa on paljon suomalaispiirteitä. Päämurteissa on useita alamurteita. Vielä 1800-luvun alkupuolella Virossa käytettiin kahta eri kirjakieltä, eteläviron murteisiin perustuvaa Tarton kirjakieltä ja pohjoisviron murteisiin perustuvaa Tallinnan kirjakieltä. Tarton kirjakielestä luovuttiin 1800-luvulla, kun Pohjois-Viron murteet vakiintuivat kirjakielen pohjaksi muun muassa Friedrich Reinhold Kreutzwaldin kokoaman *Kalevipoeg*-eepoksen myötä. Nykyisessä viron kirjakiellessä on myös muiden murteiden piirteitä, mutta kirjakielen ja yleispuhekielen perustuminen pohjoismurteelle liittyy siihen, miksi viron puhekieli ei poikkea kovin paljon kirjoitetusta virosta. (Kasik 2001: 5–8, 34–39; Lehikoinen 1994: 31.) Eteläviron kieli tekee nykyään tavallaan uutta tulemista, mutta tällä kertaa kaikkein värikkäimmän ja pohjois-

virolaisille oudoimman murteensa, maan kaakkoiskulman vörunkielen kautta (Laakso 1999: 87).

Silloin tällöin viron kieltä luonnehditaan suomea ”kehittyneemmäksi” kieleksi. Siinä mielessä se on totta, että suomen kielessä sananloppuiset ja painottomat äänteet ja ainekset ovat säilyneet paremmin, kun taas viro on kuluttanut niitä vähemmiksi tai kokonaan pois. Koska esimerkiksi taivutuspäätteillä ja muilla sananloppuisilla aineksilla on kielikuntamme kielissä ilmaistu aina hyvinkin tärkeitä asioita, on viroon pitänyt kehittyä korvaavia ratkaisuja. Taivutusmuotojen ero voi näkyä sanavartalossa muutoksissa, esimerkiksi *tuba* ’huone’ : *toa* ’huoneen’, *lipu* ’lipun’ : *lippu* ’lippua, lippuun’. Toinen vaihtoehto on korvata tai vahvistaa päätteitä erillisillä adpositioilla, jotka ovatkin virossa runsaammassa käytössä kuin suomessa. Kun suomalainen syö *omenaa* tai *omenan*, syö virolainen ”omenaa” (*sööb õuna*) tai ”omenan pois” (*sööb õuna ära*). Suomen kielen sanoissa on siis enemmän morfeemeja, ja ne myös ovat pitempiä kuin virossa. Viro on typologisesti eli kielen yleisten rakenneperiaatteiden kannalta aika lailla loitonnut siitä luultavasti kielikunnassamme alkuperäisemmästä tyypistä, jota suomi vielä edustaa. (Junttila 2007: 52; Laakso 1999: 86; Metslang 1994: 9–13; Suhonen 1996: 70.)

Viro on muuttunut fleksiokielen suuntaan, jotka ovat ikään kuin kuluneempia. Vaikka fleksiokielissä on edelleen päätteitä ja etuliitteitä, ne saattavat liittyä sanavartaloihin monimutkaisten sulautumisprosessien välityksellä. Näin on viron kielessä käynyt muun muassa genetiivin päätteelle; genetiivi tunnistetaan viron kielessä sanan vartalon muutoksista ja kontekstista. Viron kielessä suffiksiaines on kuluneempaa. Esimerkiksi monissa paikallissijoissa loppuvokaali on kadonnut (esim. yksikön inessiivi *autos* ’autossa’, yks. elat. *autost* ’autosta’, yks. adess. *autol* ’autolla’, yks. abl. *autolt* ’autolta’). Paikoin myös päätteiden konsonanttiaines on lyhentynyt (esim. yks. allat. *autole* ’autolle’). (Erelt et al. 1995: 195; Häkkinen 1994: 46; Junttila 2007: 56.)

Viron kielessä yleiskielen ja puhekielen ero ei ole yhtä huomattava kuin suomen kielessä. Vielä 1990-luvun alussa Mai Loog (1991: 5–6) kirjoitti, että jos on olemassa virolaista slangia, on sitä hyvin vähän, ja erityisen vähän on olemassa kirjoitettua slangia. Taustalla vaikuttaa kirjakielen ”puhtauden” ja normatiivisuuden traditio. Viron kirjakieltä on normitettu, kuvailtu ja tutkittu, mutta puhekielen tutkiminen on ollut pitkään vähäisempää. (Hennoste 2003b: 86–88; Loog 1991: 5–6.)

1.4. Puhekielisyksien käyttö kirjallisuudessa

Puhetta siirretään kirjoitukseen kolmella tavalla. Litterointi kuuluu tutkimuskäyttöön, editointi on toimittajien ja simulointi kirjailijoiden strategia. Tarkintaan litterointi ei välitä kaikkia puheen ominaisuuksia, ja puhutun kielen siirrossa kirjoitettuun kieleen on aina kuitenkin kyse puheen illuusion luomisesta, johon käytettäviin keinoihin vaikuttavat tekstin tarkoitus ja kirjoittajan päämäärät. Yksi keskeinen puheen piirre aikaan ja ääneen liittyvien ominaisuuksien lisäksi on dialogisuus. Vuorovaikutuksessa tuotetussa keskustelussa tämä näkyy mm. ellipseinä ja dialogipartikkeleina (esim. *no*, *joo*) sekä keskeytyksinä ja puheen päällekkäisyytenä. Lisäksi monet ei-verbaalit seikat, esimerkiksi eleet, ilmeet, asento ja keskinäinen etäisyys, ovat iso osa kielellistä vuorovaikutusta. Kirjoituksessa puheeseen ei voi merkitä tapahtumien yhtäaikaaisuutta eikä puhetta voi muutenkaan kirjoittaa sellaisenaan. Kirjailijan ja kääntäjän tulee valita ne piirteet, joita käyttää kirjoituksessaan puheen esittämiseen. Puheen realistinen kuvaus kaunokirjallisuudessa ei voi olla kaikkien piirteiden tarkkaa jäljentämistä senkään takia, koska lukija ei ole tottunut kohtaamana kaikkia puheen piirteitä kirjoituksessa. (Juva 1998: 53; Mannila 1983: 33; Nevalainen 2003: 5; Siikarla 1983: 63; Tiittula 2001: 6.)

1.4.1. Puhekielisyudet suomenkielisessä kirjallisuudessa

Suomessa puhekielisyksiä on käytetty kirjallisuuden tyylikeinona toistasataa vuotta. Lievimmillään puhekielisyksiä käytetään repliikeissä sävyttämään tai elävöittämään kaunokirjallista tekstiä, mutta on myös mahdollista, että esimerkiksi murre on teoksen ainoa kielimuoto. Nykyinen ”murrebuumi”, murteiden muodissa oleminen, tarkoittaa murteella kirjoittamisen ja murteelle kääntämisen yleistymistä ja leviämistä uudenslaisiin teksteihin. Suomen ensimmäinen murrebuumi vallitsi 1830–1840-luvulla, jolloin oli kyse kielimuodon hausta sen periaatteen mukaan, että jokainen rakentaa kirjakielensä oman murretaustansa varaan. Puheen jäljittelyn tarkoituksena on hyvin usein huomion kiinnittäminen puheen aitouteen tai puhujan persoonaan, sen tehtävä on antaa tekstille mehukkuutta ja paikallisväriä. Suomeksi kirjoitetut romaanit ja näytelmät ovat vähitellen siirtymässä puhekielisempään ilmaisuun, mutta käännetyissä dialogissa muodollinen kirjasuomi on vieläkin hyvin yleistä. Yhtenä syynä saattaa olla se, että käännetty teksti ha-

lutaankin pitää vieraanoloisena. (Juva 1998: 50; Koski 2002: 53, 61; Mielikäinen 2001: 4; Nevalainen 2003: 4; Pulkkinen 1985: 5–6.)

Vielä 1800-luvun puolivälissä puhe-suomen muotoja edustivat vanhat kansanmurteet, mutta vuosisadan lopussa kansanmurteiden rinnalle syntyi kirjakielinen julkipuhe-suomi, jota suomenkielinen sivistyneistö ryhtyi käyttämään epävirallisessakin viestinnässä. 1900-luvun taitteessa näiden puhtaiden kielimuotojen rinnalle alkoi kehittyä erilaisia kaupunkikielen muotoja, jotka sisälsivät aineksia sekä kansanmurteista että kirjakielestä. Selvimmin nämä puhekielen muodot olivat erossa toisistaan 1900-luvun alkukymmeniinä, jolloin ne ilmensivät sääty- ja luokkaeroja. Myöhemmin nämä erot ovat tasoittuneet niin, että puhtaan murteen tai rikkeettömän kirjakielen puhujia ei enää helposti löydä. (Paunonen 1982: 138–139.)

Mantila (1997: 6) puolestaan toteaa, että vaikka vanhojen kansanmurteiden tasoittumista kommentoitaessa on usein väitetty puhe-suomen yhtenäistyvän, on samalla syntynyt ja syntyessä uusia puhekielen varieteetteja, jotka voivat poiketa toisistaan yhtä paljon tai jopa enemmän kuin mikä tahansa vanha länsi- ja itämurre. Variaatio nykypuhe-suomessa on suurta, Mantilan (1993: 20–23; 1997: 8) mukaan ehkä suurempaa kuin koskaan, mutta vaihtelu tapahtuu nykyään suhteessa erilaisiin kielenulkoisiin muuttujiin kuin aikaisemmin. Yksiselitteisesti ei voi siis puhua yhtenäistymisestä. Varieteettien rajat eivät myöskään ole samalla tavalla selviä kuin vanhojen kansanmurteiden ollessa puhutun suomen pääedustus, ja varieteeteittain tarkasteltuna puhe-suomen kenttä ”hajoaa tutkijan käsiin”. (Mantila 1997: 8; Paunonen 1982: 139.)

Puhutun ja kirjoitetun kielen vaihtelua kotimaisessa nuortenkirjallisuudessa tarkastelleen Kaisu Rättyän (2007) mukaan kirjailijat tekevät valintoja esimerkiksi siinä, kirjoittavatko kertovaa tekstiä yksikön kolmannessa vai ensimmäisessä persoonassa, ja jälkimmäisessäkin valinta tehdään *minä*- ja *mä*-muodon välillä. Kirjailijat joutuvat tekemään valintoja myös siinä, kuinka paljon puhekieltä otetaan dialogeihin. Rättyän havaintojen mukaan 2000-luvun nuortenromani on kirjoitettu usein minäkerrontaa käyttäen. Puhekieli sijoittuu Rättyän tarkastelemissa nuortenromaneissa usein repliikkeihin. Kerronta- tai tajunnanvirtajaksot ovat siis usein hyvin neutraalia yleiskieltä tai kirjakieltä, mutta dialogit sisältävät nykypuhekieltä, harvemmin slangia. Rättyä nostaa erään tarkastelemaisensa nuortenkirjan yhteydessä esille myös sosiaalisten ryhmien erottelun – nuoret puhuvat keskenään vapaammin kuin aikuisten kanssa. (Rättyä 2007: 14.) Tähän havaintoon palaan tarkemmin luvuissa 2.6.2 ja 3.4.1.

Rättyä on tehnyt kiinnostavan havainnon tarkastelemastaan aineistosta: suosituimmat ja myydyimmät nuortenkirjailijat ovat valinneet yleiskielisen ilmaisun. Murteellisuutta ja slangia esiintyy hänen yhdeksän nykynuortenromaanin otannassaan varsin vähän. Kirjakielisen kerronnan rinnalla on yleiskielistä dialogia, jossa puhekielisyys tulee esiin *mä*-muotoina ja sanastossa. Mikäli kirjailija valitsee kerrontaan nykypuhekielen, hän käyttää ennemminkin nykypuhekielen sanoja kuin lyhentyneitä verbimuotoja tai luonnollisen arkipuheen jäljittelyä toiston, vaillinaisuuden tai katkonaisuuden kautta. (Rättyä 2007: 17.)

Nuorisokirjallisuudentutkimus on kirjallisuudentutkimuksessa sinänsä melko nuori tieteesarkka. Nuortenromaaneja on tutkittu Suomessa 1960-luvulta lähtien. Laji- ja genrenimityksenä nuortenromaanista ei olla aivan yksimielisiä. Käsite *nuortenromaan* erottaa nuortenromaanit lastenromaaneista, saturomaaneista ja aikuisten romaaneista, toisaalta myös eri lajeista, esimerkiksi lyriikasta, fantasiaromaanista ja science fictionista. Kattokäsitteenä *nuortenkirja* on pysynyt lastenkirjan tavoin ylemmän tason terminä, ja nuortenkirjallisuuteen lasketaan myös nuortenlyriikka, -novellit ja -näytelmät. Nuoret tietenkin lukevat myös laajempaa tekstikirjoa, viihdekirjallisuutta, aikuisten kirjallisuutta, sarjakuvia, lehtiä ja niin edelleen. (Rättyä 2003: 170–174.) Suppeasti nuortenromaanin voi määritellä nuoren päähenkilön identiteetikysymyksiä käsitteleväksi romaaniksi, jossa nuoren ikää ei tarvitse määritellä. Totutusti nuortenromaanin ensimmäisenä edustajana on pidetty J. D. Salingerin teosta *Sieppari ruispellossa* (*The Catcher in the Rye*, 1951), joka ilmestyi Pentti Saarikosken suomentamana vuonna 1961. Salinger oli uudistaja muun muassa käyttämänsä kielen takia, sillä hän perusti tekstinsä nuorten kielelle. Suomessa ensimmäisenä modernina nuortenromaanina pidetään Merja Otavan *Priska*-romaanina (1959), joka onkin ollut esikuvana muille suomalaisille kirjailijoille Salingerin *Sieppari ruispellossa* -teoksen tapaan. (Rättyä 2003: 170–174.)

1.4.2. Puhekielisydet vironkielisessä kirjallisuudessa

Virossa kielen varieteeteista tai osakielistä on 1900-luvulla käytetty ensisijaisesti neljää termiä: kirjakieli (*kirjakeel*), murre (*murre*, *murrak*), yleiskieli (*üldkeel*, *ühiskeel*) ja puhekieli (*kõnekeel*) tai arkikieli (*argikeel*) sekä sen alalaji slangi (*släng*). Näistä laajemmin on käytetty vain kirjakieltä, murretta ja puhekieltä, sillä yleiskieli on ollut lähinnä murretieteen termi. Hierarkkisesti korkein viron kielen osakieli on **standardoitu kirja-**

kieli eli **normikieli**, Tiit Hennosten (2003) sanoin ”kielen ihanne, ainoa oikea ja kunnollinen viron kieli – – Viron kansan, identiteetin ja kulttuurin perusta ja ajoittain koko viron kielen synonyymi”. Sitä käytetään kaikessa julkisessa kanssakäymisessä, sekä kirjoitettuna että puhuttuna. Virossa julkisessa kielenkäytössä, myös kirjallisuudessa, vaadittiin 1930-luvulta 1990-luvulle erittäin painokkaasti kirjakielen sääntöjen noudattamista. Osakielten hierarkiassa kirjakieltä alempana ovat murteet, joiden käyttö ja asema ovat muuttuneet ajan kuluessa hyvin paljon, jopa suoranaiseen murteiden vastaiseen taisteluun asti. Hierarkiassa murteitakin matalammalla ovat puhekieli tai arkikieli sekä slangi; niitä on määritelty lähinnä huolimattomaksi, primitiiviseksi ja väljemmäksi vaihtoehdoksi ja niitä tulee välttää erityisesti julkisessa elämässä, mielellään myös yksityisessä. Puhekieli-käsitteen alle on siten koottu kaikki sellaiset piirteet, jotka on kirjakielessä kielletty ja joita ei ole myöskään murteissa. Kirjakielen hallitseva suhde muihin osakielisiin nähden on johtanut siihen, että kirjakieli on tunkeutunut myös toisten osakielten normaaliin ympäristöön ja vaikuttanut niihin voimakkaasti. Hennoste kutsuu tilannetta **totalitaariseksi kielitilanteeksi**. (Hennoste 2003b: 86–88.)

Kirjallisuuden kieli on siis virolaisessa kirjallisuudessa ollut 1920-luvun toisesta puoliskosta lähtien normikirjakieltä. Kirjakielen valtakaudella on käytetty vain vähän murteita ja puhekieltä tai arkikieltä. Puhekielellä ja murteilla on hyvin selkeästi rajatut käyttöalueet: niitä on käytetty lähinnä tekstin henkilöiden puheessa luonnehtimassa henkilöiden taustoja, sosiaalista asemaa tai sivistymättömyyttä. Virolaisessa kirjallisuudessa puhekieltä käytetään ainoastaan henkilöiden dialogissa – kertojan puheessa vain yksittäisissä tapauksissa. Puhekielisiä piirteitä käytetään enimmäkseen ilmentämään ihmisen pelästymistä, yllättymistä ja epävarmuutta, ei niinkään osoittamaan puheen tai dialogin arkisuutta tai spontaanisuutta. Ainoastaan virolainen kirjailija Oskar Luts (1887–1953) on käyttänyt arkikielen piirteitä ja spontaanin suullisen dialogin piirteitä systemaattisesti ja taitavasti, mutta hänen tyylinsä on jakanut lukijoiden mielipiteet vahvasti kahtia. (Hennoste 2003b: 88–90.)

Edellä esitellyn kielen käytön ja suhtautumisen taustalla vaikuttaa ammattimaisuuden vaatimus, joka on kuvannut Viron kirjallisuuden kieltä jo 1900-luvun alusta lähtien. Ammattimaisuuden vaatimus tarkoittaa tekstien huoliteltuun muotoon pyrkimistä, joka on johtanut eräät kirjailijat moninkertaiseen tekstien viimeistelyyn. Näin siis spontaanisuutta ilmentäviä kielipiirteitä ei ole arvostettu, ja niiden käyttöä on rajoitettu erittäin tiukasti. (Hennoste 2003b: 90; Nirk 1986: 174.)

Viron kirjallisuuden kieltä luonnehtii siis kirjakielikeskeisyys ja huoliteltu viimeistely, ja muut osakielet ovat vain marginaalisia ilmiöitä, joita käytetään ensisijaisesti proosan dialogissa kuvaamaan henkilöitä sosiaalisesti tai psykologisesti. Tällainen kirjakielen absolutisoiva tilanne on ollut eurooppalaisessa kulttuurissa melko yleinen – useimmat Euroopan kansat ovat syystä tai toisesta käyneet läpi kirjakielikeskeisen vaiheen yhteiskunnassa ja kirjallisuudessa. Euroopan kulttuureissa on myös muiden kuin kirjakielisten piirteiden käyttäminen kirjallisuudessa ollut hyvin samanlaista kuin Viron kanonisoidussa kirjallisuudessa. Esimerkiksi Englannin kirjallisuudessa erotetaan kirjallinen murre (*literary dialect*) ja murrekirjallisuus (*dialect literature*), joista ensimmäinen tarkoittaa kirjakielellä kirjoitettua, laajalle lukijakunnalle tarkoitettua kirjallisuutta ja jälkimmäinen taas murteella kirjoitettua, murretta taitavalle lukijakunnalle tarkoitettua kirjallisuutta. Muut kuin kirjakieliset muodot ovat käytössä ennen kaikkea dialogissa, jossa niiden avulla tuodaan esille henkilöiden asema ja status. Kun kirjakielestä poikeaan, tehdään se lähinnä huumorin luomiseksi. (Hennoste 2003b: 91–92.)

Viro on kokenut kolonialisointia monelta taholta historiansa aikana: kaksinkertaisen ulkopuolisen kolonialisoinnin, Saksan taholta 1200-luvulta alkaen ja Venäjän taholta 1700-luvulta alkaen, mutta toisaalta myös sisältäpäin tapahtuneen kolonialisoinnin kansallisen heräämisen aikana. Yhteinen kirjakieli ja yhteinen kirjallisuuden kieli ovat olleet virolaisessa yhteiskunnassa yhdistäviä tekijöitä, joilla on luotu kansasta kansakunta ja lisätty homogeenisuutta sekä tukahdutettu kielellisiä ja ideologisia erityispiirteitä. Olemassa olevan kielihierarkian vakiinnuttajana on toiminut eliitti, mikä on tarkoittanut kaikenlaisten kielellisten vähemmistöjen tukahduttamista ja torjumista. Kirjallisuudessa on yritetty päästä tästä eroon 1900-luvun aikana vain muutamia kertoja, mutta mitään murrosta ei ole tapahtunut ja perussuunnasta tehdyt poikkeamat ovat jääneet marginaaliksi. (Hennoste 2003b: 92–93.)

Uusi kielellinen tilanne alkoi kehittyä 1990-luvun Virossa, jolloin merkittävin muutos oli se, että osakielten totalitaariset piirteet alkoivat hävitä. Yhteiskunnassa muodostumassa olevat uudet sosiaaliset ryhmät muodostivat omia osakieliään ja kirjakieli menetti itsevaltiaan asemansa perääntyen toisten rekisterien hallitsemilta alueilta. Puhekieli ja slangi, jotka aiemmin oli karkotettu arkielämään, tulivat jossakin määrin julkiseen kielenkäyttöön, esimerkiksi radioon ja sanomalehtiin. Spontaani kieli tuli käyttöön julkisissa tilanteissa, esimerkiksi radiohaastatteluissa, ja võrun murretta alettiin arvostaa Võrumaan kielenä. Kyse ei kuitenkaan ole siitä, että olisi syntynyt uudenlainen osakiel-

ten hierarkia, vaan ilmiöt ovat merkkejä siitä, että uudessa tilanteessa yhtenäinen osakielten hierarkia katoaa hiljalleen. (Hennoste 2003b: 98.)

Jotta kirjakieli säilyisi hierarkian huipulla, sen sääntöjen seuraamista tulee jatkuvasti valvoa. Täydellinen valvonta ei kuitenkaan ole enää mahdollista, sillä julkisesta kielenkäytöstä on tullut yksilökeskeistä muun muassa tietokoneiden ja omakustanteiden myötä. Kielenohjailun nykyisenä johtoajatuksena on pyrkimys rikkaaseen kieleen, mutta enää ei voi entiseen tapaan ryhtyä poistamaan eri variantteja. Kielenohjailijat antavat yleisiä ohjeita, mutta jäykkien rajojen vetämisen tilalle on tullut sääntöjen ydinasioiden painottaminen sekä joustavien sääntöjenvälisten siirtymien tunnustaminen. Tekstien määrä on kasvanut räjähdysmäisesti ja kirjakielen sääntöjen seuraaminen julkisuudessa on jäänyt yhä enemmän jokaisen kielenkäyttäjän omaksi asiaksi, koska kaikkea julkaisua materiaalia ei yhteiskunnan ole mahdollista valvoa. (Erelt 1989: 10; Hennoste 2003b: 98.)

Yksi merkittävä muutos virolaisessa kielenkäytössä on kanssakäymistilanteiden rajojen muuttuminen. Kun aiemmin oli olemassa selvä tilanteiden hierarkia ja hyvin selvät tilanteiden rajat (korkeat ja matalat tilanteet, julkiset ja arkiset tilanteet, tieto- ja vaikutustilanteet), ovat hierarkiat ja rajat nyt katoamassa. Toinen muutos on viron kielen ja toisten kielten vastakohtaisuuden katoaminen, sillä on syntymässä kielten yhteiselo, jossa monikielisyys on normaalia. Osalle nuorempaa sukupolvea virolaisuus ja vironkielisyys eivät ole enää itsestään selviä arvoja, eikä viron kieli korkein kieli. (Hennoste 2003b: 98–99.)

1990-luvulla modernistisen ja postmodernistisen proosan uutena suuntana tuli esille puhekielinen proosa, joka korostaa dialogia ja ulkoista kuvailua sekä sisältää paljon kärkeuksia. Osittain taustalla on amerikkalainen beat-kirjallisuus. Proosan olennainen kielen uudistus on puhekielen laajempi tuleminen proosaan ja sen funktioiden muuttuminen. Puhekielen muutos liittyy matalatyyllisen kielen sanaston käyttämiseen henkilöiden puheessa. Harvinaisempaa on suullisen dialogin sanasto, esimerkiksi esimerkiksi partikkelien *no* 'no', *või?* 'vai?', *siis* 'sitten', *noh* 'noh', käyttäminen. Suullisen dialogin sanastoakin harvinaisempaa oli spontaanin dialogin lauseoppi, josta olivat harvoin käytössä jotkin yksinkertaiset keinot: fraasit, vierekkäiset lauseet ilman erityistä yhteyttä toisiinsa sekä lauseiden jatkuva uudelleenmuotoilu tekstissä. Arkikielen osuus nykyteksteissä on suurempi kuin aiemmin, ja se on lisäksi ilmeikkäämpää kuin esimerkiksi Lutsin arkikieli. Puhekielen keinot eivät ole 1990-luvun teksteissä kehiteltyjä ja hiottuja, vaan lähempänä tavallista spontaania kielenkäyttöä. (Hennoste 2003b: 108–109, 111, 115.)

Kyse on tyylistä, joka syntyy tietoisesta viimeistelemättömyydestä eikä niinkään puhekielelle perustuvan oman tyylin tietoisesta luomisesta. Tuloksena syntyy selvä, yksinkertainen, jokapäiväinen teksti, jossa puhekieli ja arkikieli sijoittuvat toiseen yhteyteen kuin ennen, huolella viimeistellyssä tekstiperinteessä. Luonnollisilta tuntuvat puhekielen keinot vahvistavat proosan puhekielisyyden vaikutelmaa. Arki- ja puhekieltä kuitenkin käytetään proosassa henkilöiden puheessa eikä kertojan puheessa, jolloin niiden käyttö on selvästi motivoitua. Uusi kielenkäyttö ilmentää proosassa enimmäkseen nuorten ihmisten puhetta, eikä sen avulla enää erotella toisistaan esimerkiksi sivistymättömiä ja sivistyneitä tai kaupunkilaisia ja maalaisia. Puhekieli kuuluu luonnollisena osana henkilöiden kielenkäyttöön eikä ilmennä enää mitään erityisiä tunnetiloja kuten ennen. Hennosten mukaan ei ole kysymys nuorten ja vanhojen periaatteiden vastakkaisuudesta, vaan siitä että nuoret kirjoittavat nuorista: ihmiset puhuvat, ja puhe sisältää siivottomuuksia niin kuin elämässäkin. (Hennoste 2003b: 109, 111.)

1990-luvulla jopa Viron sanomalehdissä ryhdyttiin suosimaan puhekieltä, kun aiemmin, erityisesti neuvostoaikana, sanomalehti edusti mahdollisimman virallista ja sovinnaista tyyliä ja sen tehtävänä oli olla vakava poliittinen ja ideologinen vaikuttaja. Nykyisin lehdistö ei ole enää valtion työkalu eikä se palvele tiettyä politiikkaa tai ideologiaa, vaan sen tärkein tehtävä on informaation jakaminen ja samalla myös viihdyttäminen. Sisältöjen muuttuessa myös kielenkäyttö on muuttunut: kevyt ja hauska puhetyyli tuo enemmän lukijoita kuin vakava ja vaikea tyyli tai virallinen ilmaisutapa. Kasikin (2004: 16) mukaan vielä 1990-luvun alussa julkisessa esiintymisessä yritettiin ”puhua niin kuin kirjoitetaan”, kun nykyään yritetään ”kirjoittaa niin kuin puhutaan”. Lehdistössä myös suhtautuminen kirjakielen perinteisiin normeihin on muuttunut. Osa kirjoittajista käyttää 1920-luvulla hylättyjä murremuotoja tai kielitieteilijä Johannes Aavikin (1880–1973) uudistuksellisia muotoja, eivätkä kielentarkastajat enää korjaa niitä. Tällaisia ovat esimerkiksi muodot *hää* ’hyvä’ pro *hea*; *sääl* ’siellä’ pro *seal*; *oodat* ’odotettu’ pro *oodatud*; *kirjutet* ’kirjoitettu’ pro *kirjutatud*. Kasikin havaintojen mukaan puhekieltä ja viihteellistä kielenkäyttöä on Viron lisäksi myös muiden maiden kevyempien lehtien palstoilla, mutta muualla laatulehdet pitävät puhekielen ja lehtikielen eron selvänä. Kasik myös huomauttaa, että 1990-luvun vapauden huumen ja sen jälkimaininkien epä säännöllinen ja paikoin jopa anarkistinen kielenkäyttötapa on 2000-luvun puolella muuttumassa normaalimmaksi. (Kasik 2004: 15–18.)

Virolaisessa kirjallisuudessa puhekieli tai arkikieli on siis tullut melko voimakkaasti esille 1990-luvun aikana ja sen jälkeen. Sama ilmiö on havaittu myös lehtikielessä.

Vaikka kielenkäytön muuttuminen on Viron 1990-luvun kirjallisen murroksen tärkeimpiä osatekijöitä, näkyy arkikielen tuleminen teksteissä lähinnä sanaston tasolla. (Henno 2003b: 109, 111.)

1.5. Kääntäminen

1.5.1. Käännösprosessista ja lingvistiksestä käännösteoriasta

Kääntäminen on keskeiseltä olemukseltaan kielellistä toimintaa, mutta sen prosesseja tutkittaessa on lähdettävä siitä, että varsinaisesti se kuuluu semiotikkaan, merkkijärjestelmiä, merkkien kehitystä ja niiden käyttäytymistä tutkivaan tieteeseen. Kääntämissprosessiin vaikuttavat monet kielenulkoiset tekijät, vaikka kieleen keskittyvän lähestymistavan mukaan kääntäminen onkin yhden kielellisen merkkijärjestelmän sisältämän merkityksen siirtämistä toiseen kielelliseen merkkijärjestelmään. Kääntäjä ei voi käsitellä tekstiä irrallaan kulttuurista. (Bassnett 1995: 31.) Käännösteoreetikko Roman Jakobson on jakanut kääntämisen kolmeen pääryhmään:

- 1) intralingvaalinen, kiellensisäinen kääntäminen, jossa kielellisiä merkkejä tulkitaan saman kielen toisilla merkeillä;
- 2) interlingvaalinen, kieltenvälinen kääntäminen eli varsinainen kääntäminen, jossa kielellisiä merkkejä tulkitaan toisen kielen avulla ja
- 3) intersemioottinen, merkkijärjestelmien välinen kääntäminen, jossa kielellisiä merkkejä tulkitaan ei-kielellisten merkkijärjestelmien merkkien avulla (Bassnett 1995: 32).

Näiden kaikkien käännöstapojen perusongelma on se, että vaikka viestit saattavatkin toimia koodiyksiköiden ja toisten viestien riittävinä tulkintoina, ei käännöksessä yleensä voi saavuttaa täydellistä vastaavuutta. Jotta yhden yksikön merkitys saataisiin tulkituksi kokonaisuudessaan, on kieltenvälisessä kääntämisessä usein turvauduttava koodiyksiköiden yhdistelmiin. Ranskalainen käännösteoreetikko Georges Mounin on kehittänyt Jakobsonin ajatuksia ja pitää kääntämistä operaatioiden sarjana, jonka lähtökohtana ja lopputuotteena ovat tiettyssä kulttuurissa toimivat merkitykset. Kääntäjän tulee siis käsitellä ilmiöitä, joiden kuvaamiseen pelkät kielen keinot eivät riitä eli kääntäminen on tulkinnan ja uudelleen hahmottamisen prosessi. (Bassnett 1995: 32–33.)

Käännösteorioita on kahta päätyyppiä, **lingvistisiä** ja **kommunikatiivisia**. Lingvistiset käännösteoriat vertaavat tiettyjen lähtökielisten ja tulokielisten kielen yksiköiden toimintaa lähtötekstissä ja käännöksessä. Kommunikatiivisissa käännösteorioissa kääntäminen käsitetään nimenomaan viestinnän muodoksi eli kääntäjä välittää tietyn sanoman lähtökieliseltä lähettäjältä tulokieliselle vastaanottajalle. (Vehmas-Lehto 1999: 35–36, 58.) Koska tutkin puhekielisten ilmausten kääntämistä, ovat lingvistiset käännösteoriat lähempänä tutkimustani kuin kommunikatiiviset käännösteoriat.

Kääntäjät joutuvat usein turvautumaan ”adekvaatteihin korvikkeisiin” eli ”käännöskeinoihin”, joita käytetään, kun lähtö- ja tulokielen erojen vuoksi kääntäjän on pakko irrota lähtötekstistä ja etsiä ratkaisua kokonaisuudesta käsin. Lähtökielen yksikkö siis korvataan sellaisella tulokielen yksiköllä, joka ei ole sen ”suora” vastine. Venäläiset lingvistiset käännösteoreetikot ovat esitelleet mm. seuraavanlaisia käännöskeinoja (Vehmas-Lehto 1999: 38), joista monet ovat lähinnä leksikaalisia eli liittyvät sanojen valintaan käännöksessä:

- korvaaminen alakäsitteellä
- korvaaminen yläkäsitteellä
- korvaaminen muulla lähikäsitteellä
- korvaaminen antonyymillä
- kompensointi.

Kaksikielisessä viestinnässä erotetaan kaksi päämuotoa, kirjallinen kääntäminen ja sen suullinen vastine, tulkkaus. Lisäksi toimittaminen ja tekstin tuottaminen voivat olla kaksi- tai monikielistä viestintää. Vehmas-Lehto määrittelee kääntämisen seuraavasti: ”käännettäessä ilmaistaan tulokielen keinoin se, mikä on jo ilmaistu lähtökielen keinoin”. Käsitteet siitä, miten kääntäminen tapahtuu ja mitä vapauksia käännettäessä on mahdollista ottaa, ovat vaihdelleet ja vaihtelevat vieläkin. Kyse ei ole *kielen* kääntämisestä, vaan kääntäjän tehtävänä on yleensä välittää käännöksen sisältöä, merkitystä. (Vehmas-Lehto 1999: 11–12.)

Kääntäminen on monimutkainen prosessi, jossa täytyy ottaa huomioon paljon erilaisia asioita ja jatkuvasti tehdä valintoja eri käännösvaihtoehtojen välillä. Kääntäjä on hyvin usein – jopa jatkuvasti – ristiriitatilanteessa, jossa käännökseen ei ole mahdollista välittää lähtötekstistä kaikkea, vaan on turvauduttava erilaisiin kompromisseihin. Käännöksille on eri aikoina tai joskus samanaikaisesti asetettu hyvin erilaisia vaatimuksia. (Vehmas-Lehto 1999: 16–17.) Nämä vaatimukset ovat keskenään ristiriitaisia, eikä kääntäjä pysty mitenkään noudattamaan niitä kaikkia samanaikaisesti.

1.5.2. Käännösongelmat

Usein luullaan, että kääntämisessä on kysymys vain kielikoodin vaihdosta ja että koodiavain löytyy sanakirjasta ja kieliopista, vaikka vain osa käännösongelmista on kielellisiä. Kielellisiä käännösongelmia ovat muun muassa sanaleikit, joita on usein mahdoton kääntää. Suurin osa ongelmista liittyy kuitenkin kielenulkoisiin seikkoihin, esimerkiksi kulttuurieroihin. Kääntäjä on kaksikielisen viestinnän asiantuntija, ammattimainen ongelmanratkaisija, joka valitsee eri käännösmahdollisuuksista kuhunkin tehtävään ja tilanteeseen parhaiten soveltuvan. (Bassnett 1995: 50; Vehmas-Lehto 1999: 17–20.)

Käännösteoreettisessa keskustelussa on Newmarkin (Vehmas-Lehto 1999: 23) mukaan erottunut kaksi kiistakysymystä, joihin on palattu aina uudelleen Cicerosta (106–43 eKr.) 1960-luvulle saakka. Nämä paljon pohditut aiheet ovat:

- 1) onko kääntäminen ollenkaan mahdollista ja
- 2) kun joka tapauksessa käännetään, niin miten tulisi kääntää – kirjaimellisesti vai vapaasti – eli millainen käännös vastaa lähtötekstiä.

Jälkimmäinen pohdinnan aihe on siis ns. käännösihanne. (Vehmas-Lehto 1999: 23.) Nykyisin kysymystä kääntämisen mahdollisuudesta tai mahdottomuudesta ei edes esitetä, sillä se koetaan absurdiksi. Kuitenkin monet ovat olleet sitä mieltä, että kääntäminen on mahdotonta. Esimerkiksi saksalaisen kielitieteilijän Wilhelm von Humboldtin (1767–1835) mielestä kääntäminen olisi yritys ratkaista mahdoton ongelma, mitä hän perusteli kielten välisillä eroilla. Erot eivät hänen mukaansa ole niinkään äänteiden ja merkkien välisiä eroja, vaan maailmankuvan eroja. Perusteina kääntämisen mahdottomuudelle on esitetty seuraavia seikkoja (Vehmas-Lehto 1999: 23–25):

- Todellisuus jaotellaan eri tavoin eri kielissä – esimerkiksi suomen verbien *pelata*, *leikkiä* ja *soittaa* vastineena on useissa kielissä yksi verbi, virossa *mängima*.
- Kielissä on ns. vastineetonta sanastoa. Kaikkia käsitteitä ei tunneta toisessa kulttuurissa eikä niille siksi ole nimitystä vastaavassa kielessä – esimerkiksi *muurinpohjalelut*.
- Konnotaatiot eli sivumerkitykset vaihtelevat kielestä toiseen.
- Sanaleikkejä voi olla mahdoton kääntää.
- Murre saattaa aiheuttaa suuria ongelmia.

Nykyään ajatellaan, että todellisuuden jaottelemisen eri tavoin eri kielissä, vastineeton sanasto ja erilaiset konnotaatiot aiheuttavat toki käännösongelmia, mutta eivät ole esteenä kommunikoinnille. Sen sijaan murteiden välittämisessä on suuria ongelmia, ja sanaleikin kääntäminen koetaan usein todella mahdottomaksi. Kääntäminen on kuitenkin

tietyistä vaikeuksista huolimatta sekä välttämätöntä että yleensä mahdollista. (Vehmas-Lehto 1999: 25.)

1.5.3. Puhekielisyyksien kääntäminen

Käännöskieli saa piirteitä sekä lähtökielestä (interferenssi) että kääntämisen yleisistä lainalaisuuksista, jotka eivät riipu käännöksen kieliparista. Käännösuniversaaleista eli kaikille käännöksille ominaisista piirteistä on deskriptiivisessä käännöstutkimuksessa esitetty hypoteesi, jonka mukaan kaikilla käännöksillä on taipumus suosia tavanomaisia kirjoitetun kielen ilmaisukeinoja sekä neutraalia yleiskielistä sanastoa. Toisin sanoen käännökset ovat yleensä melko konservatiivisia. Käännöstieteessä usein esille tullut havainto on, että kirjailijat hyödyntävät puhekielistämisessä kielen eri tasoja tehokkaammin kuin kääntäjät. (Nevalainen 2003: 6, 19; Pennanen 1983: 69–72.) Näihin molempiin käännösuniversaaleihin eli käännösten konservatiivisuuteen ja puhekielistämisen eri tasojen hyödyntämiseen palaan myöhemmin.

Kaunokirjallisuuden kääntäjä luo illuusiota. Kääntäjän tehtävä on herättää lukijassa vaikutelma, että hänen edessään on alkuperäinen teksti. Kun kääntäjä hyödyntää puhekielisyyksiä, luo hän tavallaan illuusiota illuusion päälle. (Juva 1998: 53; Nevalainen 2003: 5, 20; Kalliokoski 1998: 184; Siikarla 1983: 63; Tiittula 2001: 13.) Dialogia, slangia ja murretta voi Mannilan mukaan kääntää ainoastaan viitteellisesti, ei eksplisiittisesti eikä kaikkea kohdekieleen siirtäen. Kääntäjän on siis valittava luovan sommittelun avulla sellaiset keinot, joilla tekstin funktio toteutuu parhaiten. (Mannila 1983: 35; Nevalainen 2003: 5.)

Kääntäminen on jatkuvaa ratkaisujen tekemistä, mutta Heinon (1983: 29) mukaan yksittäisten ratkaisujen pitää aina olla yhtenäisen linjan mukaisia. Kääntäjällä on oltava tietty näkemys teoksesta ja yhtenäinen perussuhtautuminen siihen, ja tärkeintä on, että käännöstyössä turvaudutaan aina yhtenäiseen linjaan eikä horjuta eri vaihtoehtojen välillä.

Puhekielessä on paljon aineksia, jotka eivät kirjoitettaessa tule kysymykseen, esimerkiksi tilanteeseen viittaavia tai puhetta jäsentäviä ja väljentäviä pronomineja ja partikkeleita (esim. *se, sellanen, tää; sitte, niiku, tota noin*). Erilaisilla pronomineilla, partikkeleilla ja muilla kiteytymillä tekstissä luodaan yhteys lukijaan ja synnytetään edellä mainittua ”puheen illuusiota”. (Kalliokoski 1998: 184; Mielikäinen 2001: 6.)

Suomen kielessä tekstiin voidaan tuoda puheenomaisuutta esimerkiksi seuraavin keinoin (Mielikäinen 2001: 5–6; Nevalainen 2003: 4):

- puhekieliset äänneasut ja muodot
- puhekielen sanaston käyttäminen
- yksinkertaiset lauseet eli pitkien ja abstraktien sanojen sekä mutkikkaiden johdosten ja substantiivikasaumien välttäminen
- adverbien, konjunktioiden, pronomien ja partikkelien käyttäminen
- puhekieliset lauserakenteet ja rytmi.

Muun muassa näitä keinoja tarkastelen jatkossa. Pääpiirteissään samat puheenomaisuuteen liittyvät seikat koskevat myös viron kieltä. Melko ilmeinen seikka on, että niin lähtökielisessä kuin kohdekielisessäkin tekstissä lauseet ovat suhteellisen yksinkertaisia. Tämän puheenomaisuuden ilmaisemisen keinon jätän tarkemmin tarkastelematta, koska monet muut puhekielistämisen keinot ovat omalla tavallaan haastavampia sekä lähtötekstin kirjoittajalle että kääntäjälle. Koska tarkastelun kohteena on nuorille lukijoille kirjoitettu kirja ja sen käännös, on oletettavaa, että lauseet ovat yksinkertaisia, jolloin pitkiä ja abstrakteja sanoja sekä mutkikkaita johdoksia ja substantiivikasaumia ei juuri ole. Myös puhekieliset lauserakenteet ja rytmin jätän vähemmälle tarkastelulle, mutta kaikkia näitä asioita olisi mielenkiintoista tarkastella jatkossa, tuohan sopiva lauserakenne ja sen luoma rytmi puheen vaikutelmaa jopa ilman ”selviä” puhekielisyyspiirteitä (Nevalainen 2001: 4).

Puhekielisyyspiirteiden kääntäjä kohtaa hyvin samanlaisia kysymyksiä kuin kirjailija, mutta monet sellaiset seikat, jotka eivät koske kirjailijaa, vaikuttavat kääntäjän työhön vaikeuttaen ja rajoittaen. Kielimuotojen määrä sekä piirteet, jotka erottavat muodot toisistaan, vaihtelevat eri kielissä ja kulttuureissa. Kielten tyylillisissä järjestelmissä sekä kirjakielen ja puhekielen, murteiden, idiolektien ja sosiolektien välisissä suhteissa on eroja. Kielimuotoja erottavat piirteet voivat hyvinkin sijaita eri kielissä jopa kielen eri tasoilla (fonologian, morfologian, sanaston tai lauserakenteen tasolla). Tärkeintä on saada ilmaus vaikuttamaan luontevalta puheelta eikä se, minkä kielellisen elementin kautta puhekielisyys ilmaistaan. Myös kirjoitusjärjestelmien erilaisuus vaikeuttaa kääntäjän työtä – suomen foneemisessa kirjoitusjärjestelmässä ääntämys merkitään melko tarkkaan, toisin kuin esimerkiksi englannissa ja saksassa, joissa yhdenlainen kirjoitus sallii erilaisia ääntämyksiä ja alueellisesti erilaisia variantteja. Kääntäjä ei myöskään välttämättä erota kirjailijan idiolektia käännettävän kielen ominaispiirteistä, minkä lisäksi kääntämistä vaikeuttavat henkilöihahmojen kielelliset tunnuspiirteet. Teoksen kokonaisvaikutelma tai henkilöistä ja henkilöiden välisistä suhteista syntyvä kuva muuttuu, jos

alkuteksti on puhekielimäinen, mutta käänös kirjakielinen. (Anhava 2000: 34–35; Nevalainen 2003: 5–6; Pennanen 1983: 68–70; Tiittula 2001: 10–11.)

Kääntäjän työhön tuo haastetta myös se, että yleinen suhtautuminen puhekielisyyksiin vaihtelee eri kielissä ja kulttuureissa sekä eri aikakausina. Suomenkielisessä kirjallisuudessa puhekielisyyden lisääntyminen kertoo normien muutoksesta, puhekielisyydestä on tullut hyväksytympää. Vaikka murre ei sinänsä ole humoristista, käytettiin kansankieltä tai murretta aiemmin lähinnä humoristisissa kuvauksissa. Edelleen puhekieltä voidaan käyttää puhujan leimaamiseen, siksi kääntäjän onkin pohdittava puhekielisyyden vaikutuksia eri kulttuureissa. Ennen kaikkea ratkaisuihin vaikuttaa eniten kääntämisen tarkoitus: halutaanko käänöksestä kotouttava vai vieraannuttava, siirretäänkö puhe luontevaksi kohdekieleksi vai annetaanko sen heijastaa lähtökielelle ominaisia piirteitä. (Tiittula 2001: 10–11.)

Kuten jo edellä tuli esille, on suomalaisessa kertomakirjallisuudessa Juvan mukaan siirrytty vähitellen puhekielisempään ilmaisuun, mutta suomeksi käännetty dialogi ei ole kuitenkaan pysynyt kehityksen mukana. Kääntämisen perinteiden katkaiseminen ei ole varmasti helppoa. (Juva 1998: 50–51; Nevalainen 2003: 6.) Tämä käänösten konservatiivisuuteen liittyvän perustelun voi katsoa koskevan myös viroksi kääntämistä, onhan kääntämisellä pitkät ja samankaltaiset perinteet kaikkialla.

Tiittulan esittelemän Englund Dimitrovan (1997) ajatuksen mukaan käänöksessä tapahtuu useimmiten siirtymä kirjakielisempään suuntaan: leimaton puhekieli muuttuu neutraaliksi kieleksi ja neutraali kieli helposti leimallisen kirjakieliseksi. Käänösten ”kirjakielistymisen” mahdollisena syynä Dimitrova pitää sitä, että kääntäjät noudattavat totuttuja normeja kirjailijoita tiukemmin. Toinen syy saattaa olla se, että kohde- ja lähtökielten ja kulttuurien eroista hyvin tietoinen kääntäjä voi pitää varsinkin murteiden kääntämistä mahdottomana, sillä niiden synnyttämät assosiaatiot eri kulttuureissa eivät kuitenkaan vastaa toisiaan. (Tiittula 2001: 14.) Puhekielisyyksien kääntämisen tarkkuus riippuu Ingon (1999: 159) mukaan hyvin paljon kääntäjän henkilökohtaisista ratkaisuista, mutta Heino (1983: 30) huomauttaa, että konventioita pitävät yllä myös muut tahot, esimerkiksi kustannusvirkaillijat.

Kirjailija ja kääntäjä eivät yksinkertaisesti matki puhetta, vaan he hyödyntävät kirjoitetun kielen keinoja sen mukaan, millaista puheen illuusiota he haluavat tekstiin luoda. Kalliokosken (1998: 187) mukaan ”puheenomaisuudet romaanin tai kirjoitetun kertomuksen dialogijaksossa tai kerronnassa ovat kohtia, joista kirjailija kurottautuu puhuttuun kieleen, venyttää kirjoitetun kielen keinoja kohti puhetta.” Nämä keinot ovat siis eri

kieliessä erilaisia. Spontaanin puheen piirteistä erityisasemaan nousevat partikkelit (diskurssinmerkitsimet, diskurssipartikkelit, keskustelupartikkelit), sillä niitä voidaan sijoittaa kirjoitettuun tekstiin kirjoituksen keinoin (esim. *no, niin, joo, niinku, siis*). Kääntäjän kannalta kielen dialogisuuteen olennaisesti liittyvien keinojen selvittäminen on hyödyllistä, sillä monet näistä keinoista ovat hyvin kieli- ja kulttuurikohtaisia. (Kalliokoski 1998: 187, 193; Tiittula 2001: 13–14.)

2. PUHEKIELISYYDET LÄHTÖKIELISESSÄ TEKSTISSÄ

2.1. Puhutun ja kirjoitetun kielen eroista suomessa

Puhuessaan tai kirjoittaessaan ihminen lähettää viestin ja toivoo sen menevän perille. Edellytykset viestin vastaanottamisessa ja ymmärtämisessä ovat erilaiset silloin kun puhutaan ja silloin kun kirjoitetaan. Puhe vastaanotetaan auditiiivisesti, kirjoitus visuaalisesti. Puhuja pystyy käyttämään muitakin keinoja kuin vain sanoja ilmaistakseen asian, esimerkiksi äänen voimakkuutta ja sävyä. Puhe on monikanavaista, jos puhuja ja kuulija ovat niin sanotussa kasvokkaistilanteessa. Tällöin kuulija vastaanottaa sanoman muillakin aisteillaan eikä vain kuulolla, sillä puhuja käyttää ilmeitä ja eleitä tehostakseen viestiä. Näitä mahdollisuuksia ei kirjoittajalla ole, ja välimerkit sekä erilaiset typografiset keinot korvaavat niitä ainoastaan osittain. (Lehikoinen 1994: 95.)

Puhe on dynaamista käyttäytymistä eli ajassa etenevää toimintaa, joka ei jää pysymään. Kirjoitus on sen sijaan staattista eli pysyvää, ja lukijan on mahdollista lukea sama kohta monta kertaa sekä palata taaksepäin. Näin kirjoitettu kieli voi olla puhuttua kieltä tiiviimpää. Puhe on väljempää ja johdattelevampaa ja siinä on paljon redundanssia eli toistetta. Puheeseen myös syntyy taukoja ja katkoksia, joiden lisäksi puhuja käyttää partikkeleita tekstin jäsentämiseen. Puhuja saa aikaa sanottavansa suunnitteluun ja kuulija vihjeitä tulkitsemiseen. Puheen nopeuden ja lineaarisuuden vuoksi ilmaukset voivat olla anakoluuttisia eli niissä saattaa olla osia, jotka eivät sovi yhteen. Kirjoittaminen on hitaampaa kuin puhuminen, ja kirjoitettua tekstiä voi suunnitella ja muokata. (Lehikoinen 1994: 95.)

Puhe on interaktiivista eli puhujan ja kuulijan kontakti on yleensä suora ja samanaikainen ja he voivat vaikuttaa toisiinsa, mutta kirjoittaja ja lukija eivät ole kosketuksissa toisiinsa. Kirjoittajan ja lukijan kontakti on epäsuora ja viivästynyt, sillä kirjoitus luetaan yleensä eri paikassa ja eri aikana kuin se on syntynyt. Tämä vaikuttaa siihen, että kirjoittajan on oltava puhujaa täsmällisempi. Puhuja voi kirjoittajaa vapaammin käyttää esimerkiksi pronomineja ja puheilmaisu voi olla kirjoitusta elliptisempää, koska puhujalla ja kuulijalla on enemmän yhteistä pragmaattista tietoa kuin kirjoittajalla ja lukijalla, ja näin ollen kuulija osaa lukijaa helpommin täydentää puuttuvat osat. Kaikki kieli on kuitenkin aina kontekstisidonnaista eli siihen vaikuttavat muun muassa seuraavat asiat: kuka viestii ja kenelle, missä, mitä ja miksi. Tuotoksissa on eroja, kaikki puhuttu kieli ei ole samanlaista niin kuin ei kaikki kirjoitettukaan. (Lehikoinen 1994: 95–96.)

Kirjakielen kieliopissa pidetään ”elliptisenä” vuoroa, joka ei ole kokonainen lause. Esimerkiksi pelkän yhden lausekkeen sisältävät vuorot eivät kuitenkaan ole kontekstissaan vajaita, vaan lausumina aivan täydellisiä, sillä kuulija nojaa tulkinnessaan aina kontekstiin. Keskustelu, jossa jokainen vuoro muodostuisi kokonaisesta lauseesta, vaikuttaisi hajamielisten tai kieltä osaamattomien toiminnalta. (KK 1994: 80.) Esimerkiksi seuraava keskustelu vaikuttaisi oudolta, jos kaikki vuorot muodostuisivat kokonaisista lauseista, kuten hakasulkeissa:

- Pitää lähteä.
- Menetkö sinä Maaretin luo?
- Joo [minä menen Maaretin luo].
- Rakastatko sinä sitä? Roosa tuijottaa Tumppia tarkkaavaisena. Tumppi hämmentyy ja vastaa sitten: – Joo, kyllä kai [minä rakastan sitä]... Miksi sinä kysyt [rakastanko minä Maaretia]?
- Roosa kohauttaa olkiaan. – [Minä kysyn koska] Sinä et yleensä puhu Maare-tista.
- Meillä menee ihan kivasti, Tumppi sanoo. – Oletko sinä muuten käynyt neuvolassa?
- Olen [käynyt neuvolassa].
- Onko kaikki OK?
- Joo [kaikki on OK]. Ötökkäkin voi hyvin.
- Ötökkä?
- Minä kutsun vauvaa sillä nimellä, Roosa taputtaa vatsaansa, joka on jo hi-venen pyörästynyt. (RM s. 179.)

Keskustelu sisältää laajempiakin puheen yksikköjä kuin lausumia ja vuoroja, vaikka ne eivät muodosta aivan selviä kieliopillisia kokonaisuuksia. Kaikki vuorovaikutus on lopulta vuorojen, repliikkien, yhteen kytkeytymistä, ja yhteen kuuluvat vuorot muodostavat vieruspareja, joiden osia kutsutaan, etu- ja jälkijäseneksi. Jäsenten väliin voi sijoitua toisia vieruspareja, jolloin rakentuu pitempiä jaksoja eli sekvenssejä. Irrallisina lausumina vuorojen merkitys ei ole sama kuin vuorottelun osana. Keskustelijat tuovat jatkuvasti rutiininomaisesti, kieliopillisin keinoin eli mm. pronomineilla ja ellipsillä ilmi sen, miten ovat edellisen vuoron tulkinneet, ja ohjaavat myös puhetta eteenpäin. (KK 1994: 81–82.)

Vapaan puheen rakennepiirteet kirjoitettuun verrattuna ovat melkein pä kielestä riippumatta samantapaisia. Seuraavassa on eräitä vapaan puheen syntaksin tavallisia piirteitä Lehikoisen (1994: 96–104) mukaan.

Puheessa lause ei ole yhtä lailla selvästi erotettavissa oleva kokonaisuus kuin kirjoituksessa, sillä puhekielessä yhdistetään lauseita pitkiksi ketjuiksi. Lauseiden alussa käytetään **konjunktioita** sekä muita **tekstiä jäsentäviä partikkeleita**, esimerkiksi *ja*, *että*,

sitten, niin, no, nyt, kyllä. Puheessa on toisaalta myös paljon ilmauksia, jotka eivät ole lauseita. Koska ne ovat sidoksissa kielelliseen kontekstiin ja tilanteeseen, ne ovat ymmärrettäviä. (Lehikoinen 1994: 96–97.) Aineistossani tällaisia ilmauksia on luonnollisesti lähinnä repliikeissä, mutta jonkin verran myös kerronnassa, kuten tulevista esimerkeistä käy ilmi.

Kirjakieliset lauseet ovat usein myös puhekielisiä lauseita tiiviimpiä ja niissä on **puheelle vieraita syntaktisia rakenteita**, esimerkiksi lauseenvastikkeita, raskaita attributtirakenteita ja verbaalinomineja. Puheessa käytetään enemmän verbien persoonamuotoja sekä erillisiä lauseita. Puhe sisältää keskeytyksiä, korjauksia ja uudelleenaloituksia. Ilmaus saattaa katketa tai sen syntaktinen rakenne saattaa muuttua kesken puheen. Vapaa puhe sisältää runsaasti myös lauseiden, fraasien ja yksittäisten sanojen toistoa. (Lehikoinen 1994: 98–99.) Tiaisen teoksessa tällaiset puheen ominaisuudet on karsittu minimiin. Vain erittäin harvoin teoksen henkilöhahmot keskeyttävät toisen repliikin kesken, eivätkä ilmausten syntaktiset rakenteet muutu kuin vapaassa puheessa. Kirjoitettu puheenomainen teksti on siis tässäkin teoksessa lopulta melko kaukana vapaasta puheesta, sillä sitä on paljon ja siitä on karsittu pois sellaisia vapaan puheen ominaisuuksia, jotka tekisivät kirjoitetun puheen lukemisesta hankalaa.

Puheessa on paljon partikkeleita, erityisesti **dialogipartikkeleita**, jotka toimivat dialogin osana ja ovat vuorovaikutuksen ohjailun välineitä. Dialogipartikkelit ovat pienimpiä kielen keinoja, joilla voi tavoittaa puhekumppanin ja osoittaa keskustelun osanottajuutta. Ne voivat myös yksin muodostaa lausuman ja puheenvuoron tai suorittaa kielellisen toiminnan. Dialogipartikkelit jaetaan kahtia sen mukaan, käsitteleekö partikkeli edellistä vuoroa uutisena vai ei, minkä lisäksi niihin voidaan lukea kysyvät partikkelit *tä* ja *häh* ~ *hä*. (Hakulinen et al. 2004: 770–773; Lehikoinen 1994: 101.) Aineistoni lyhyimmän kysymyksen muodostaa kysyvä partikkeli *täh?*. Aineiston dialogipartikkeleista uuden tiedon vastaanottamiseen liittyvät esimerkiksi *kas vain, kas, ai, no, jaa, ai jaa, jahas* ja *vai niin*. Kuulolla oloa ja samastumista ilmaisevat aineiston dialogipartikkelit *joo, juu, niin, joopa joo*. Myös ilmaukset *voi että* ja *sanos muuta* ilmoittavat kuulijan kuuntelevan ja jossakin määrin myös ottavan kantaa. Kuulolla oloa ja samastumista ilmaisevia partikkeleita on Tiaisenkin teoksen repliikeissä käytetty esimerkiksi vahvistuksena tai samanmielisyyden ja samastumisen osoittajana (*niin*) sekä vastauksena kysymykseen tai direktiiviin ja sen osoittamiseen, onko saatu taustatieto ollut ymmärrettävää ja riittävää (*joo*). Dialogipartikkelien merkityseroja on paljon, koska niitä voidaan käyttää kahdennettuina (*joo joo, no no*), yhdistää keskenään ketjuiksi (aineistossa esimerkiksi *ai jaa, ai*

joo, ai juu niin) tai yhdistellä finiittiverbin kanssa (*on joo*) ja koska niiden äänneasussa on paljon vaihtelua (Tiaisen teoksessa esimerkiksi *nooh*). (Hakulinen et al. 2004: 773–775.)

Partikkelit voivat myös viestiä epäröinnistä tai pehmentää ilmausta, esimerkiksi *niin kuin* (ja sen puhekieliset muodot *niiku, niiko, ninku, ninko* ym.), *tuota (tota), näet, siis* (Lehikoinen 1994: 101). Edellä luetelluista diskurssipartikkeleista lähes kaikkia esiintyy aineistossani – ainoastaan ilmauksen *niin kuin* puhekielisistä muodoista käytetään vain yhtä: *Meinaatko sä että meidän pitää niinku... häipyä?* (RM s. 190). Seuraavassa muutamana esimerkkinä siitä, miten Tiaisen teoksessa on käytetty muutamia muita dialogipartikkeleita. Esimerkeistä kaksi ensimmäistä on kerronnasta ja loput repliikeistä:

No, tietysti hautajaiseni olivat sinulle kova pala, mutta tämä pyörii kyllä ihan eri sarjassa (RM s. 126).

Joopa joo. Vai että oikein muistotilaisuus minun kunniakseni, Papa! (RM s. 183.)

– Kyllähän se kirpasee, minä *kuule* tiedän sen omasta kokemuksesta (RM s. 136).

– *Tota*, moi, tässä on Roosa (RM s. 55).

Kaikkein yleisimpiä partikkeleita puhutussa kielessä on *no*, jonka yleisimpiä esiintymisympäristöjä on vuoron tai lausuman alku kuten edellä olevassa esimerkissä. *No* voi lausumapartikkelin lisäksi toimia myös dialogipartikkelina tai interjektiona. Se voi keskellä vuoroa erottaa kahta puhetoimintoa toisistaan tai osoittaa paluuta pääjuoneen poikkeaman jälkeen, kuten seuraava esimerkki osoittaa. (Hakulinen et al. 2004: 781.)

Tietokoneen keskusyksikössä palaa valo. Tumppi tuijottaa sitä hetken ja painaa sitten katkaisinta. Unohdin näköjään sammuttaa virran. *No*, onneksi siitä ei tullut samanlaista jälkeä kuin silloin, kun jätin hellanlevyn päälle. (RM s. 82.)

Vapaassa puheessa on enemmän **pronomineja** kuin kirjoituksessa. Tähän vaikuttaa puheen tilannesidonnaisuus, sillä esimerkiksi pronominin tarkoitteen puhuja pystyy toisinaan näyttämään kädellään. Toisaalta pronominivaltaisuuteen vaikuttaa runsas indefiniitti-ilmausten (mm. *eräs, jokin, muuan*) ja definiitti-ilmausten (mm. *tämä, se*) käyttäminen. Pronominien määrään puheessa vaikuttaa lisäksi se, että subjektina oleva ensimmäisen tai toisen persoonan pronomini laitetaan yleensä esille ja käytetään persoonapronominin genetiiviä ensimmäisen ja toisen persoonan possessiivisuffiksin asemesta tai lisäksi. Puhekielessä inkongruenssi on lisääntynyt ja sillä on murretausta: yleisintä **possessiivisuffiksittomuus** on pohjalais- ja savolaismurteissa, harvinaista lounais- ja hämä-

läismurteissa. Puheessa tapaa possessiivisuffiksillisten ilmausten *minun ~ mun kirjani* lisäksi kongruoimattomia variantteja *minun ~ mun kirja*. Näitä käsittelem tarkemmin luvussa 2.3.

Puheessa käytetään paljon myös pronomineista johdettuja adjektiiveja ja partikkeleja sekä muita sanoja, esimerkiksi *tällainen, tällainen, tuollainen, tuommainen, sellainen, semmoinen, täällä, tuolla, silloin, kerran, joskus*. Puhe sisältää myös epäröintiä ilmaisevia ja sanontaa lieventäviä **moderatiivi-ilmauksia** (*niin kuin, vähän, aika, melko, tavaltaan, ehkä*). Se sisältää toisaalta myös sanontaa vahvistavia intensiteetti-ilmauksia (*tietysti, tietty, kamalan, kamalasti, hurjan, hurjasti, hirveän, hirmu*). (Lehikoinen 1994: 103–104.) Näitä en ole kuitenkaan katsonut tarpeelliseksi tarkastella tutkiessani Tiaisen teoksen ja sen käännöksen puhekielisyyksiä, sillä vaikka teoksen repliikeissä on tällaisia ilmauksia, niitä on kuitenkin suulliseen puheeseen verrattuna suhteellisen vähän.

2.2. Puhekielinen sanasto

2.2.1. Lähtökielisen tekstin attraktiokeskukset

Marja-Leena Tiaisen nuortenromaanissa *Rakas Mikael* on paljon laina- ja slangisanoja. Ne tuovat teoksessa puhekielisyyttä sekä kerrontaan että repliikkeihin. Laina- ja slangisanoja on sijoitettu erityisesti teoksen nuorten henkilöhahmojen repliikkeihin eli niitä tapaa harvoin vanhempien henkilöhahmojen repliikeistä. Kerronnassa lainoja ja slangia on lähinnä silloin, kun kerronta välittyy Mikaelin kautta.

Kuten slangissa yleensä, myös aineistossani valtaosa slangisanastosta keskittyy muutamien aihepiirien ilmaisemiseen. Tällaisten attraktiokeskusten ympärille kertyy paljon synonyymeja, ja suosikkiaihepiirien sanasto muuttuu nopeasti ja koko ajan, kun vanhojen ja kuluneiden ilmausten tilalle syntyy uusia. (Lehikoinen 1994: 159.) Aineistossani slangisanojen attraktiokeskuksia ovat tytöt ja pojat, seksuaalisuus sekä alkoholi ja humalassa oleminen. Myös huumeet ja niiden vaikutuksen alaisena oleminen on yksi suuri attraktiokeskus. Ensin nuoret *vetävät tötsyt* eli *sauhuttelevat maria, ottavat marisauhut* tai *sytyttävät marisätkän, ottavat hasispaukut, hassista* tai kenties *ekstaasipillerin* tai *tabuja* ja ovat hetken aikaa *cool*. Päähenkilöistä yksikään ei ole kuitenkaan *narkkari*, vaan *pölyssä oleminen* on satunnaista, kuten seuraavassa Tuomaksen ja Roosin keskustelussakin todetaan:

- Sen kuolema oli niin väärin, Tumppi sanoo ja hänen leukansa tähtää. – Viettihän Mikke välillä melko raisua elämää, mutta ei se silti mikään vastuuntunnon tyyppi ollut.
- Se poltti joskus maria.
- Joo, tiedän, Tumppi huokaa. – Kyllä minä yritin saarnata sille siitä.
- Ei se silti mikään narkkari ollut, Roosa puolustaa.
- Kuollessa sillä oli kuitenkin huumetta veressä, jotain muutakin kuin pelkkää kannabista.
- Tieto saa Roosan silmät leviämään. – Senkö takia se sitten ajoi sillä tavalla...? (RM s. 178.)

Teoksessa huumeiden käyttöä yleisempää on alkoholin ja tupakan käyttäminen. Melkein kaikki teoksen nuoret ovat silloin tällöin *kaljoissaan, kännissä, kännipäissään, umpikännissä, jurissa* tai *vähän kaasussa*, jolloin myös tavallista helpommin *pölytelään* tai *vetäistään savut rööki-* tai *malluaskista*. Roosa on päähenkilöistä ainoita, joiden kerrotaan *vetävän hermosavuja* säännöllisesti, myös raskauden aikana, kuten seuraava esimerkki Roosan ja Annen välisestä keskustelusta osoittaa. Muiden tupakointi liittyy nimenomaan juhlimiseen.

- Raskaus on rauhottanu sua kummasti.
- Sanos muuta, Roosa virnistää ja nappaa käteensä röökiasikin. – Tupakanpoltoakin pitäis luopua, ja olen minä yrittäny rajoittaa, mutta joskus on ihan pakko vetäistä savut. (RM s. 200.)

Teoksen nuorten tyttöjen ja poikien elämän yksi osa on kommunikoiminen ja hauskanpito toisen sukupuolen edustajien kanssa. Kuten vanha sanontakin toteaa: ”rakkaalla lapsella on monta nimeä”, niin myös Tiaisen teoksessa tyttöihin ja poikiin on viitattu useilla erisävyisillä sanoilla. Naispuolisiin henkilöihin viittaavista sanoista selvästi yleisimmät ovat melko neutraalit *tyttö* (49 kertaa sekä yhdyssanoissa *tyttöystävä* ja *tyttöfrendi*) ja *nainen* (12 kertaa sekä yhdyssanassa *naisystävä*). Seuraavaksi yleisimmät eivät ole kovin neutraaleja tai yleiskielisiä: *muija* (11 kertaa), *kimma* (5 kertaa), *blondi* (4 kertaa). *Kimma* on lisäksi neljästi yhdyssanassa *kimmakaveri*. Kerran tai pari esiintyvät sanat *neiti*, *akka*, *eukko*, *pikkumimmi*, *täti*, *muori* ja (sosiaali)*tantta*. Tyttöön viittaavaa sanaa *likka* on vain yhdyssanojen osana: *likkaporukka*, *likkakaverit*. Seuraavassa muutama esimerkki siitä, kuinka naisiin tai tyttöihin on viitattu teoksessa:

- Mikaelilla oli paljon ystäviä, isä mutisee.
- Mutta ei sillä mun tietääkseni ollut tyttöystävää, Tumppi jatkaa.
- Oli hänellä, isoäiti sanoo yllättäen. – Puhuin Mikaelin kanssa puhelimesta muutama päivä sitten ja kysyin häneltä ihan leikilläni, että joko sinulla on tyttöystävä, ja Mikael vastasi jotenkin salaperäisesti, että onhan hänellä ”yks muija”. Antoi ymmärtää, että kyseessä on joku oikein mukava tyttö. (RM s. 64.)

– Joko sinä olet löytänyt uuden kimmakaverin? Roosa kysyy, kun Kärtty uinailee kehdoissaan. (RM s. 239.)

– Sinähän voit pyytää niiltä vaikka mitä, Anne sanoo. Hän kääntyy Roosan puoleen ja jatkaa silmät innostuksesta säteillen: – Vaherilat on kaupungin rikkaimpia ihmisiä. Se muijahan on joku lakimies ja äijä omistaa tehtaan. Joku kymppitonni on niille sama kuin meikäläiselle satanen. – (RM s. 131.)

Miespuolisiin henkilöihin viittaavista sanoista yleisin on yleiskielinen *poika* (22 kertaa), jota seuraa puhekielisävytteinen *jätkä* (15 kertaa). Neutraali *mies* on vasta kolmanneksi yleisin (11 kertaa). Seuraavaksi yleisimmät sanat *kundi* (9 kertaa), *tyyppi* (8 kertaa), *äijä* (viittaamassa joko nuoreen poikaan tai aikuiseen, 4 kertaa), *kaveri* (4 kertaa) ovat kaikki melko puhekielisiä. Kerran pari poikiin tai miehiin viitataan sanoilla *sälli*, *veikko*, *pappa*, *heppu*, *korsto*, *pikkupoika*, *nuorukainen* ja *häiskä*. Aivan kuin vastineena tyttöön viittaavalle sanalle *blondi* teoksessa viitataan poikaan kerran sanalla *sänkitukka*, joka nostaa esiin ulkonäkökysymyksen. Kerran käytetään myös armeijahenkistä sanaa *solttupoika* repliikissä, jonka Anne tokaisee Roosalle heidän liftatessaan tien varressa kyytiä Vallin juhannusjuhlille:

– Meidän pitäisi olla solttupoikia, niin johan kyyti lohkeaisi, Anne sanoo, kun auto toisensa jälkeen ajaa ohi (RM s. 150).

Seurustelun aloittaminen ja seksuaalisuus tunkeutuvat yhä nuorempien elämään, niinpä myös Tiaisen nuortenkirjassa tätä aihetta sivutaan useaan kertaan. Viattomimmillaan teoksen nuoret ovat *lätkässä* tai *pihkassa* eli ihastuneita vastakkaisen sukupuolen edustajaan. Kun mieleinen kumppani on *isketty*, aletaan *styylata*, ’kulkea yhdessä, riiaata’ (Paunonen 2000 s.v. *styylaa*). *Jutun* tai *stoorin* edetessä *suvunjatkamissysteemit* alkavat kiinnostaa, ja ajan myötä on *ekan kerran* aika eli aika *mennä sänkyyn*, *ruveta sekstamaan*, *naida*, *muhinoida* tai *tehdä temput*. Teoksessa käsitellään myös näiden tapahtumien seurauksia, kun nuori Roosa unohtaa ottaa *pillerin*, huomaa kauhukseen olevansa *paksuna* eli raskaana ja harkitsee aborttia, mutta päätyykin synnyttämään *kersan* (Jussila – Länsimäki 1994 s.v. *paksu*). Teoksen seksuaalisuuteen liittyvistä sanoista valtaosa on ainakin jossain määrin puhekielisiä, kuten myös seuraava katkelma osoittaa:

Roosan kanssa rakastellessamme käytin kondomia. Me naimme joskus humalassa, mutta ehkäisyä emme unohtaneet. No jaa, paitsi silloin eka kerralla. Se tapahtui meillä kotona. – – Ilmassa väreili romantiikkaa. Lopulta me menimme minun huoneeseeni ja teimme temput. Se oli minun eka kertani, enkä minä jotenkin hallinnut tekniikkaa. Jälkeenpäin olin tosi nolona. Roosa lohdutti minua ja sanoi, ettei minun kannattanut olla huolissaan. Hän kävisi hakemassa terveyskeskuksesta katumuspillerin ja sillä siisti. (RM s. 72.)

Tyttöihin ja poikiin viittaavien sanojen yhteydessä esiin tulleen *solttupojan* lisäksi aineistossani on muutakin sotilasslangia, koska Mikaelin veli Tuomas lähtee armeijaan noin teoksen puolivälissä ja kertoo silloin tällöin armeijan tavoista muille henkilöihahmoille, enimmäkseen Roosalle. Sotilasslangiksi kutsutaan sellaisia sotilaiden käyttämiä sanoja ja sanontoja, jotka eivät kuulu viralliseen sotilaskieleen, mutta toisaalta eivät myöskään yleiskieleen eivätkä kansanmurteisiin. Slangin omaleimaisuus tulee esiin erityisesti sen sanastossa. Sotilasslangin sanojen sävy on tavallisesti leikillinen ja niiden rinnalla on aina olemassa asiatyylinen varsinainen ilmaus eli ne ovat tietoista poikkeamista yleiskielestä. Slangiinkin on sotilaiden kielestä saatu monia sanoja. Alun perin slangiksi syntyneet sanat siirtyvät usein vähitellen yleiskieleen, sillä slangisanaston leviämistä alkuperäisen käyttäjäkunnan ulkopuolelle on mahdotonta välttää. Samoin on käynyt sotilasslangissa. (Hautalahti 2006: 13; Hämäläinen 1963: 5; Karttunen 1979: 8; Olli 1986: 16).

Aineiston armeijaan liittyvistä sanoista slanginomaisia on vain muutama: *intti* 'varusmiespalvelu, armeija, sotaväki', *sotku* 'sotilaskoti', *mopo* 'alokas', *väijy* 'vartiointivuoro' *sulkeiset* 'sulkeisharjoittelu' ja *kassu* 'kasarmi' (Hämäläinen 1963 s.v. *intti*, *sotku*; Paunonen 2000 s.v. *kassu*, *mopo*, *sulkeiset*, *väijy*). Armeijasanastosta on näyte luvussa 3.2.1. Näistäkin sanoista monet ovat siirtyneet puhe- tai yleiskieleen ja löytyvät myös *Suomen kielen perussanakirjasta*. Tiaisen teoksessa sotilasslangin osuus on vain murtoosa siitä, kuinka paljon teoksessa on ylipäättään slangia, jota käsittelen seuraavassa luvussa lainasanojen rinnalla.

2.2.2. Muut lähtökielisen tekstin slangi- ja lainasanat

Monet slangisanoista ovat syntyneet johtamalla. Marja-Leena Tiaisen teoksessa on eri johtimilla muodostettuja slangisanoja, esimerkiksi johtimilla *-ri*, *-is*, *-kkV*, *-skV*, *-sa*, *-tsV*, *-e* ja *-ta*, *-tä*. Tiaisen teoksessa on eniten *ri*-johtimisia substantiiveja, esimerkiksi substantiivit *telkkari*, *poplari*, *itsari*, *sivari*, *kirppari* ja *festarit* 'festivaali'. Vaikka usein *ri*-johtimisen johdoksen takana on yhdyssana, voi johtimen liittää myös muihin sanoihin, kuten aineistoni sanat *sytkäri* 'sytytin', *tokari* 'todistus' ja *portsari* 'portieeri' osoittavat. Aineiston sana *fillari* < *fillare* puolestaan on laina ruotsista ja se on asettunut *ri*-loppuiseen muottiin. Johtimella *-ri* on muodostettu myös Tiaisen teoksessa käytetyt erisnimet *Hesari* 'Helsingin Sanomat' ja *Mäkkäri* 'hampurilaisravintolaketju McDonald's

(Hakulinen et al. 2004: 227–229; Lehikoinen 1994: 156–157.) *ri*-johtimisia slangisanoja on teoksessa sekä kerronnassa että repliikeissä, mikä käy ilmi seuraavista esimerkeistä:

Vallin *festareilla* Papa yritti lähestyä Roosaa, mutta joutui torjutuksi (RM s. 180).

Kurt Cobainkin on kuollut. Laulaja teki *itsarin* sekoiltuaan sitä ennen huumeiden kanssa. (RM s. 173.)

– Mistä vitusta se sen pyörän keksi? Ei se mun tietääkseni millään *fillarilla* liikkunut!?! (RM s. 49.)

Rakas Mikael -teoksessa on runsaasti myös johtimella *-is* (: *-ikse-*) muodostettuja slangisanoja. Useimmiten *is*-johdoksen lähtösanana on yhdyssubstantiivi kuten aineiston sanoissa *roskis* 'roskakori', *huoltis* 'huoltoasema', *ranskis* 'ranskanperuna, ranskalainen peruna', *tuhkis* 'tuhkakuppi', *tarkkis* 'tarkkailuluokka'. Lähtösana voi olla myös muu kuin yhdyssubstantiivi tai se saattaa olla myös vierassana: *masis* 'masennus, masentunut', *fiilis* 'feeling', *fudis* 'football', *kokis* 'Coca Cola', *bestis* 'best friend', *parkkis* 'car park, parking lot'. Sellaisenaan ruotsista lainautuneihin sanoihin kuuluu aineiston sana *kondis*. (Hakulinen et al. 2004: 227–228; Jarva – Nurmi 2006; Paunonen 2000 s.v. *tarkkis*.) *-is*-johtimisten slangisanojen käytöstä on esimerkkejä seuraavassa. Ensimmäinen on kerronnan kohdasta, jossa Mikael tavallaan puhuu Roosalle, toinen on Roosin repliikistä keskustelussa Annen kanssa:

Minä ymmärrän sinun *fiiliksesi*, Roosa. Minä olen sinun puolellasi. – – Sinä et näytä Kaks Plus -mammojen kaltaiselta äitityypiltä, mutta tärkeintä onkin *fiilis*. (RM s. 242–243.)

– Mulla on tosi paha *masis* Miken takia (RM s. 51).

Johdin *-kkV* on aineistossani harvinaisempi, sillä se on ainoastaan sanoissa *farkut* 'farmarihousut', *maikka* ja *purkka* 'purukumi'. *Maikka* 'opettaja' on johdos sanasta *maisteri*, joka on lainautunut suomen kieleen ruotsin sanasta *magister*. (Hakulinen et al. 2004: 229–230; NS 1989 s.v. *maikka*, *purkka*.) Johtimella *-skV* muodostetut slangisanat eivät ole aineistossani kovin suosittuja, sillä johdin on vain sanassa *jätski* 'jäätelö'. Johtimella *-sa* muodostettuja slangisanoja aineistossa ovat sanat *limsa*, *lompsa*, *vessa*. Sanat *mutsi*, *lantsu* 'maaseutu' ja *tötsyt* on puolestaan muodostettu johtimella *-tsV*. Johtimella *-e* muodostettuja slangisanoja aineistossani ovat sanat *bänet*, *bileet* ja (*ykkös*)*kuteet* 'vaatteet' (NS 1989 s.v. *kude*). Johtimella *-ta*, *-tä* muodostettuja slangisanoja aineistossani ovat *jelpata*, *jeesata*, *sekstata*, *töötätä* sekä uusi supistumaverbi *bailata* (Hakulinen et al. 2004: 327). Seuraavassa muutama esimerkki tällaisista Tiaisen teoksessa harvinaisemmista slangijohtimista:

- Olin koulussa silloin, kun biologian *maikka* selitti nämä jutut (RM s. 71).
 Hän ottaa lompsansa ja painuu pyörällä lähikauppaan (RM s. 140).
 – Ei mua huvita lähteä *lantsulle* (RM s. 138).
 – Se kertoi kanssa, että sulle ja Maaretille on tullut *bänet*. Onko se totta? – –
 Se olit siis sinä, joka teit *bänet*? (RM s. 215.)
 – Ne haluaa jeesata mua (RM s. 163).

Tiaisen tekstissä on myös slangiin kuuluvaa kuvakieltä ja kiertoilmauksia. Uuden merkityksen saaneiksi, kuvakielisiksi tai kiertoilmauksiksi voitaneen lukea esimerkiksi ilmaukset *ihan pihalla*, *pommittaa kysymyksillä* ja *kitara sylkee tuskan*. Virkkeen *Mikke sai seilata ihan vapaasti viime aikoina* (RM s. 65) alkujaan merihenkien *seilata* on puolestaan laajentunut kuvaamaan 'kulkemista, liikuskelua, epämääräistä kuljeskelua, harhailua' (Jarva – Nurmi 2006 s.v. *seilata*). Samoin myös verbin *purjehtia* merkitys tarkoittaa muutakin kuin alkuperäistä purjeveneilyä (PS 2001 s.v. *purjehtia*) ja sitä voidaan käyttää kaunokirjallisuudessa seuraavan aineistoesimerkin tapaan: *äiti purjehtii sisään Roosin vanavedessä* (RM s. 185). Myös kohdassa, jossa palohälyttimen kuvataan *ulvovan*, on slangimaisia piirteitä.

Aineistossani on jonkin verran sanoja, joissa on slangille ja lainasanoille tyypillisiä äännteitä, kuten sanoissa *bileet*, *fillari* ja *tyttöfrendi*. Slangissa esiintyviä sananalkuisia konsonanttiyhtymiä aineistossani edustaa sana *(ylä)kroppa* 'vartalo' ja edellä olleen yhdyssanan jälkiosa *frendi*. (Lehikoinen 1994: 159–161.) Aineistossa käytettyyn lainasanastoon kuuluu erikoislainoja eli varsinaisia vierassanoja, jotka ovat osin mukautuneet kotisten sanojen äännerakenteeseen mutta joissa voi esiintyä vieraita äännteitä. Aineistossa on myös sitaattilainoja, jotka kirjoitetaan ja useimmiten myös äännetään samoin kuin lainanantajakielessä. (NS 1989: VII.) Kotoisten sanojen äännerakenteeseen mukautuneita lainoja ovat aineistossa esimerkiksi ilmaukset *beibi* (< *baby*), *bändi* (< *band*), *charmi* (< ransk. *charme*), *disko* (lyhenne sanasta *diskoteekki* < engl. *disco*), *frendi* (< *friend*), *ota iisisti* (< *take it easy*), *jees* (< *yes*), *jelppiä* (< engl. *to help*, ruots. *hjälpa?*), *jengi* (< *gang*), *kamoon* (< *come on*), *kundi* (< ruots. *kund*), *okei* (< *OK*), *pitsa* (< *pizza*), *samppanja* (< ransk. *Champagne*), *snoukkailla* (< *snowboard*), *thäts it* (< *that's it*) ja *överiksi* (< *overdoing something*). (Jarva – Nurmi 2006; NS; Paunonen 2000; PS.)

Sitaattilainoja aineistossa on loppujen lopuksi melko vähän. Sellaiset ilmaukset kuin *so what?*, *six pack*, *sorry* ja *sorry folks*, *please*, *hifi* (-laitteisto), *cd*, *play*, *college*, *OK*, *dj*, *ladies*, *yes* ja *the end* ovat säilyttäneet alkuperäisen kirjoitusasunsa ja paria poikkeusta lukuun ottamatta myös äännetään samoin kuin englannissa. (NS 1989: VII.) Teoksessa on myös saksan kieltä kohdassa, jossa Mikaelin isä on Saksassa liikematkalla ja saa

kuulla poikansa kuolemasta puhelimitse. Saksankielisiä repliikkejä on ainoastaan muutama enkä sen vuoksi käsittele niitä tarkemmin.

Slangi- ja lainasanoilla on Tiaisen teoksessa lähinnä tekstiä elävöittävä tehtävä. Niillä myös tehdään ero nuorten ja aikuisten kielenkäytön välillä. Useimmissa kohdissa, joissa slangi- ja lainasanoja on käytetty, käsitellään asioita, jotka liittyvät tavalla tai toisella nuorten elämään tai ovat nuorille tärkeitä. Konteksti vaikuttaa siis jonkin verran siihen, millaista sanastoa kerronnassa ja repliikeissä käytetään. Esimerkiksi juhlimista, hauskanpitoa ja seurustelua käsittelevissä kohdissa on enemmän slangi- ja lainasanoja kuin vaikkapa hautajaisiin tai sairaalakäynteihin liittyvissä konteksteissa. Kontekstin lisäksi sanastoon vaikuttavat myös henkilöhahmojen ikä; nuoret puhuvat keskenään vapaammin kuin vanhempien kanssa ja käyttävät keskenään myös jonkin verran enemmän slangi- ja lainasanoja.

Lainasanoja on pääasiassa nuorten henkilöhahmojen repliikeissä ja joskus myös kerronnassa. Kerronnassa on käytetty paikoin varsinkin sitaattilainoja, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

Toisella seinänpuoliskolla on valtava *hifi-laitteisto*. Tumppi painaa *cd:n* näppäintä ja esiin liukuu Nirvanan levy. Tumppi tökkää levyn takaisin ja painaa *play-nappia*. Kurt Cobainin raaka ääni hyppää ulos kojeesta ja saa taas pölypilvet liikkeelle. (RM s. 83.)

Myös slangisanojen sijoittuminen teoksessa on samantapaista kuin lainasanojen. Vanhempien henkilöhahmojen repliikeistä slangisanoja ei juuri tapaa, vaan slangi- ja lainasanat ovat lähes poikkeuksetta joko nuorten henkilöhahmojen repliikeissä tai kerronnassa. Kerronnassa slangi- ja lainasanoja on siellä täällä, erityisesti kohdissa, joissa edesmennyt Mikael on äänessä ja ikään kuin puhuttelee hänelle läheisiä ihmisiä, esimerkiksi Roosaa tai Tuomasta. Parissa kohdassa, jossa kerrotaan nuorten juhlimisesta, on slangi- ja lainasanoja, vaikkei kerronta aina välitykään selväsi Mikaelin kautta. Seuraavaan kerrontanäytteeseen on kasautunut tavallista enemmän slangi- ja lainasanoja, normaalisti niitä on kerronnassa melko harvakseltaan. Teoksessa on muutamassa muussakin kohdin paljon musiikkisanastoa, koska Mikael on eläessään soittanut Desibeli-bändissä, jonka esiintymistä seuraavassa katkelmassa kuvaillaan:

Luukussa on meno päällä. Desibeli esiintyy lavalla ja *jengi bailaa* musiikin tahdissa. Rumpalina hakkaa Simo ”Häkä” Häkkinen. Häkä on korvannut minut hyvin. Häkän enon omistama ohjelmatoimisto on ottanut *bändin* suojelukseensa, ja oma *demokin* on tekeillä. Luukun keikka on kuukauden sisällä toinen. Muutenkin *bändi* on uudistunut. Papa on lyhentänyt hiuksensa ja värjännyt niihin keltaisia raitoja. Hän laulaa lavalla Kreikan lomalla ruskeaksi

paahtunut *yläkroppa* paljaana ja ojentaa kättään lavan edessä kärkkyville *pikkumimmeille*. Jape on pukeutunut Jim Morrison -tyyliin nahkahousuihin ja Tatsa on lisännyt yhden lävistyksen alahuuleensa. *Bändi* raivoaa ja kansa nauttii. (RM s. 204–205.)

2.3. Syntaksin piirteitä

Yksi nykypuhekielen piirteistä on passiivin käyttäminen monikon 1. persoonan asemesta. Se on kotoisin keskisistä savolaismurteista, mutta levinnyt jo laajalle. (Lehikoinen 1995: 154; Mielikäinen 1984b: 192–193.) Marja-Leena Tiaisen nuortenromaanissa *Rakas Mikael* passiivia on monikon 1. persoonan asemesta käytetty ainoastaan repliikeissä. Passiivia on käytetty monikon 1. persoonan asemesta yhteensä viitisentoista kertaa esimerkiksi seuraavasti.

- Olitko sinä tänään koulussa? Mitä, älä valehtele. Luokanvalvojasi soitti minulle ja kertoi sinun taas lintsanneen. Mitä *me* oikein *tehdään* sinun kanssasi? (RM s. 20.)
- *Me ei osteta* mitään. Ja uskonasioitakaan on turha tuputtaa. (RM s. 92.)
- *Me tavattiin* McDonald'sissa puolenyön aikaan. Sitten *me erottiin* ja minä... Jape potkaisee bootsinsa kärjellä rosoista seinää. – Mistä vitusta se sen pyörän keksi? – – (RM s. 49.)

Edellisistä esimerkeistä kaksi ensimmäistä ovat siitä harvinaisia, että ne ovat aikuisten repliikeistä, ensimmäinen on Mikaelin äidin kasvattavaa puhetta Mikaelille ja toinen Roosin äidin tokaisu ulko-ovella hänelle vielä tuntemattomalle Tuomakselle. Roosin Seija-äidin repliikeissä on muutenkin muita aikuisia henkilöitä enemmän puhekielisyksiä, mutta Mikaelin äidin huolitellussa puheessa tällaiset nykypuhekielen piirteet ovat erittäin harvinaisia.

Kerronnassa monikon 1. persoona on aina tyyppiä *me menemme*, kuten seuraavassa:

Mutta seuraavana iltana *me olimme tavanneet* taas, ja seuraavana. – – Tapaamisestamme oli kulunut viikko, kun *menimme* sänkyyn. (RM s. 23.)

Yksi ekspansiovaiheessa oleva, mutta varauksellisemmin yleiseksi ja neutraaliksi puhekielisyysdeksi nimitettävä piirre on yksikkömuodon käyttö monikon 3. persoonassa. Tämä monikon 3. persoonan inkongruenssi eli taivutuksen mukautumattomuus on piirre, jonka käyttäminen ei leimaa käyttäjänsä. Se kuuluu yleisiin ja neutraaleihin puhekielisyksiin, joiden käyttö ei ole sidoksissa ihmisen koulutukseen, sukupuoleen, ikään eikä asuinpaikkaan. Inkongruenssilla on vanhoissa paikallismurteissa hyvinkin laaja levikki

eli se ei ole uusi puhekielen ilmiö. (Kielinen 1997: 33, 44; Lehikoinen 1995: 154; Mielikäinen 1984a: 162.) Aineistossani monikon 3. persoonan inkongruenssia on yhteensä vain noin viidessä virkkeessä, joista seuraavassa pari esimerkkiä:

- *Ne* [huumeet] *lennättää* sut taivasiin, Rotta sanoi ja virnisti lauseensa päätteeksi. (RM s. 24.)
- Herrajesta Mikke, *toiko poliisit* sut kotiin? (RM s. 109).

Arkisen nykypuhekielen piirteisiin kuuluu edellisten lisäksi myös pelkällä genetiivillä ilmaistu omistuskonstruktio, jolloin possessiivisuffiksia ei käytetä (Lehikoinen 1995: 154; Mielikäinen 1984b: 193). *Rakas Mikael* -teoksessa on jonkin verran inkongruenssia, esimerkiksi repliikkien puhekielenomaisessa ilmaisussa *mun äiti, mun täti, mun bestis, sun toiveen, sun parasta, meidän kaveri*. Inkongruenssia on ainoastaan nuorten henkilöhahmojen repliikeissä. Useimmiten inkongruenssia on repliikeissä, joissa on useita muitakin nykypuhekielen piirteitä, kuten esimerkiksi seuraavassa Elinan repliikissä, jossa hän kertoo Mikaelin parhaalle ystävälle Jarnolle eli Japelle seurustelleensa aiemmin vähän aikaa Mikaelin kanssa:

- Pari viikkoa sitä *meidän juttua* vaan kesti, sitten Mikke ilmotti, että se haluaa lopettaa. – – Minä annoin Miken olettaa, että *meidän ero* oli mulle helppo juttu, mutta ei se ollut. Minä itkin ja toivoin, että Mikke alkais olla *mun kanssa* uudestaan. (RM s. 123.)

Omistusliitteet liittyvät Mielikäisen (1984: 193) mukaan yleensä sukulaisuutta ilmaiseviin sanoihin (esim. *äitini*), kun puheessa muissa tapauksissa vallitsee useimmiten pelkällä genetiivillä ilmaistu omistuskonstruktio. Kolmannessa persoonassa yleiskielen kongruoivien ilmausten *hänen kirjansa, heidän kirjansa* lisäksi ja sijasta on puheessa myös kongruoimattomia tyyppejä *hänen kirja, sen kirja ja heidän kirja, niiden kirja*. Se, että puhekielessä viitataan monilla alueilla kolmanteen persoonaan pronomiinilla *se* eikä *hän*, on rajannut näissä kielimuodoissa possessiivikongruenssin 1. ja 2. persoonaan, mikä on saattanut edistää possessiivikongruenssin heikkenemistä muutenkin. Possessiivisuffiksittomuuden yksi vaihtoehto on myös puhekielisen persoonapronominin ja possessiivisuffiksin yhdistelmä, ja muotojen melko vapaasta vaihtelusta kertoo se, että jopa saman puheenvuoron sisällä saattaa olla sekä kongruoiva että inkongruentti vaihtoehto. (Hakulinen et al. 2004: 124, 1241; Lappalainen 2001: 82; Lehikoinen 1994: 102.) Aineistossani kongruentti muoto on selvästi yleisempi kuin inkongruentti muoto. Muodot vaihtelevat jonkin verran, mutta niissä melko harvoissa repliikeissä, joissa inkongruent-

tia muotoa on, ei ole kongruenttia muotoa. Kerronnassa on aina kongruentti muoto, ja repliikeissäkin inkongruenttia muotoa on suhteellisen harvoin.

Nykypuhekielen piirteitä on myös pronominiin *se* ja *ne* käyttäminen 3. persoonan pronominiin *hän* ja *he* asemesta (Lehikoinen 1995: 154; Mielikäinen 1984b: 193). Niitä käsittelem tarkemmin myöhemmin muiden persoonapronominiin yhteydessä.

2.4. Muita äänne- ja muotopiirteitä

Nykypuhekielessä on paljon vaihtelua. Suomen kielessä vapaan puhekielen asuun vaikuttavat puhujan ikä, koulutus ja sosiaalinen tausta sekä se, mistä päin puhuja on kotoisin. Puhekielen variaatioihin vaikuttaa myös tilanne – mitä muodollisempi puhutilanne on, sitä kirjakielisempää on kieli. Mitä laajemmalla alueella jokin murrepiirre esiintyy tai on esiintynyt, sitä varmemmin se esiintyy nykypuhekielessäkin. Tietyyntyyppisten varianttien leviäminen on alkanut jo vanhoissa aluemurteissa ja jotkin murrepiirteet ovat levinneet jopa entisten alueidensa ulkopuolelle. Monet piirteet ovat tavallisempia nuorten kuin heidän vanhempinsa puheelle. (Lehikoinen 1994: 150–151; Mielikäinen 1991: 3.)

Seuraavassa käsittelem esimerkkeineen sellaisia äänne- ja muoto-opillisia sekä syntaksin nykypuhekielen piirteitä, joita esiintyy Marja-Leena Tiaisen *Rakas Mikael* -teoksessa. Arkiseen nykypuhekieleen kuuluu monenlaisia äänne- ja muotopiirteitä, ja käsittelem tässä vain sellaisia, joita on käytetty aineistossani ainakin kerran. Käsittelem ulkopuolelle jätän siis sellaiset nykypuhekielen piirteet, joita ei teoksessa ole yhtään, vaikka piirteet olisivat puhekielessä hyvinkin laajalevikkisiä.

i-loppuisista diftongeista *i* katoaa nykypuhekielessä usein, jos painoton *i*-loppuinen diftongi on ensimmäistä tavua kauempana (Lehikoinen 1995: 152; Mielikäinen 1984b: 195). Tiaisen teoksessa diftongin *i* on kadonnut satunnaisesti esimerkiksi sanoista *ilmoittaa*, *sellanen* ja *tollanen*. Useimmiten *i* on kuitenkin säilynyt, kuten esimerkiksi viimeisessä seuraavista näytteistä:

- Mitä sinä olet juonut, Mikke? Miten sinä voit juoda ittes *tollaseen* kuntoon? (RM s. 109.)
- *Sellanen* pitkä silmälasipäinen kaveri. Se kävi täällä kaksikin kertaa, Seija sanoo. (RM s. 117.)
- Mitä sinä *tarkoitat*? Elina tuijottaa Japea kysyvänä. – Kerro! (RM s. 124.)

Rakas Mikael -teoksessa on jonkin verran nykypuhekielelle ominaista loppuheittoa eli sananloppuisen vokaalin puuttumista. Nykypuhekielessä laaja-alainen ilmiö on s:n jälkeisen, erityisesti taivutuspäätteeseen kuuluvan sananloppuisen i:n kato. Loppuheittoisiin muotoryhmiin kuuluvat supistumaverbin 3. persoonan imperfekti, 3. persoonan konditionaali, translatiivi, yksikön 2. persoonan possessiivisuffiksi ja lukusanat *yks, kaks, viis, kuus*. (Berg – Silfverberg 2004: 143; Hakulinen et al. 2004: 68.) Loppuheittoa on aineistossa esimerkiksi seuraavissa verbeissä: *katkes, eläis, kannattais, tavoittais, olis, pitäis, petais, yöks, tarpeeks, mutsilles, rahojas, (pidä) varas, itteäs, sun lempijuomas, yks, viiskymppiä, kuustoista*. Loppuheitto on kuitenkin vain satunnaista, ja jopa samassa repliikissä voi olla verbejä sekä loppuheitolla että ilman, kuten seuraavan esimerkkiryhmän ensimmäisessä repliikissä. i:n loppuheittoa on aineistossa satunnaisesti myös supistumaverbien imperfektissä (esim. *halus*) (Mielikäinen 1991: 46).

- Ootko aatellu mitä Mikke *sanoisi*, jos se *eläis*? (RM s. 95).
- Tota, moi, tässä on Roosa. Minä yritin soittaa Mikaelin kännykkään, mutta se ei jostain syystä vastaa. Niin että oisko se mahdollisesti siinä lähellä, tai tiedätkö sinä mistä sen *tavoittais*? (RM s. 55.)
- Joo, siitä *pitäis* tulla nuttu, Roosa vastaa ujosti (RM s. 170).
- Se *halus* tietää, että oonko minä ollu Papan kanssa (RM s. 51).

Nykypuhekielen piirteitä on myös aktiivin 2. partisiipin nominatiivin loppu-t:n katoaminen tai assimiloituminen seuraavan konsonantin kanssa. Puhutussa kielessä sananloppuisen t:n kato rajoittuu pääasiassa NUT-partisiipin yksikön nominatiivimuotoon sekä sanaan *nyt* (*älä ny vrt. älä nyv viiti*). (Berg – Silfverberg 2004: 146; Hakulinen et al. 2004: 69; Mielikäinen 1984b: 195; Mielikäinen 1991: 54.) Aineistossa ei sanassa *nyt* sananloppuisen t:n katoa esiinny, vaikka 2. partisiipin *ollu, antanu* -tyyppistä muotoa on käytetty teoksessa kymmenissä verbeissä, joista seuraavassa vain muutama esimerkki:

- Tänäänkin minä oon *yrittäny* soittaa monta kertaa sen kännykkään, mutta se vaan tuuttaa (RM s. 52).
- Milloin sinä olet *käyny* viimeks diskossa? (RM s. 200).
- Toissapäivänä se toi vanhan kehdon, jossa se on ite *köllötelly* pentuna. – – (RM s. 186).
- Itsehän sinä oot *puhunu* muuttavas Vaheriloille (RM s. 164).
- Etkä oo ees *kiittäny* Penttiä niistä [lakritseista] (RM s. 53).

Kuten monet muut nykypuhekielen piirteet, myös sananloppuisen t:n katoa on aineistossa vain repliikeissä. Yleensä *miettiny, päässy, ettiny* -tyyppisiä verbejä on nuorten repliikeissä, mutta aikuisista henkilöhahmoista sananloppuisen t:n katoa tapaa Roosan äidin repliikeissä. Edellä esitetyistä esimerkeistä kaksi viimeistä onkin Roosan Seija-

äidin repliikeistä. Seijan repliikit ovat muutenkin huomattavasti puhekielisempiä kuin muiden aikuisten henkilöhahmojen repliikit. Tähän havaintoon palaan tarkemmin luvussa 2.6.2.

Vaikka puheessa *a, ä* -loppuiset vokaaliyhtymät muuttuvat usein pitkiksi vokaaleiksi ollessaan kauempana kuin ensimmäisen ja toisen tavun rajalla (Lehikoinen 1995: 152; Mielikäinen 1991: 36), ei Tiaisen teoksessa ole paljon *ea, eä* -yhtymän assimilaatiota. Nominissa assimilaatiota tapaa vain pari kertaa, ja verbeissäkin se on yhtä harvinainen. *Korkee*-variantinkaan levinneisyys puhekielessä (Lehikoinen 1995: 152; Mielikäinen 1991: 36) ei kuitenkaan kerro suoraan sen yleisyydestä kaunokirjallisuudessa: Tiaisen teoksessa esimerkiksi sana *kauhea* on useammin yleiskielisessä muodossaan kuin assimiloituneessa muodossa *kauhee*. Seuraavissa esimerkkejä sekä *ea, eä* -yhtymän assimilaatiosta että yleiskielisistä muodoista:

- *Makee* auto, Roosa sanoo, kun he lähtevät liikkeelle (RM s. 97).
- Eiks oo *kauheeta*... Elina halua Japea – – (RM s. 48).
- Näin *kauhean* monta pakettia! Roosa hämmästelee (RM s. 216).
- Ei kiitos, mun pitää oikeastaan *lähtee* tästä pikkuhiljaa kohti Haminaa (RM s. 216).

Nykypuhekielelle tyypillistä *t:n* heikon asteen katoedustusta tapaa myös Tiaisen nuortenromaanissa. Yleiskielen *d* katoaa nykypuhekielessä monissa tapauksissa, erityisesti *h:n* jäljestä lukusanoissa. (Berg – Silfverberg 2004: 149; Lehikoinen 1995: 153.) Aineistossa *d:n* katoa edustaa seuraavan esimerkin lukusana *kaheksantoista*, jonka Mikaelin serkku ja paras kaveri Jarno huutaa portieerille pubin ovella. Myös verbin *odottaa* muodoista *d* on aineistossa joskus repliikeissä kadonnut, mutta kerronnassa *d* on säilynyt, kuten seuraavista esimerkeistä voi havaita. *d* on kadonnut myös sanasta *ees (edes)*, jota on käytetty teoksessa kerran (ks. esimerkki NUT-partisiippien kohdalta).

- Varmasti olen *kaheksantoista*! (RM s. 120 r.)
- Roosasta on tullut hellämielinen sen jälkeen kun se alkoi *oottaa* (RM s. 217).
- Aropohja [lääkäri] *odottaa* taas muutaman sekunnin – – (RM s. 29).

Rakas Mikael -teoksessa on muutamissa sanoissa yleiskielen *ts:n* vastineena *tt* tai *t* (Lehikoinen 1995: 153). Aineistossa tällaisia muotoja on muun muassa seuraavissa esimerkeissä:

- Mihin sinä *tarttet*? (RM s. 52).
- Koeta nyt ottaa *itteäs* niskasta kiinni (RM s. 32).
- Mikke oli joskus herkkä ottamaan *itteensä* (RM s. 47).

Kuitenkin useimmissa tapauksissa *ts* on säilynyt, vaikka samasta sanasta olisi jossakin kohdassa, esimerkiksi repliikissä, käytetty *tt*:llistä ja *t*:llistä vastinetta. Samankin keskustelun aikana *ts*:llinen ja *tt*:llinen saattavat vaihdella sen mukaan, kenen ja minkä ikäisen henkilöahmon repliikistä on kysymys. Seuraavassa katkelmassa ensimmäisen repliikin esittää Tuomas, joka on vain muutaman vuoden keskustelukumppaniaan Roosa vanhempi:

- Minä olen tulossa viikonloppuna lomalle. Miltä susta tuntuisi lähteä mun kanssa jonnekin ulos? Elokuviin vaikka. Äiti voisi *katsoa* vauvaa sen aikaa.
- En tiedä. Täytyy *kattoo*, Roosa sanoo haluttomasti ja päästää mojon haukotuksen. (RM s. 233.)

Arkisessa nykypuhekielessä yksikön 2. persoonan kysymyksistä puuttuu usein kysymyspartikkeli tai persoonapäätteen *t*:n tilalla on kysymyspartikkeli *k* (esim. *ook sä käynys syömässä*). Kysymyspartikkeli on muissa persoonissa *ks*, esimerkiksi *tuutteks te?*. (Lehikoinen 1995: 153.) Aineistossa tällaisia kysymyksiä on todella harvoin, itse asiassa kysymyspartikkeli *ks* on vain päivittelevässä virkkeessä *eiks oo kauheeta* (RM s. 48). Esimerkiksi kysymyksessä *haluut sä* (RM s. 101) persoonapäätte *t* ei ole korvautunut kysymyspartikkelilla *k*.

Nykypuhekielessä tietyissä muotoryhmissä käytetään verbeistä *olla*, *mennä*, *panna* ja *tulla* yksitavuisia asuja, joista puuttuu sanansisäinen *l* tai *n* (Lehikoinen 1995: 154; Mielikäinen 1984b: 194–195). Laaja-alueisista verbien pikapuhemuodoista on aineistossa käytetty vain verbin *olla* pikapuhemuotoja, niitäkin vain noin viisitoista kertaa. Vaikka *olla*-verbin pikapuhemuotoja on lähinnä nuorten henkilöahmojen repliikeissä, aikuisista henkilöahmoista Roosan äidin, Seijan, repliikkeihin on sisällytetty pikapuhemuotoja, kuten seuraavista esimerkeistä kaksi ensimmäistä osoittavat. Muut esimerkit ovat nuorten eli Roosan, Tuomaksen ja Annen repliikeistä:

- Itsehän sinä *oot* puhunu muuttavas Vaheriloille (RM s. 164).
- Ota makaronilaatikkoa uunista, jos *oot* nälissäs (RM s. 53).
- *Ootko* sinä seurustellu sen kanssa kauankin? (RM s. 98).
- Minä *oon* ettiny sua koko illan. Missä sinä *oot* oikein ollu? (RM s. 93.)
- Ei *oo* totta (RM s. 71).

Nuortenkaan henkilöahmojen repliikeissä *olla*-verbin pikapuhemuodot eivät ole käytössä systemaattisesti, sillä samassa keskustelussa voi esiintyä sekä yleiskielisiä että pikapuhemuotoja, kuten seuraavassa:

- Anne on iskenyt jonkun sänkitukan. Roosa istuu Annen viereen ja kysyy, kuka tyyppi on.
- Enpä tiedä, kuka sinä *oot*? Anne pukkaa humalaista seuralaistaan.

- Masi, jätkä puristaa Annen lähelleen ja huutaa samassa kauempana olevalle jätkälle. – Jykä, nyt tuli seuraa sullekin!
- Jykä harppaa kolmikon luo ja alkaa välittömästi iskeä Roosaa.
- Moi. Mä olen Jykä. – –
- Kukas sä olet? – –
- Minä oon Roosaa. (RM s. 101.)

Myös *tää*, *nää* -muotoisia demonstratiivipronomineja (Mielikäinen 1984b: 195) on Tiaisen teoksessa käytetty jonkin verran. Demonstratiivipronominin *tämä* varianttia *tää* on käytetty tarkastelemassani teoksessa kymmenesti ja sen genetiivimuotoa *tän* vain kerran, kun sen yleiskielistä muotoa *tämän* on käytetty yli kaksikymmentä kertaa. Demonstratiivipronominia *nää* on käytetty viidesti, kun sen yleiskielistä muotoa *nämä* on teoksessa vain pari kertaa. Yleensä henkilöistä puhuttaessa on käytetty demonstratiivipronominia *tämä*, jolloin *tää* viittaa vain asioihin tai esineisiin, kuten ensimmäinen seuraavista esimerkeistä osoittaa. Tästä linjasta on kuitenkin kaksi poikkeusta, jotka ovat esimerkeistä viimeisinä:

- *Tää* laulu, mikä me esitetään seuraavaks on nimeltään ”Musta Enkeli” – – Elina puristaa Roosaa harteista ja suputtaa jotain *tämän* korvaan. (RM s. 205.)
- Mutsi sanoi, että jos minä aion synnyttää *tän* lapsen, mun on muutettava muualle (RM s. 128).
- *Tää* on Mallu, mun bestis (RM s. 121).

2.5. Persoonapronominit

2.5.1. Yksikön 1. ja 2. persoona

Persoonan ilmaiseminen kuuluu olennaisena osana kielenkäyttöön. Persoonan ilmaiseminen on kaunokirjallisuudessa kompleksista, koska lukijalle välittyvä fiktiivisten henkilöiden kuva muodostuu muun muassa henkilöiden keskenään käymistä dialogeista ja henkilöiden ajatuksia kuvaavasta kerronnasta. Tähän kompleksisuuteen oman lisänsä tuo myös kertojan ääni. Persoonailmausten kääntäminen on huomattava haaste kääntäjälle, koska persoonan ilmaisemisen keinot ovat eri kielissä erilaisia. Suomen kielessä puhujan persoonan ilmaisemiseen on laaja valikoima mahdollisuuksia: yleisimpiä ovat persoonapronominit ja niiden variantit (*minä*, *mä*, *mää*, *mie*) ja pelkkä suffiksi (persoonamuoto, possessiivisuffiksi). Yksikön ensimmäiseen persoonaan voidaan myös viitata passiivilla ja geneerisellä yksikön kolmannella persoonalla. Useimmin suomen itämurteissa pro-

nominivariantti on *minä* kuten yleiskielessä, mutta monissa murteissa tätä varianttia ei tunneta. Variantin *mä* käytössä on alueellisia, ryhmien välisiä, tilanteisia ja syntaktiseen asemaan liittyviä eroja, vaikka se onkin hyvin yleinen. Eri alueilla asuvilla on siis erilainen suhde tähän varianttiin. (Mauranen – Tiittula 2005: 35; Nuolijärvi 2000: 65.)

Mauranen ja Tiittula ovat havainneet, että pronomien käyttö erottelee erittäin vahvasti suomeksi kirjoitetut tekstit suomeksi käännettyistä teksteistä. Alun perin suomeksi kirjoitetuissa kaunokirjallisissa teksteissä Mauranen ja Tiittula havaitsivat persoonapronominin *minä* olevan yleisesti ottaen tavalla tai toisella korostunut. Usein *minä*-pronomini itsessään lähinnä korostaa puhujan viittaavan itseensä (Mauranen – Tiittula 2005: 36, 45–46), kuten seuraavassa esimerkissä:

– Sulla ei ole mitään oikeutta sotkeutua mun elämään. Pysy erossa minusta!
Minä teen just niin kuin *minä* itse haluan! (RM s. 108.)

Mauranen ja Tiittulan mukaan on myös tavallista, että *minä* on kontrastiivisissa konteksteissa: 'minä' on vastakkain jonkun toisen kanssa – usein puhuteltavan, mutta joskus myös jonkin viiteryhmän kanssa (Mauranen – Tiittula 2005: 46). Seuraavassa esimerkissä kursivoitu persoonapronomini on kontrastiivisessa kontekstissa, vastakkain puhuteltavan kanssa:

– Ootatko sinä Mikelle lasta?
 Kysymys jähmettää Roosaa. – –
 – Minä tiedän että sinä oot raskaana. Onko se lapsi Mikelle? Roosaa huulet tiukkenevat. Hän kumartuu Tumpin puoleen ja sähähtää vihaisesti:
 – Miten sinä voit tietää?
 – Minä kuulin... Mikeltä.
 Roosaa huulet kaartuvat ivalliseen hymyyn.
 – Ai kuulit Mikeltä? Sepä merkittävää, sillä en *minäkään* ehtinyt kertoa sille.
 (RM s. 106–107.)

Pronominia *minä* käytetään Mauranen ja Tiittulan tutkimusten perusteella myös julistamassa yleistä periaatetta. On melko tavallista, että puhujan julistaessa periaatteitaan tai kertoessa ominaisuuksistaan, on periaate tai ominaisuus jonkinlainen negaatio. (Mauranen – Tiittula 2005: 46.) Seuraavassa esimerkissä, Roosaa keskustellessa Mikaelin vanhempien ja lähisukulaisten kanssa Mikaelin kotona, Roosaa repliikissä persoonapronomini korostaa negaatiota hänen kertoessaan periaatteestaan:

– Jospa keittäisit meille kahvit, Helena.
 – *Minä* en juo kahvia, Roosa ehättää sanomaan, kun Helena liikaahtaa.
 – Entäs teetä?
 – Ei kiitos. (RM s. 155.)

minä-pronomini esiintyy kaunokirjallisissa teksteissä usein dialogissa, niin supisuomessa eli alun perin suomeksi kirjoitetussa tekstissä kuin käännöksissäkin. Kaunokirjalliset tekstit sisältävät yleensä paljon dialogia, ja puhekielen vakiintuneita tai idiomattistuneita ilmauksia käytetään suhteellisen paljon. Verbin persoonamuodon ohessa 1. persoonan pronominia käytetään yleensä puhekielessä huomattavasti runsammin kuin kirjakielessä, josta sitä on tarkoituksella pyritty karsimaan. (Hakulinen 1968: 453; Mauranen – Tiittula 2005: 47.)

Persoonapronomini *minä* ei kuitenkaan ole puhekielessä yleisin muoto. Pikapuhemuoto *mä* on hyvin laaja-alainen ja se yleistyy voimakkaasti koko Suomessa (Hakulinen et al. 2004: 707; Mauranen – Tiittula 2005: 47; Mantila 1997: 12–13). Pikapuhemuodon rinnalla *minä* on painollisempi (Mielikäinen 1991: 16). *Minä*-variantti on edelleen suosittu itämurteissa (Nuolijärvi 1986: 169), mutta muualla se voidaan kokea liiankin virallisenä. Kaunokirjallisuudessa *minän* käyttöön liittyy lähes aina emfaattisuutta, tai ainakin lukija voi tulkita pronominin korosteiseksi. Erityisesti dialogeissa *minän* runsas käyttö voi herättää huomiota, vaikka *minä*-muodon avulla kirjailija tai kääntäjä nimenomaan yrittäisi jäljitellä puhekieltä. (Mauranen – Tiittula 2005: 47, 67.) Maurasen ja Tiittulan aineiston supisuomalaisissa teksteissä on käytetty puhekielisiä muotoja *mä*, *mää* ja *mie* enemmän kuin käännössuomessa (2005: 47). Samaan tulokseen on päätyneet Nevalainen (2003: 6, 19), joka myös huomauttaa kaikkien käännösten suosivan tavanomaisia kirjoitetun kielen ilmaisukeinoja ja neutraalia yleiskielistä sanastoa (ks. 1.5.1).

Kun kirjoittaja tai kääntäjä valitsee teoksensa repliikkeihin *minä*-muodon, on sillä Maurasen ja Tiittulan mukaan aina tietynlainen merkitys. Se voi olla kirjoittajan tietoinen valinta, mutta koska *minä*-muodon käyttö puheessa on murteellista, olisi odotuksenmukaista, että sen seurana olisi muitakin murrepiirteitä, tai muuten kieli saatetaan tulkita vanhahtavaksi tai viralliseksi. (Mauranen – Tiittula 2005: 47.)

Se, että Marja-Leena Tiainen on murretaustaltaan savolainen, näkyy hänen teksteissään lähinnä siinä, että hän käyttää persoonapronominien pikapuhemuotoja rajatusti. Tiainen on elänyt lapsuutensa ja nuoruutensa Kuopion Puutossalmissa ja vuodesta 1975 lähtien Liperin Niinijärvellä Pohjois-Karjalassa (Suomen Nuorisokirjailijat ry 1997). Mielikäisen (2001) mukaan murretausta kuulua monien kirjailijoiden tuotannossa enemmän tai vähemmän läpi. Se voi tulla esille joko romaanihenkilöiden dialogissa tai yleisesti koko tyylissä. Viime vuosikymmeninä puhekielestä ja slangista on tullut kaunokirjallisuudessa luonteva ilmaisuväline. Samalla on vahvistunut myös vanhojen aluemurteiden osuus. (Mielikäinen 2001: 4–5.)

Rakas Mikael on osittain minäkertojan kertoma, mutta pitkiä jaksoja on kirjoitettu käyttäen yksikön kolmatta persoonaa, sillä kuollut Mikael kertoo lähimmäistensä elämästä ”haudan takaa”. Persoonapronominien pikapuhemuotoja Tiainen käyttää *Rakas Mikael* -teoksessa jonkin verran, mutta lähes ainoastaan taivutusmuodoissa (esimerkiksi *mun, mua, mulla, mulle; sun, sua, sulla, sulle*), kuten taulukosta 1 ilmenee.

Taulukko 1. Yksikön 1. ja 2. persoona lähtökielisessä tekstissä

	f	%		f	%
minä, sinä	763	98,07	mä, sä	15	1,92
minun, sinun	108	48,21	mun, sun	116	51,79
minut, sinut	27	81,82	mut, sut	6	18,18
minua, sinua	56	56,57	mua, sua	43	43,43
minussa, sinussa	0		mussa, sussa	0	
minusta, sinusta	30	83,33	musta, susta	6	16,67
minuun, sinuun	9	90	muhun, suhun	1	10
minulla, sinulla	35	54,69	mulla, sulla	29	45,31
minulta, sinulta	7	50	multa, sulta	7	50
minulle, sinulle	49	50	mulle, sulle	49	50
yhteensä	1084			272	

Teoksessa Tiainen käyttää yleiskielisiä nominatiivimuotoja *minä, sinä* 98-prosenttisesti pikapuhemuotojen *mä, sä* jäädessä vain marginaaliseen käyttöön. Dialogeissa *mä-* ja *sä-* muotoja käyttää vain kaksi kerran esiintyvää sivuhenkilöä, Jykä ja Raikka, sekä huumeita myyvä Rotta. Seuraava esimerkki on teoksen ainoa kohta, jossa *mä-* ja *sä-* pikapuhemuotoja käytetään tiuhaan samassa dialogissa:

- Moi. *Mä* olen Jykä.
- Moi, Roosa vilkaisee kundia välinpitämättömästi.
- Haluut *sä?* Jykä ojentaa avatun olutpullon Roosalle. Roosa ottaa pullon ja hörppää siitä. Jykä istuu Roosan rinnalle ja kysyy:
  - Kukas *sä* olet?
  - Onko sillä väliä?
  - On.
  - Miten niin?
  - Koska *mä* haluan tutustua suhun paremmin – –
  - Minä oon Roosa.
  - *Mä* tykkään susta, Roosa, Jykä alkaa hiplata Roosan kaulaa. Samassa se laskee suunsa Roosan huulille ja alkaa suudella. Roosa on hetken kuin lamaantuneena, mutta sysää sitten kaverin kimpusta. (RM s. 101.)

Kovin autenttiselta nuorten puheelta katkelman teksti ei vaikuta. Harva pääkaupunkiseudulla asuva nuori sanoisi *mä olen* tai *minä oon*, vaan luontevin lienee muoto *mä oon*. Ymmärrän savolaislähtöisenä hyvin, miksi Tiainen välttää *mä-* ja *sä-* muotoja, sillä

ne särähtävät savolaisen korvaan vielä pitkään muualla asumisenkin jälkeen. Teoksen tapahtumapaikka tosin on jäänyt epäselväksi. Nuoret eivät ole ainakaan helsinkiläisiä, koska teoksen lopussa Roosa matkustaa yöjunalla Helsinkiin ja ehtii esimerkiksi nukkua matkalla. Maaseudulla asuvat nuoret ovat usein kaupunkilaisnuoria murteellisempia (Lappalainen 2001: 84), ja Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisien ja pohjoissavolaisten kielellistä sopeutumista tutkineen Nuolijärven (1986: 178) mukaan vanha murrepohja säätelee muuttajan valintoja vielä kaupungissakin. Ei siis liene sattumaa, että savolainen Marja-Leena Tiainen on käyttänyt vain erittäin harvoin pikapuhemuotoja *mä, sä*.

Mielenkiintoista on, että Mikaelin serkku ja paras ystävä Jape puhuu teoksessa *minä*-muodossa kuten pääosin muutkin kirjan nuoret, mutta kirjoittaa kuitenkin alkoholin ja huumeiden vaikutuksen alaisena suunnittelemaansa itsemurhaviestiin *mä*:

Rakas äiti ja isä

Tää on teidän poikanne viimeinen viesti. Minulta katosi elämänhalu sen jälkeen kun Mikke kuoli. Se oli mun syy. Mikke pyysi päästä mun kyytiin, mutta *mä* en huolinut, koska sillä ei ollut kypäriä. Mikke olisi elossa, jos *mä* olisin ottanut sen kyytiin. Mun raukkamaisen käytöksen takia se menetti henkensä. Joten tasapuolisuuden nimissä on kai parempi, että *mäkin...* (RM 146.)

Pikapuhemuotoa *sä* käyttää edellä mainittujen Jykin ja Raikan lisäksi kerran sivuhenkilö Harri, jolla on teoksessa vain kaksi repliikkiä. Pikapuhemuoto *sä* on myös eräässä kohdassa, jossa Mikaelin bändikaveri Papa laulaa Mikaelille omistetun kappaleen *Musta enkeli*: ” – asfaltti alla ja ja sumua silmissä / *sä* syöksyit kohti valoa – ” (RM s. 205).

Useissa kerronnan kohdissa persoonapronominin valinta on kierretty viittaamalla tekijään sanoilla *meikä* tai *meikäläinen*. Tätä muotoa Tiainen käyttää erityisesti silloin, kun Mikael kerronnan tai takautuvien keskustelujen kautta kertoo tavoistaan ja ominaisuuksistaan, kuten seuraavissa esimerkeissä:

– *Meikä* menee sivariin, jos sinnekään (RM s. 31).

Meikäläinen lensi Terhon tunneilta ulos useammin kuin kenenkään muun.

Terho arvosti sotilaallista täsmällisyyttä ja kurinalaisuutta ja niitä piirteitähän *meikäläisestä* oli turha hakea. (RM s. 43.)

Joo, *meikäläinen* ei ollut mikään linssilude, toisin kuin sinä, Tumppi (RM s. 174).

Meikäläinen on käytössä myös muutamissa Mikaelin ystävien repliikeissä, esimerkiksi seuraavassa Japen repliikissä:

– Voisitko jelpata *meikäläistä* ja ostaa mulle pari six packiä? Saat pitää loput rahat. (RM s. 140.)

Yksikön ensimmäisen ja toisen persoonan pikapuhemuodoista genetiivimuotoiset *mun* ja *sun* ovat *Rakas Mikael* -teoksessa hyvin suosittuja, mutta yleiskielisiä muotoja *minun*, *sinun* (48,21 %) on kuitenkin käytetty lähes yhtä paljon kuin pikapuhemuotoja *mun*, *sun* (51,79 %).

Pikapuhemuotojen *mut*, *sut* osuus akkusatiivimuodoista on vain noin 18 prosenttia. Akkusatiivin pikapuhemuoto *sut* on käytössä vain kuusi kertaa, mutta muotoa *sinut* on käytetty vain hieman useammin. Mielenkiintoista on, että vaikka muoto *sut* on käytössä, ei muotoa *mut* ole koko teoksessa ollenkaan, vaan kirjailija käyttää aina muotoa *minut*.

Partitiivimuotoiset pikapuhemuodot *mua*, *sua* ovat nekin aineistossani melko suosittuja, niiden osuus partitiivimuodoista on reilut 43 prosenttia.

Sisäpaikallissijojen pikapuhemuodot eivät Kainulaisen mukaan ole alkujaan kuuluneet savolaismurteisiin (Kainulainen 1975 Mielikäisen 1980b: 136 mukaan). Savolais-taustainen Marja-Leena Tiainen on käyttänyt sisäpaikallissijoissa lähinnä yleiskielisiä muotoja pikapuhekielisten muotojen jäädessä elatiivissa reiluun kuuteentoista prosenttiin ($f = 6$) ja illatiivissa vain kymmeneen prosenttiin ($f = 1$). Inessiivin variantteja *minussa* ~ *mussa*, *sinussa* ~ *sussa* ei ole koko teoksessa ollenkaan. Huomiota herättävä ero on elatiivin varianttien *minusta* ~ *musta* välillä: kun variantteja *sinussa* ~ *susta* Tiainen käyttää lähestulkoon yhtä paljon (*sinusta* $f = 8$, *susta* $f = 5$), on *minusta* ($f = 22$) selvästi suosittu variantti kuin *musta*. Vaikka ilmaus *musta* 'minusta' ja fraasi *must(a) tuntuu* nostavat Mielikäisen (1980: 136) mukaan sisäpaikallissijojen osuutta esimerkiksi jyväsyläläisnuorten puheessa, on varianttia *musta* tarkastelemassani teoksessa ainoastaan yksi – sekin kohdassa, jossa nuori ja väsynyt tuore äiti kertoo tuohtuneena peloistaan ystävänsä Annelle:

– Täällä kävi yksi sosiaalianttakin utsimassa mun asioita. Ne tekee *musta* jostain raporttia ja sitten ne vie mun lapsen (RM s. 244).

Illatiivin varianttien *minuun* ~ *muhun*, *sinuun* ~ *suhun* valinnassa kirjailija suosii mieluummin yleiskielisiä vaihtoehtoja (90 %), tosin aineistossa ei kovin monesti illatiivimuotoja ole. Varianttien *minuun* ~ *muhun* välillä kirjailija on valinnut täysin yleiskielisen linjan, sillä varianttia *muhun* ei löydy koko *Rakas Mikael* -teoksesta. Teoksessa pari kertaa esiintyvän *sinuun*-muodon puhekielistä varianttia *suhun* on käytetty ainoastaan

kerran, silloinkin Jyväskylän, edellä esitellyn *mä-* ja *sä-*muotojakin käyttävän ”pahan pojan” repliikissä.

Ulkopaikallissijoissa yleiskielisillä muodoilla ja pikapuhemuodoilla on lähestulkoon yhtä vahva asema. Elatiivissa ja illatiivissa frekvenssit jakautuvat tasan yleiskielisten ja pikapuhemuotojen kesken, ja inessiivissäkin pikapuhekieliset muodot *mulla*, *sulla* jäävät vain hieman puolesta (45,31 %). Adessiivin varianttien *minulla* ~ *mulla*, *sinulla* ~ *sulla* tarkastelussa huomio kiinnittyy siihen, että yksikön toisen persoonan adessiivin lyhyttä varianttia *sulla* on aineistossa hieman enemmän ($f = 17$) kuin varianttia *sinulla* ($f = 13$), mutta yksikön ensimmäisen persoonan adessiivin lyhyt variantti *mulla* ($f = 12$) jää selvästi yleiskielisen muodon *minulla* varjoon ($f = 22$).

Yksikön 1. ja 2. persoonapronomineista kuultaa siis hieman läpi kirjailijan murretausta. Tämä tulee esiin siinä, että hän käyttää persoonapronominien pikapuhemuotoja rajatusti ja nominatiivissa suosii yleiskielisiä muotoja *minä*, *sinä* pikapuhemuotojen *mä*, *sä* jäädessä lähinnä yksittäisten sivuhenkilöiden repliikkeihin. Mielikäisen mukaan *mä*, *sä* : *mu-*, *su-* asuja onkin käytetty savolaismurteissa enimmäkseen ulkopaikallissijoissa. Läntisissä savolaismurteissa nominatiivin ja ulkopaikallissijojen lisäksi ovat olleet käytössä myös genetiivi ja partitiivi *mun*, *mua*. Ainakin keskisuomalaisen nuorten kielessä variantit ovat kuitenkin yleistymässä tai yleistyneet kaikkiin sijoihin, kuitenkin vanhan systeemin pohjalta. (Mielikäinen 1984b: 204–205 ja 1991: 14.) Tarkastelemassani teoksessa yksikön 1. ja 2. persoonapronomineja ei ole käytetty sisäpaikallissijoissa paljontaan (paitsi elatiivia *minusta*). Kirjailijan savolaistaustasta kertonee se, että sisäpaikallissijojen pikapuhemuotoja yksikön 1. persoonassa on teoksessa vain yksi (*musta*) ja yksikön 2. persoonassakin yhteensä vain kuusi.

2.5.2. Yksikön 3. ja monikon 3. persoona

Nykypuhekielessä ja useimmissa murteissa käytetään kolmannen persoonan pronomini-*en hän*, *he* sijasta usein pronomineja *se*, *ne*. Referaattiesityksen¹ lisäksi *hän* ja *he* ovat kuitenkin päässeet myös välittömään puheeseen ja niistä on tullut yhdenlainen kohteliaan tyylin tuntomerkki. Henkilöön viitattaessa pronominit *se*, *ne* ovat yleensä puheessa

¹ Niissä puhutun kielen varianteissa, joissa ihmisiin viitataan pronominilla *se*, *ne*, esiintyy *hän*, *he* erityisesti referoitaessa. Referoidussa jaksossa *hän*, *he* viittaa henkilöön, jonka puheesta on kyse. Referaatin ulkopuolella, esimerkiksi johtolauseessa, pronomini on *se*. (Hakulinen et al. 2004: 708.)

enemmistönä, ja Mielikäisen mukaan pronomineja *hän*, *he* on toisin kuin paikallismurteissa käytetty yleensä henkilöistä, joihin puhujalla on etäinen tai kunnioittava suhde tai jotka ovat muuten puhujalle tärkeitä. (Lehikoinen 1995: 154; Mielikäinen 1984b: 193; 1988: 107 ja 1996: 238)

Repliikeissä on karkeasti laskien yleisempi pronomini *se*, mutta tarkkoja frekvenssejä repliikkien ja kerronnan varianttien välillä en ole laskenut. Taulukosta 2 käy ilmi viittaukset yksikön 3. persoonaan ja taulukosta 3. viittaukset monikon 3. persoonaan.

Taulukko 2. Yksikön 3. persoona lähtökielisessä tekstissä

	<i>hän</i>	%	<i>se</i> ('hän')	%
nom.	392	64,47	216	35,53
gen., akk., part.	67	57,26	50	42,74
iness., elat., illat.	1	9,09	10	90,91
adess., ablat., allat.	25	44,64	31	55,36
yhteensä	485		307	

Taulukko 3. Monikon 3. persoona lähtökielisessä tekstissä

	<i>he</i>	%	<i>ne</i> ('he')	%
nom.	37	51,39	35	48,61
gen., akk., part.	11	78,57	3	21,43
iness., elat., illat.	0	0	1	100
adess., ablat., allat.	4	33,33	8	66,67
yhteensä	52		47	

Nominatiivissa yksikön 3. persoonan muoto *hän* on selvästi suositumpi (64,47 %) kuin ihmiseen viittaava pronomini *se* (35,53 %), kun mukaan on laskettu sekä kerronnan että repliikkien variantit. Samoin on monikon 3. persoonan laita (*he* 51,39 % ja *ne* 48,61 %). Yksikön 3. persoonassa genetiivissä, akkusatiivissa ja partitiivissa ei ole havaittavissa kovin suurta eroa, mutta monikon 3. persoonassa ero on huomattavampi (78,57 % ja 21,43 %). Sekä yksikön että monikon 3. persoonan isäpaikallissijoissa *se*, *ne* -muodot ovat yleisempiä, vaikka frekvenssit eivät ole suuria. Ulkopaikallissijoissa frekvenssit ovat hieman suuremmat, ja ulkopaikallissijoissakin *se*, *ne* -muodot ovat yleisempiä.

Yksikön 3. persoonan lukumäärät liittyvät todellakin vahvasti siihen, onko yksikön 3. persoonaan viitattu repliikissä vai kerronnassa. Kerronnassa ja tiettyjen vanhempien henkilöhahmojen repliikeissä vallitsee pääasiassa persoonapronomini *hän*, mutta nuoret

puhuvat Mikaelistakin jopa heti tämän kuoleman jälkeen muodossa *se*, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

- Mitä Mikelle on tapahtunut! Roosa huutaa.
- *Se* on kuollut, Tatsa sanoo.
- *Se* tapahtui viime yönä, Papa kertoo. – Mikke oli täällä meidän kanssa ja lähti sitten kaupungille. *Se* kävi vähän kuumana... Papa sulkee suunsa ennen kuin ehtii sanoa muuta.
- *Se* oli tavannut myöhemmin Japen McDonald'sissa, Tatsa jatkaa. – Sieltä *se* oli lähtenyt ajamaan fillarilla ja Pizzeria Palmun kohdalla *se* ajoi päin mirtaria. Roosa kuuntelee katkeilevan kertomuksen loppuun ja syöksyy sitten vessaan. *Hän* yökkää pitkään ja perusteellisesti. Kun Roosa tulee lopulta ulos naama valkoisena, Papa tarjoaa *hänelle* siideriä ja röökiä. Roosa huitaisee tarjoukset maahan – –. (RM s. 68.)

Tiainen tuo siis puhekielenomaisuutta repliikkeihin käyttämällä pronomineja *se*, *ne* pronominiin *hän*, *he* tilalla. Vanhempien henkilöhahmojen, kuten Mikaelin isoäidin tai lääkärin, repliikkeihin *hän*-muodot sen sijaan sopivat hyvin, kun heidän repliikeissään kieli on muutenkin hyvin yleiskielistä ja huoliteltua.

Kuten yksikön 3. persoona, on myös monikon 3. persoona yleisempi teoksen nuorten henkilöhahmojen repliikeissä kuin vanhempien henkilöhahmojen repliikeissä ja kerronnassa. Seuraavassa esimerkki Roosaa repliikistä tilanteesta, jossa hän on tuhtunut siitä, kun Mikaelin vanhemmat tuntuvat ottavan liikaa osaa nuoren äidin ja tämän lapsen elämään:

Niillä on omat keinonsa, *nehän* voi tehdä minusta vaikka hullun tai jotain, ja sitten *ne* voi ruveta väittämään, että minä pahoinpitelen mun muksua, Sirkku löysi Kärtyn [nimeämättömän lapsen lempinimi] pyllystä mustelman ja nosti siitä ison haloon. Se ei selvästikään uskonu, kun minä sanoin, että se oli vahinko. (RM s. 244.)

2.6. Erilaisten sosiaalisten ryhmien puhekielisyydet

2.6.1. Sosiolingvistinen näkökulma

Kielentutkimuksessa sosiolingvistisellä näkökulmalla tarkoitetaan sitä, että kieltä ja kielenkäyttöä analysoidessa pyritään ottamaan huomioon kielenkäyttäjää ympäröivä sosiaalinen konteksti. 1960-luvulta lähtien ulkoisen todellisuuden huomioon ottaminen on useimmiten tarkoittanut sitä, että on keskitytty toisaalta yhteisössä esiintyvän kielen sosiaalisen variaation tutkimiseen ja toisaalta eri tilanteissa tavattavan stilistisen variaation

analysointiin. Sosiaalisen variaation kuvaamiseen liittyy ajatus siitä, että taustaltaan erilaiset ihmiset myös puhuvat eri tavalla – keskeisiä taustamuuttujia ovat eri tutkimuksissa olleet mm. sosiaaliryhmä, etninen tausta, ikä ja sukupuoli. Stilistisen variaation tutkimus on sen sijaan yksilökeskeisempää, siinä pyritään saamaan selville, miten sama puhuja käyttää kieltä eri tilanteissa. Puhekielessä ilmenevästä variaatiosta olivat tätä ennen olleet kiinnostuneet myös murteentutkijat, mutta he kiinnittivät huomionsa spatiaaliseen eli paikalliseen variaatioon, jossa ainoana muuttujana oli kielenpuhujan kotipaikkakunta. Sosiolingvistisen näkökulman yleistyminen toi myös naiset tasavertaisiksi informanteiksi miesten rinnalle, joskin miesten kielenkäyttö on ollut jatkuvasti suuremman kiinnostuksen kohteena. (Nuolijärvi 1988: 73–74.)

Sosiolingvistisen tutkimuksen kohteena olevat kielenpuhujat voidaan ryhmitellä sen mukaan, mikä on analysoijan kannalta relevanttia, edellä mainittujen taustamuuttujien lisäksi ryhmittelyperusteena voi olla myös esimerkiksi koulutustausta. Jo 1960-luvulta lähtien on havaittu, ettei naisten ja miesten välisiä kielellisiä eroja voi lähestyä vain sukupuolten välisiä eroja tutkimalla – tulkinnoissa on aina ainakin implisiittisesti mukana jokin muu tärkeä taustamuuttuja. Sosiaalisia taustamuuttujia tuleekin tarkastella keskenään kietoutuneina, sillä olemme aina enemmän kuin yhden ryhmän jäseniä. Keskeistä analyysissä on siis kielenulkoisten taustamuuttujien interaktio. (Downes 1984: 92–93; Nuolijärvi 1988: 76–77.)

Sukupuolten väliset erot ovat sidoksissa muihin tunnettuihin taustamuuttujiin, ja tutkijat ovat muun muassa havainneet, että sosiaaliryhmällä on enemmän merkitystä miesten kuin naisten puheelle. Naisille tyypillistä on standardivarianttien suosiminen eli naisten kieli noudattelee selvemmin standardikielen normeja, miehille taas prestiisinvastaiten normien suosiminen on tyypillisempää. Tietyt variantit siis leimaavat miesten, tietyt variantit naisten tai nuorten puhetta. Tämän ilmiön selittäjiksi on esitetty muun muassa statustietoisuutta, tietyn aseman osoittamista tai tiettyyn asemaan pyrkimistä, sosiaalisten verkkojen merkitystä, ryhmäsolidaarisuutta, soveliaisuutta ja erilaisia vaatimuksia. Ryhmät tahtovat vahvistaa toisista ryhmistä poikkeavalla kielellisellä käyttäytymisellään erilaista ryhmäluonnettaan, ja yksilö haluaa myös kielellisesti kuulua ryhmään olematta toisen ryhmän jäsen. Mistään erillisestä naisten ja miesten kielestä tai kielimuodosta ei voi kuitenkaan puhua, sillä erot ovat suhteellisia. (Coates 1986: 67–71; Mielikäinen 1988: 92, 100; Nuolijärvi 1988: 80–84.)

Vaikka sosiolingvistisissä tutkimuksissa on noussut esiin sukupuolten välisiä kielellisiä eroja, en ole katsonut tarpeelliseksi tarkastella Tiaisen teoksen henkilöhahmojen

repliikkejä sukupuolen perusteella, sillä aineistoon tutustuessani en havainnut suurta eroa tyttöjen ja poikien tai naisten ja miesten repliikkien välillä. Jossakin määrin myös sukupuolella on merkitystä, mutta jätän tämän taustamuuttujan käsittelemättä, sillä erot ovat suhteellisen pieniä eri sukupuolten kielenkäytön välillä. Ehkä suurin ero tyttöjen ja poikien kielenkäytön välillä tulee esiin persoonapronomineissa (luku 2.5); persoonapronominien pikapuhemuotoja *mä*, *sä* on sijoitettu vain muutaman nuoren miespuolisen sivuhenkilön repliikkeihin. Marja-Leena Tiaisen nuortenromaanissa *Rakas Mikael* henkilöhahmojen taustamuuttujista merkitsevimmiksi nousevat ikä ja koulutustausta. Nuorten henkilöhahmojen repliikit sisältävät selvästi enemmän puhekielisyyspiirteitä kuin vanhempien henkilöhahmojen repliikit. Seuraavassa käsitelen iän ja koulutustaustan vaikutusta teoksen henkilöhahmojen repliikkien puhekielisyyteen.

2.6.2. Nuorten puhekieli ja voimasanat, aikuisten yleiskieli ja päivittely

Luvussa 1.4.1 esitelty Rättyän (2007: 14) havainto siitä, että joissakin nuortenromaanissa vallitsee erilaisten sosiaalisten ryhmien erottelu, tulee esille myös Tiaisen *Rakas Mikael* -teoksessa. Monien sosiolingvivististen tutkimusten mukaan ikä on osoittautunut tärkeimmäksi kielellisten erojen selittäjäksi. Tavallisesti nuorten ja aikuisten välisiä kielellisiä eroja on selitetty nuorten haluna irrottautua vanhemmistaan sekä osoittaa yhteensuuluvuuttaan omaan ikäryhmäänsä. (Lappalainen 2001: 77; Paunonen 1982: 146–149; Chambers 1995: 167–176.)

Suomalaisten nuorten ja aikuisten kielen voi sanoa eroavan toisistaan niin, että nuoret käyttävät aikuisia vähemmän suppea-alaisia ja siten leimallisia murrepiirteitä. Nuoret näyttävät suosivan laajalevikkisiä puhekielisyyspiirteitä, jotka eivät selvästi leimaa puhujansa minkään alueen edustajaksi. Näistä piirteistä osa on levinnyt jo niin voimakkaasti, etteivät ne erottele ikäryhmiä eivätkä muitakaan ryhmiä toisistaan, vaan ovat melkein päikkien käytössä. Esimerkiksi *se-* ja *ne-*pronominien käyttö *hän-* ja *he-*pronominien sijasta sekä monikon 1. ja 3. persoonan inkongruentit muodot – esimerkiksi *me ollaan* (RM s. 81) ja *ne lennättää* (RM s. 24) ovat tällaisia yleisiä ja neutraaleja puhekielen piirteitä (ks. 2.5). (Lappalainen 2001: 77; Mielikäinen 1980a: 3–4, 7.)

Nuorison puhekieli ei kuitenkaan ole yhtenäistä. Vaikka siihen viitataan usein laajalevikkisten piirteiden yhteydessä, sopisi koko käsite Mielikäisen mukaan paremmin käsiteltäväksi esimerkiksi tilannevaihtelun yhteydessä. Ikä on tärkeä vaikuttaja muotivariant-

tien leviämisessä. Nimenomaan nuoret luopuvat ensin vanhoista murrepiirteistä ja omak-suvat vieraita variantteja, ja heidän puheensa on yhdenmukaistumassa. (Mielikäinen 1996: 236.)

Teoksen nuoret henkilöahmot keskustelevat keskenään eri tavalla kuin esimerkiksi lääkärin vastaanotolla ja vanhempien tai isovanhempien kanssa. Poikkeuksiakin on, esi-merkiksi liitteessä olevassa Mikaelin isän ja Roosan juhliin tulleen kuokkavieraan väli- sessä keskustelussa Raikan puhe sisältää puhekielisyyksiä, mutta Mikaelin isän puhe on erittäin huoliteltua ja harkittua (ks. liite). Seuraavassa Roosan ja lääkärin välisessä kes- kustelussa ei juuri ole puhekielisiä ilmauksia. Lääkäri on Mikaelin kummitäti, mutta ei vielä tiedä Roosan olleen sisarenpoikansa tyttöystävä. Roosakaan ei tiedä Helenan ja Mikaelin sukulaisuudesta.

- Ja mikähän sinua vaivaa? Helena kysyy virallisella äänellä.
- Minä haluan abortin.
- Oletko sinä raskaana?
- Joo. Minä tein testin.
- Testit ovat joskus epävarmoja, sinun täytyy käydä vielä laboratoriossamme antamassa pissanäyte... Ja se abortti taas... Helena pyörittää täytekyntää kä- dessään ja tarkkailee Roosaa terävästi: – Oletko sinä harkinnut asian tark- kaan?
- Helena, voisitko näyttää vähän ystävällisempää naamaa, please? Älä katso Roosaa kuin ruttotautista. Ei se mitään rikosta ole tehnyt.
- Minä en halua mitään lasta vielä, Roosa sanoo. – Minä olen vasta viiden- toista. Minä aion mennä syksyllä lukioon. Meillä kotona on ahdasta ja mun äiti on työtön. Sitä paitsi tämän vauvan isä on kuollut.
- Olipas siinä syitä kerrakseen, Helena sanoo milteipä hyväksyvästi. Hän vil- kaisee papereitaan ja palaa entiseen moittivaan sävyyn: – Abortti ei ole kui- tenkaan mikään ehkäisykeino. Miksi sinä et hakenut katumuspilleriä, vai luo- titko sinä vain siihen, ettei raskaaksi tulla niin helposti?
- Minä... se vaan jäi, kun minä tulin muuten kipeäksi... Roosa tuijottaa ken- gänkärkiään ja ruopsuttaa kynnellään housunlahjettaan.
- Jos on valmis seksisuhteeseen, on myös otettava vastuu mahdollisista seu- rauksista, Helena motkottaa.
- Miksi sinun on pakko olla noin syyllistävä, Helena? Etkö sinä huomaa, miten vaikea Roosaa on olla? Sehän suorastaan vapisee.
- Saanko minä sen abortin vai en? Roosaa ilme terästyy samassa.
- Minä kirjoitan sinulle lähetteen, Helena lupaa. – Toivottavasti sinä opit tästä ja olet jatkossa viisaampi. (RM s. 73–74.)

Edellisessä näytteessä erikoista on se, että vaikka puhekielisyyksiä ei ole paljon, niitä on kerronnassa melkein saman verran kuin dialogissa. Puheessa yleinen *se*-pronominin käyttö *hän*-persoonapronominin sijasta on romaanin kerronnassa melko tiheässä käytös- sä muutenkin, ei ainoastaan tässä kohdassa. On kuin Mikael-kertoja osallistuisi keskuste-

luun (*Helena, voisitko näyttää vähän ystävällisempää naamaa, please?*) ja koska hän tuntee molemmat osapuolet, on kielenkäyttö vapaampaa kuin Roosalla ja Helenalla, jotka eivät tunne toisiaan ja jotka muutenkin ovat muodollisuutta vaativassa tilanteessa.

Aineistossa nuorten välinen dialogi on siis odotuksenmukaisesti vapaampaa ja puhekielisempää kuin nuorten ja aikuisten välinen tai aikuisten välinen dialogi. Erityisesti teoksen loppupuolella puhekielisyyksiä alkaa olla tiheämmin. Tähän vaikuttaa varmasti se, että kerronnan edetessä henkilöhahmojen pahin ikävä Mikaelia kohtaan hälvenee ja he pystyvät puhumaan vapautuneemmin. Myös sillä on vaikutusta, että henkilöhahmot tulevat vähitellen tutummaksi toisilleen. Selvimmin muutoksen puhekielisempään suuntaan huomaa vertaillen Roosaa ja Tuomaksen, Mikaelin veljen, välisiä keskusteluja. Seuraavassa yksi teoksen ensimmäisistä Roosaa ja Tuomaksen välisistä keskusteluista esimerkkinä siitä, miten vähän puhekielisyyksiä heidän keskustelunsa sisältävät siinä vaiheessa kun he eivät vielä tunne toisiaan:

- Hei, sinä olet kuulemma Roosa. Minä olen Tuomas, Mikaelin veli. – –
- Hei odota! – – Me ollaan lähdössä muistotilaisuuteen. Se pidetään Luukussa. Tule sinäkin sinne.
- En minä taida.
- Tule vain – – Mikke varmaan haluaisi, että sinäkin olet siellä.
- Kiitti vaan, mutta en minä tule. – – (RM s. 80–81.)

Seuraavassa puolestaan esimerkki siitä, miten vapautuneesti ja melko puhekielisesti Roosa ja Tuomas keskustelevat teoksen loppupuolella, kun Tuomas yrittää taas houkuttaa Roosaa perheensä pariin, tällä kertaa joulupäivälliselle:

- Isä pyysi kertomaan, että sinä olet tervetullut päivälliselle joulupäivänä. Äiti ja isoäitikin tulee ja Pelkoset.
- Kiitti vaan, mutta en minä taida...
- Sinä aiot viettää joulunpyhät täällä? – –
- Joo, vaikka aika ahdistahan täällä on, kun Penakin on täällä. – – Se tyyppi oksettaa mua. Yrittää koko ajan olla hirveän vitsikäs ja mielitelevä. Minä tapasin muuten sun äitis eilen tavaratalossa. Se osti väkisin vaunut ja muutakin kamaa.
- Äidillä on mummokuume – –
- Se kertoi kanssa, että sulle ja Maaretille on tullut bänet. Onko se totta? – –
- Joo. On se totta.
- Mihin se lopahti? – –
- En tiedä. Maaret vain rupes jotenkin ärsyttämään.
- Se olit siis sinä, joka teit bänet?
- Tavallaan, joo.
- Onko sulla joku toinen muija?
- Ei. Ei todellakaan! – –
- Haluatko kahvia tai jotain?

– Ei kiitos, mun pitää oikeastaan lähteä tästä pikkuhiljaa kohti Haminaa. (RM s. 214–216.)

Myös Roosa ja hänen paras ystävänsä Anne keskustelevat hyvin vapautuneesti ja puhekielisesti keskenään, vaikka paikoin esimerkiksi jatkuvasti käytetyt *minä*-muodot tuovat repliikkeihin tiettyä jäyhyttä ja tavallaan myös jatkuvaa varpaillaan olemisen tuntua.

Nuorten yhteydessä mainitaan usein sellaiset sanastopiirteet kuin slangi ja kiroilu, ja tutkimusten mukaan nuorilla slangisanaston osuus onkin selvästi suurempi kuin keski-ikäisillä ja ikääntyneemmillä (Lappalainen 2001: 77–78; Olli 1986: 4–7). Marja-Leena Tiaisen nuortenromaanissa slangisanojen käyttö keskittyy lähinnä nuorempien henkilö- hahmojen repliikkeihin ja jossakin määrin myös kerrontaan, välittyhän kerronnassa nuorena kuolleen Mikaelin puhe. Silloin tällöin joitakin yleisempiä slangisanoja näkyy vanhempienkin henkilö- hahmojen repliikeissä, mutta tällaiset tapaukset ovat melko harvassa. Slangisanoja olen käsitellyt tarkemmin luvussa 2.2.2.

Voimasanat eli kiro sanat tuovat lausumaan affektisen sävyn. Niitä käytetään sekä negatiivisten (pettymys, kiukku) että positiivisten (yllätys, ihastelu) tunteiden purkauksiin. Voimasanoilla on sekä partikkelien (interjektioiden) että intensifioivien substantiivien (esimerkiksi *ihme*) ominaisuuksia. Kiroilu ja sadattelu on useimmiten yksittäisten voimasanojen käyttöä reaktionä johonkin mitä on juuri tapahtunut tai kuultu. (Hakulinen et al. 2004: 1625; Tammi 2007: 7–8.)

Voimasanat eivät ole kieliopillisesti homogeeninen ryhmä. Morfosyntaktisesti laaja- alaisimpia voimasanoja ovat *paska* ja *vittu*, joista jälkimmäinen on myös monien johdos- ten kantasanana (*vituttaa*, *vittumainen*, *vittuilla*). (Hakulinen et al. 2004: 1625.)

Tammen (2007) mukaan suomalaiset kiroilevat eniten maailmassa ja suomen kieles- sä on poikkeuksellisen laaja ja jatkuvasti laajeneva kiro sanavarasto. Tammi nostaa esille monia laajaan kiro sanavarastoon vaikuttaneita syitä, joita ovat muun muassa entisaikain samaanit ja naisnoidat, kristinuskon myöhäinen tulo Suomeen, Suomen sijainti kulttuu- rimaantieteen reuna-alueella sekä pitkät jaksot Ruotsin ja Venäjän vallan alla. Edelleen voimasanoissa on voimaa, mutta lataus on muuttunut – ennen voima- attribuutti yhdistet- tiin uskontoon, magiaan tai pahoihin voimiin, mutta nyt se liittyy itse sanaan, sen foneet- tisiin ominaisuuksiin ja luoviin käyttömahdollisuuksiin. (Tammi 2007: 7–8.)

Yksi kiroiluun liittyvä ominaisuus on perinteisesti ollut tabuisuus. Tabun ääneen lau- sumiseen liittyvät vaara, uhma, voimanoitus ja taudinkarkotus. Tabuisuus määrää vie-

läkin jossain määrin kirosanojen aihekenttiä, yllyttää tabujen rikkomiseen sekä lisää kiertoilmauksia. Tabuja on rikottu, enää niistä ei ole jäljellä kuin rasismi ja vammaisuus sekä henkilöpalvonta, erityisesti kansallissankareita kohtaan. Nykyään lähes kuka tahansa uskaltaa lausua melkein mitä tahansa, ainakin huumorin varjolla, ja monista voimasanoista onkin muodostunut hokuja, fraasihittejä ja jopa brändejä. Syitä kiroiluun ovat kielen värittäminen, tunnetilojen suoraviivaistaminen ja sosiaalisen statuksen määrittäminen. Monilla ryhmillä (jengit, joukkueet, ammatti- ja kuppikunnat jne.) on oma kiroilukoodinsa, ja kiroilurekisteriä vaihdetaan tilanteen mukaan. (Tammi 2007: 8–9.)

Kuten slangisanoja, myös kirosanoja Tiainen on keskittänyt huomattavasti enemmän nuorten kuin vanhempien henkilöhahmojen repliikkeihin, ja sisältyypä kerrontaankin muutama lievä voimasana. Vanhemmat henkilöhahmot pikemminkin päivittelevät kuin kiroilevat. Aikuisista Seija ja Mikaelin isä ovat ainoat aikuiset, jotka käyttävät kerran voimakasta kirosanaa:

– *Voi helvetin kuustoista*, Seija manaa ja alkaa sitten sättiä Vaheriloita. – *Millä oikeudella ne oikein sekaantuvat sinun elämään?* (RM s. 137.)

– Miken kimmakaveri Roosa on raskaana. Se oottaa vauvaa meidän Mikelle. Minä jututin sitä kimmaa ja se myönsi.

– *Mitä helvettiä?* isä tuijottaa Tumppia silmät pystyssä. (RM s. 112.)

Teoksen muut aikuiset henkilöhahmot käyttävät *voi hyvänen aika-*, *herraparatkoon-* ja *herran tähden* -tyyppisiä voimasanoja. *Helvettiin*, yhteen pääkirosanaan (Tammi 2007 s.v. *helveti*), vetoaminen on teoksessa toiseksi suosituinta, ja sitä käytetään edellä mainittujen lisäksi muodoissa *painu helvettiin* ja *hyi helveti*.

Niin kuin nuorten keskusteluja kuunnellessa ja aikuisten kirjoittamia nuorten kielenkäyttöön liittyviä mielipidekirjoituksia lukiessa huomaa, on naisen häpyyn viittaava *vittu* suosituin nuorten käyttämä kirosana (NS 1989 s.v. *vittu*). Myös Tammen (2007: 7) mukaan *vittu* on suomen kielen yleisin kirosana, vaikka sitä halveksitaan, vähätellään ja alistetaan populismille. Tiaisen nuortenromaanissa kyseinen kirosana esiintyy monessa eri muodossa, välillä sensuroituna ja välillä sellaisenaan. Useimmiten nuoret henkilöhahmot ovat alkoholin tai huumeiden vaikutuksen alaisena käyttäessään tätä voimasanaa, kuten seuraavista esimerkkireplikeistä voi havaita. Ensimmäisessä esimerkissä Jarno eli Jape on viettänyt juhannusta yksin kotona suunnitellen itsemurhaa, mutta Elina sattuu tulemaan kylään ja auttaa Jarnon taas jaloilleen. Toisessa esimerkissä esiintyvä Panu on Roosin ja Mikaelin kaveri, joka pyytää Roosaa tanssimaan, mutta jättääkin hänet yksin tanssilattialle nähtyään Roosin suurentuneen vatsan:

Elina sieppaa tölkin Japelta. – Nyt lopetat.

– *Mitä vit-?* Jape yrittää haroa tölkkiä, mutta luopuu sitten. (RM s. 147.)

Panu tuijottaa Roosaa mahaa kuin maailman kahdeksatta ihmettä.

– Et kai sinä *vittu* ole vaan paksuna? Panu huutaa samassa luoden pakokauhuisen katseen ympärilleen. (RM s. 206.)

Seuraavaksi suosituin teoksen nuorten henkilöhahmojen käyttämä voimasana on *paska*. Tätä voimasanaa nuoret henkilöhahmot käyttävät vain ollessaan alkoholin vaikutuksen alaisena, juhlimassa tai menossa juhlimaan. Alla olevista repliikeistä ensimmäinen on Panun repliikki hetkeä ennen kuin hän pyytää Roosaa tanssimaan. Toisessa esimerkissä Roosa ja Anne ovat juhlimassa koulujen loppumista, ja Roosa kritisoi Annen tuomia juomisia.

– *Paska juttu* se Vaherilan kuolema. Se veti hiljaiseks itse kunkin. Minä muuten tapasin Miken sinä iltana, kun se kuoli. (RM s. 206.)

Anne kaivaa repustaan viinipullon, jonka kylkeä koristaa omaperäinen nimilappu.

– *Mitä paskaa* tää on? Roosa katsoo pulloa epäroivästi.

– Luumuviiniä. Meidän muori tekee sitä. (RM s. 94.)

Monet voimasanoina käytetyt substantiivit ovat vakiintuneet esiintymään lähinnä kielipillisisissä sijoissa ja myös monissa kiteytyneissä konstruktioissa (esim. *hittoako sillä on väliä, paskat mä siitä välitän*) (Hakulinen et al. 2004: 1625.) Tiaisinkin teoksessa on eräs ilmaus, jossa voimasanaa käytetään monikollisena kiellon sijasta ja vahvistamassa kieltosanatonta kieltoa (Hakulinen et al. 2004: 1626):

– Minä haen sinut myöhemmin, Jape sanoi vilkaisten huolestuneena torin reunalla seisovaa kyttäautoa.

– *Paskat noista kannata välittää*, minä sanoin ja hyppäsin Japen taakse.

– Ei kun ihan totta, Mikke. En minä voi ottaa sua, jos sulla ei ole kypärää.

– – (RM s. 27.)

Esimerkki muistuttaa epävirallista sijamuotoa ”aggressiivi”, jolla tarkoitetaan lähinnä puhekielessä esiintyvää kieltorakennetta, josta puuttuu kieltoverbi. Usein, muttei aina, rakenteessa on mukana kirosana kieltoverbin paikalla vahvistamassa kieltoa kuten aineistonikin esimerkissä. Rakennetta tutkinut Lari Kotilainen kutsuu sitä kieltoverbittömäksi kieltokonstruktiksi. (Kotilainen 2007: 6–10 133; Maamies 2008: 18.)

Teoksen nuoret käyttävät neljänneksi eniten voimasanaa *hitto*. Muun muassa Roosa toteaa Annelle: ”*Hitto* että minä haluaisin joskus bailata oikein kunnolla” (RM s. 200), ja Tuomas ihmettelee ”Mihin *hittoon* se [isä] on voinut joutua?” (RM s. 227). NS:n mu-

kaan *hitto* on *hiiteen*, *hiivattiin* ja *lempoon* verrattavissa oleva lievätkö voimasana (NS 1989 s.v. *hitto*), Tammi kuvaa sitä puolestaan sanoilla ”– pitkän matkan juossut lightkirosana” (Tammi 2007 s.v. *hitto*). *Mihin hittoon* -tyyppisissä ns. vaihtoehtokysymyksissä kysymys on retorinen tai ilmaisee tiedonhalua tai hämmästyä, ihastelua tai syytöstä (Hakulinen et al. 2004: 1617–1618).

Siinä missä aikuiset henkilöhahmot käyttävät *herran tähden*- ja *herraparatkoon*-tyyppisiä päivittelyjä, osaavat myös nuoret vedota kristinuskon keskeisiin hahmoihin. Esimerkiksi Tuomas päivittelee: ”*Herrajesta* Mikke, toiko poliisit sut kotiin?” (RM s. 109). *Herrajesta* on NS:ssa luokiteltu interjektiksi, joka ilmaisee päivittelyä, hämmästyä, pelästystä (NS 1989 s.v. *herrajesta*). Seuraavassa esimerkissä Anne yllättyy perusteellisesti kuultuaan Roosin tunnustuksen:

- Tuomas sanoi, että sen vanhemmat järkkäis mulle asunnon ja auttaisivat mua taloudellisesti.
- *Jeesus*, Annen silmät leviävät. – Lupasiko ne maksaa sulle siitä, että sinä synnytät? (RM s. 130.)

Tammen mukaan *jeesus* on kirosanana neoklassikko, maailmanbrändi ja ’en voi uskoa korviani’ -tyyppinen tuhaduspäivittely (Tammi 2007 s.v. *jeesus*). Kerronnassa kerrottua käytetty voimasana *jumankauta* on puolestaan kiertoilmaus, kerkevä kirokana suuttahuksiin (Tammi 2007 s.v. *jumankauta*). Seuraava on katkelma kohdasta, jossa alkoholista ja huumeista sekaisin oleva Jarno on juuri saanut päähänsä tehdä itsemurhan, ja Mikael ihmettelee tämän käytöstä ja toruu häntä kerronnan kautta:

- Iltapäivällä Jape on jo niin jurrissa, että törmäilee huonekaluihin. Hän hiittää itsekseen: – Joo, sen minä teen!
- Jumankauta*, Jape, nyt lopetat tuon sekoilun. Ei tuollainen sovi sinun tyyliisi ollenkaan. Sinähän olet kunnon poika, joka juo kaljaa sivistyneesti ja kammoaa huumeita. Kun minä joskus sauhuttelin maria, niin kuka se olikaan saarnaamassa ensimmäisenä huumeidenkäytön vaaroista? Uskomatonta, että siitä nipottajasta on tullut Rotan vakioasiakas! (RM s. 144.)

Nuorten henkilöhahmojen repliikeissä vedotaan pari kertaa myös Jumalan päävastustajaan ja -viholliseen, *saatanaan*, joka on yksi viidestä pääkirosanasta *jumalaudan*, *helvetin*, *vitun* ja *perkeleen* rinnalla (Tammi 2007 s.v. *saatana*). Roosa esimerkiksi ärähtää Helenalle ”Saatanan kyyvät!”, kun selviää että Helena on rikkonut salassapitovelvollisuutensa ja vihjannut Roosin raskaudesta Mikaelin veljelle, joka yrittää kaikin keinoin saada Roosin perumaan abortin. Eräs voima- tai kirosanan esiintymisympäristö onkin lauseke, jossa voimasana on adjektiivin, adverbien tai substantiivin genetiivimääritteenä

ja tällaista *x:n N* -tyyppistä substantiivilauseketta käytetään nimittelyissä, kuten edellisen esimerkki *saatanan kylät* osoittaa. (Hakulinen et al. 2004: 1626.)

Lievimpiä nuorten käyttämiä voimasanoja ja päivittelyilmauksia ovat *voi jukra*, *voi veljet*, *voi hurja* ja *voi hitsi*, joista viimeistä on käytetty kerronnassa. Kolmea ensimmäistä käyttää Japen tyttöystävä Elina kuullessaan Roosaa olevan raskaana:

Elinan suu loksahuttaa auki. Hän katsoo Japea, joka virnistelee hämillään. Lopulta Elina änkyttää: – *Voi hurja*. Minä en tiennyt... Minä kyllä katsoin sinua silloin siellä sun bileissä, että oletpas sinä lihonu, mutta aattelin, että sinä syöt varmaan suruusi.

– Minä luulin, että Jape on kertonu sulle, Roosa sanoo.

Elina luo Japeen terävän katseen ja kysyy: – Tiesitkö sinä?

Jape nyökkää hivenen syyllisenä.

– *Voi veljet*, Elina päivittelee. Hän katsoo Roosaa jotenkin onnettoman näköisenä ja kysyy sitten: – Onhan se... vauva on tietysti Miken?

– Kenenkäs muun! Roosaa silmissä käy loukkaantunut välähdys.

– *Voi jukra*... Mutta sehän on... hienoa! Onneksi olkoon! (RM s. 198.)

Näistä lievistä voimasanoista NS on jopa määritellyt *jukran* interjektiksi (NS 1989 s.v. *jukra*). Lieväköihin kiro- ja voimasanoihin lukeutuu myös edellä mainittu *saamari*, jonka Tammikin mainitsee sopivan nuorisoromaaneihin, elokuvakäännöksiin ja sarjakuviiin (Tammi 2007 s.v. *saamari*; NS 1989 s.v. *saamari*).

Tiivistäen voisi siis sanoa, että Tiainen käyttää *Rakas Mikael* -nuortenromaanissa voimasanoista muutamaa yleisintä ja käytetyintä sekä lieviä päivittelyilmauksia. Nuorten repliikeissä kiro sanoja on useammin kuin vanhempien repliikeissä, ja nuorten käyttämät kiro sanat ovat myös karkeampia. Nuorten repliikkeihin on sijoitettu karkeimpia voimasanoja tilanteisiin, joissa nuoret ovat joko juhlimassa tai muuten vain käyttäneet alkoholia tai muita huumausaineita.

2.6.3. Koulutustaustan ja ammatin vaikutus henkilöhahmojen kieleen

Rakas Mikael -teoksessa korkeasti koulutettujen ja hyvin taloudellisesti toimeen tulevien henkilöiden repliikeissä sivistystaso tulee esiin melko yleiskielisenä puhetapana. Silloin kun puhekielisyys aikuisten henkilöhahmojen repliikeissä ilmenee, ovat puhekielisydet lähes pelkästään persoonapronominien ja sanaston tasolla.

Viranomaisten, esimerkiksi lääkärin ja poliisin, puhe on muutamaa hyvin lievää voimasanaa lukuun ottamatta yleiskielistä. Suomen kielen tilanteinen vaihtelukin vaikuttaa tähän: mitä muodollisemmasta tilanteesta on kyse, sitä kirjakielisempää puhekieli on

(Paunonen 1996: 221). Nuortenromaanissa kyseisten viranomaisten repliikkejä on vain hyvin muodollisissa ja vakavuutta vaativissa tilanteissa. Seuraavassa näyte lääkärin käytämästä kielestä hetkellä, kun hän varmistuu siitä, että tuntee pyöräonnettomuudessa kuolleen pojan perheen:

– Vaheriloilla on kaksi poikaa. Vanhempi poika Tuomas kirjoitti tänä keväänä ylioppilaaksi ja on samalla luokalla kuin meidän Jussi. Sitten on tämä nuorempi... – – Mikael Vaherila, Joukahaisentie 12... *Voi luoja*, hän se on! (RM s. 6.)

Lääkärin puhe on hyvin samantyylistä joka repliikissä, välillä jopa melkein korostetun yleiskielistä. Myös sairaanhoitaja puhuu hyvin yleiskielisesti. Poliisilla ei ole monta repliikkiä, mutta ne kaikki ovat erittäin yleiskielisiä.

Mikaelin vanhempien puhe on melko yleiskielistä, vain jotkin yksittäiset sanat ovat puhekielisiä. Asiaan saattaa vaikuttaa paljon se, että vanhemmat eivät käsittele repliikkeissään juuri muita aiheita kuin Mikaelia ja hänen kuolemaansa. Toisaalta nuorten henkilöhahmojen kuolema-aiheisissakin repliikeissä esiintyy paljon puhekielisyyskäytännön pelkästään puheenaiheen vakavuus ei voi olla syynä vanhempien kielen yleiskielisyyteen. Mikaelin vanhemmat ovat korkeasti koulutettuja ja tulevat taloudellisesti hyvin toimeen, Sirkku-äiti on ammatiltaan asianajaja ja Matti-isä Air Vaherila -tehtaan johtaja, joka joutuu matkustelemaan työn puolesta paljon. Vanhemmat ovat asumuserossa, mutta Mikaelin onnettomuus lähentää heitä ja ajan myötä he päätyvät jälleen yhteen.

Roosan Seija-äidin ja tämän Pena-miesystävän repliikeissä on selvästi enemmän puhekielisyyskäytännön kuin muiden samanikäisten repliikeissä, kuten seuraavasta Tuomaksen ja Seijan välisestä keskustelusta ilmenee:

– *Me ei osteta* mitään. Ja uskonasioitakaan on turha tuputtaa. Seija on vetämässä ovea kiinni Tumppin nenän edestä, kun Tumppi työntää kenkensä väliin.
 – Onkohan Roosa tavattavissa?
 – Roosa? Seija tarkastelee Tumppia arvioivasti ja tiukka ilme laukeaa hieman.
 – *Se lähti kaupungille. Juhlii vissiin kavereineen kesäloman alkamista.*
 – Mistähän minä voisin etsiä *sitä*?
 – Mistäs minä tietäisin. Kai *se* jossain kaupungilla *pyörii*. Oliko sinulla sovitut *treffit sen kanssa*?
 – Ei ollut. Tumppi mutisee näkemiin ja juoksee raput alas. (RM s. 92–93.)

Seijan repliikkeihin puhekieliset ilmaukset sopivat paremmin kuin muiden teoksen aikuisten repliikkeihin, sillä Seijan elämä ei ole ihan samanlaista kuin muiden, taloudellisesti hyvin pärjäävien aikuisten. Romaanin alussa hän on työtön leski ja yksinhuoltaja, mutta onnistuu myöhemmin saamaan töitä ja alkaa pärjätä taloudellisesti hieman pa-

remmin. Seija tupakoi ja käyttää alkoholia sekä seurustelee huonotapaisen Penan kanssa. Tilanteen kiristytessä Seija ajautuu lähestulkoon häätämään vanhemman lapsensa Roosaa pois kotoa. Seija ei ehtinyt tuntea Mikaelia ja vasta jonkin aikaa onnettomuuden jälkeen saa tietää tyttärensä seurustelleen Mikaelin kanssa ja odottavan hänelle lasta. Seija ei siis tunne samaa surua, mikä myös on yksi erottava tekijä hänen ja nuortenromaanin muiden aikuisten välillä. Näiden taustatietojen perusteella ei liene ollenkaan sattumaa, että Tiainen on asettanut Seijan suuhun puhekielisyyksiä huomattavasti enemmän kuin muiden romaanin aikuisten suuhun.

Mielenkiintoista on, että vaikka monet tarkastelemani nuortenromaanin aikuiset käyttävät repliikeissään persoonapronominia *hän* enemmän kuin pronominia *se* toiseen ihmiseen viitattaessa, viittaavat opettajat edesmenneeseen Mikaeliin *se*-pronomiinilla. Myös monikon kolmannen persoonan *he* sijasta eräs opettaja käyttää puhekielille yleistä *ne*-pronominia. *Se*, *ne* -pronomineja tarkastelin tarkemmin luvussa 2.5.2, mutta seuraavassa kaksi esimerkkiä opettajien repliikeistä:

- Pohjimmiltaan Mikael oli kiltti poika. Kahden kesken jutellessa *se* oli säyseä ja ujo. Porukassa *sille* tuli vain sellainen halu näytellä kovista. Lukihäiriö teki Mikaelin koulunkäynnistä piinaa, mutta ei *hän* kuitenkaan mikään tyhmä poika ollut. (RM s. 44–45.)
- Tarkkis ei olisi sopinut Vaheriloitten imagoon, Terho piikittelee. – *Niiden* vanhempi poika Tuomashan oli varsinainen neropatti. (RM s. 45.)

Edellisen esimerkin liikunnanopettaja Terho Tirkkonen käyttää myös puhekielistä ilmausta häätäessään Mikaelin pois liikuntatunnilta kuultuaan tämän varastaneen kengät:

- Olli Pirhonen! – – Onko totta, että Vaherila on varastanut nuo lenkkittosut? Terho kysyi Pirhoselta.
- En minä tiedä... Pirhonen pälyili pelokkaana minua ja sitten Terhoa.
- Onko Pirhonen? Terho korotti ääntään.
- Sano vaan totuus, Olli, minä kannustin.
- Joo, kyllä se pölli ne, Pirhonen tunnusti lopulta.
- Terho veti henkeä ja huusi: – *Antaa vetää* Vaherila! (RM s. 44.)

Arkikielinen, puhekielinen toteamus *antaa vetää* ei oikein tunnu sopivan opettajan muuten melko yleiskielisiin repliikkeihin, mutta se tuo vaativasävyiseen repliikkiin enemmän tehoa kuin esimerkiksi vaihtoehdot *ala painua* (PS 2001 s.v. *vetää*), *mene tiehesi, häivy*, *ala vetää* tai *antaa heittää* (Jarva – Nurmi 2006 s.v. *antaa vetää*).

Henkilöhahmojen koulutustaustalla on siis ainakin jonkin verran vaikutusta siihen, millaista kieltä hahmot käyttävät. Kouluja käyneet aikuiset henkilöt puhuvat hyvin yleiskielisesti. Aikuisista selvästi puhekielisin on Seija, joka ei ole juuri käynyt kouluja.

3. PUHEKIELISYYDET KOHDEKIELISESSÄ TEKSTISSÄ

3.1. Puhutun ja kirjoitetun kielen eroista virossa

Viron kielessä puhekielen ja yleiskielen ero ei ole yhtä merkittävä kuin suomen kielessä (Hennoste 2000b: 1136). Tässä luvussa tarkastelen sitä, miten ja millä keinoin kääntäjä Annika Vesi on tuonut puhekielisyyttä tekstiin kääntäessään Marja-Leena Tiaisen kirjoittaman nuortenromaanin *Rakas Mikael* vironkieliseksi teokseksi *Kallis Mikael*. Lähtökielisessä tekstissä on puhekielisyyttä monella tasolla, kuten edellä kävi ilmi. Käännöksessä eli kohdekielisessä tekstissä puhekielisyyksiä on huomattavasti vähemmän, ja puhekielisyyttä on tuotu tekstiin lähinnä käyttämällä laina- ja slangisanoja eli puhekielistä sanastoa.

Luvussa 2.1 esittelemäni suomen puhutun ja kirjoitetun kielen erot koskevat osittain myös viron kieltä. Esimerkiksi kirjoitetun kielen tiiviys puheeseen nähden sekä puheen tauot ja katkokset ovat samantapaisia kielestä riippumatta. Konjunktioita ja muita tekstiä jäsenteleviä partikkeleita käytetään luonnollisesti paljon myös vironkielisessä puheessa ja puhetta jäljittelevässä tekstissä (Hennoste 2000c: 1365). Tarkastelemassani teoksessa partikkeleita ei ole käytetty ylettömästi, vaan useimmiten partikkeli on samassa kohdassa kuin lähtötekstissäkin, kuten verratessa seuraavaa katkelmaa kohdekielisestä kerronnasta ja samaa kohtaa lähtökielisestä tekstistä.

Nojah, muidugi, ka minu matus oli sulle raske, kuid see on hoopis teisest ooperist. See on tõsiselt peenetundeline värk. (KM s. 81.)

No, tietysti hautajaiseni olivat sinulle kova pala, mutta tämä pyörii kyllä ihan eri sarjassa. Tämä on tosi arkaluontoinen juttu. (RM s. 126.)

Uuden tiedon vastaanottamista tai kuulolla oloa ja samastumista ilmaisevat dialogipartikkelit ovat nekin säilyneet käännettäessä yleensä samantapaisina kuin lähtötekstissä. Seuraavien esimerkkien ensimmäinen katkelma on kerronnasta, jossa Mikael ikään kuin huudahtaa vastalauseen bändikaverinsa Papan ehdotukseen jutella joskus Roosin kanssa Mikaelista ja muistella häntä yhdessä. Kerronnan *jah* 'kyllä, niin, jaa, juu, joo' on esimerkki siitä, miten kääntäjä on joskus harvoin päätenyt lisäämään dialogipartikkelin johonkin sopivaan kohtaan, vaikka yleensä kääntäjä ei ole juuri lisännyt dialogipartikkelien määrää lähtötekstiin nähden. Joskus esimerkiksi uuden tiedon vastaanottamista ilmaiseva dialogipartikkeli on käännetty dialogipartikkeliksi, joka ilmaisee paremminkin

tiedon vastaanottamista kuin esimerkiksi yllättymistä, kuten jälkimmäisen Roosin ja Tuomaksen välisen keskustelun *ah nii*.

Jaa-jaa. Või siis minu mälestuseks korralik õhtu, jah, Papa? (KM s. 118.)
Joopa joo. Vai että oikein muistotilaisuus minun kunniakseni, Papa! (RM s. 183.)

– Sa said selle [auto] 18. sünnipäevaks kingiks, sõnab Roosa.
 – Kust sa tead?
 – Mikke rääkis.
 – *Ah nii*.
 – Mikke jutustas sinust igasuguseid asju, jätkab Roosa. – Ta ütles, et sa oled geenius.
 Tumpi naeratab jällegi segaduses. – *Nojah*. Kuidas võtta. Kui kauas a Mikket tundsid? (KM s. 62.)

– Sinä said tämän [auton] 18-vuotislahjaksi, Roosa lisää.
 – Mistä tiedät?
 – Mikke kertoi.
 – Kas vain.
 – Mikke kertoi sinusta kaikenlaista, Roosa jatkaa. – Se sanoi, että sinä olet neropatti.
 Tumpi naurahtaa hämillään. – No jaa. Miten sen ottaa. Miten kauan sinä ehdit tuntea Miken? (RM s. 97.)

Mielenkiintoinen on seuraava esimerkki, jossa *niinku* on käännetty viroksi *justku*, joka yleiskielisessä muodossa *justkui* merkitsee sanakirjan mukaan 'aivan kuin, ihan kuin'. Kohtauksessa Mikaelin isä tapaa pihaltaan Roosin juhlissa kuokkavieraana olevan Raikan ja pyytää nuoria lopettamaan juhlat:

– Kas te oleksite nii kena ja läheksite oma sõpradele ütlema, et pidu on läbi? jätkab isa.
 – Kas sa mõtled sellega, et me peaksime *justku...* kaduma? kogeleb Raikka. (KM s. 122.)

– Olisitteko niin ystävällinen ja kävisitte sanomassa ystäville, että juhlat ovat ohi, isä jatkaa.
 – Meinaatko sä että meidän pitää niinku... häipyä? Raikka änkyttää (RM s. 190.)

Suomen puhekielessä paljon käytetyn *niin kuin* ja sen puhekielisen variantin *niinku* tapaan käytetään virossa partikkelin *justkui* lisäksi usein myös partikkelia *nagu* 'kuten, niin kuin, kuin'. Puhekielessä *nagu* täyttää taukoja, auttaa puhujaa kokoamaan ajatuksiinsa tauon aikana. Se pehmentää virkkeen merkitystä ja sen sisältävään virkkeeseen liittyä epävarmuutta, ympäröityä ja joskus myös epäilevyyttä. (Erelt et. al 1993: 183, 189; Hennoste 2000c: 1355 ja 2000e: 1804; Loog 1992: 65.) Aineistossani partikkelia

nagu ei kuitenkaan ole käytetty ns. täytesanana repliikeissä, sillä lähtötekstikään ei sisällä partikkelin *niin kuin* tai *niinku* käyttämistä ns. täytesanana useammassa kohdassa.

3.2. Puhekielinen sanasto

3.2.1. Kohdekielisen tekstin attraktiokeskukset

Kuten luvussa 2.2.1 kävi ilmi, ovat Marja-Leena Tiaisen teoksen *Rakas Mikael* suomen puhekielisten ilmausten ja slangisanojen selviä attraktiokeskuksia tytöt ja pojat, seksuaalisuus, alkoholi ja humalassa oleminen. Käännöksessä *Kallis Mikael* puhekielisiä ilmauksia ja slangisanoja kertyy näiden aihepiirien lisäksi myös huumeiden käyttämisen ympärille. Kun lähtökielisessä tekstissä huumeaiheiset sanat ovat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta melko yleiskielisiä, ei sanojen vironnoksia ole läheskään aina viron kielen sanakirjoissa eikä välttämättä edes EESS:ssä tai ESS:ssä. Perinteet siitä, millaisia sanoja Suomessa ja Virossa sanakirjoihin hyväksytään, vaikuttavat varmasti taustalla. Käsittelen sanoja kuitenkin saman periaatteen mukaan kuin aiemminkin eli jos sana ei ole sanakirjoissa, mutta se löytyy slangisanakirjasta tai -hakukoneesta, luokittelen sen puhekieliseksi tai slangisanaksi.

Attraktiokeskuksista tytöt ja pojat ei ole kohdekielisessä tekstissä yhtä vetovoimainen kuin lähtökielisessä tekstissä. Tyttöihin ja naisiin viitataan enimmäkseen yleiskielisillä sanoilla *tiidruk* (merkityksessä 'tyttö' 79 kertaa, merkityksessä 'tyttöystävä' 24 kertaa) ja *naine* (27 kertaa), joka voi tarkoittaa sekä 'naista' yleensä että 'naisystävää' tai 'vaimoa'. Arkikielinen 'tyttöä' tarkoittava *plika* (7 kertaa) on vanha laina ruotsista (*flicka*) ja tullut uudestaan käyttöön suomen kielen lainasanan *flikka* kautta (EESS s.v. *plika*; ESS s.v. *plika*). Sana *neiu* 'neiti, tytöt, neito' (6 krt) on yleiskielinen, mutta sitä on käytetty myös merkityksessä 'tyttöystävä', jolloin se on EESS:n mukaan slangia (EESS s.v. *neiu*). Seuraavaksi käytetyimmät sanat *tütarlaps* 'tyttö, neito' ja *sõbranna* 'ystävätär, tyttöystävä' (molemmat 5 kertaa) ovat yleiskielisiä, samoin kuin vain muutaman kerran käytetyt sanat *sõbratar* ('ystävätär, tyttöystävä'), *tütar* ('tytär'), *proua* ('rouva'), *kaunitar* ('kaunotar'), *blond* ja *blondiin* ('vaaleatukkainen'). Sanat *sõbratar* ja *kaunitar* on muodostettu johtimella *-tar*, joka osoittaa naiseutta kuten suomessakin (Erelt et al. 1995: 509).

Kerran tai pari kertaa käytetyistä sanoista ’tyttö- tai naisystävää’ merkitsevä *sõbrants* on puhekielinen (EESS s.v. *sõbrants*), samoin kuin käännöksessä lainausmerkeissä oleva *tibi* ’tyttö, neito’, joka on EESS:n mukaan melko harvoin käytössä ja ESS:n mukaan tarkoittaa ulkonäöstään huolehtivaa tyttöä, joka ei ole kovin intellektuelli (EESS s.v. *tibi*, ESS s.v. *tibi*). Puhekielinen on myös *neiuke* (*neiu* + deminutiivinen johdin *-ke*), joka suoraan käännettynä tarkoittaisi ’pieniä neitiä’ tai ’tyttöä’, mutta EESS:n mukaan on harvoin käytettyjä ilotytön nimityksiä (EESS s.v. *neiuke*). Käännöksessä sitä ei ole kuitenkaan käytetty tässä merkityksessä, vaan Mikaelin isän puhuessa Roosin vauvalle:

- Mis on, neiuke? Kas kõht valutab? (KM s. 152.)
- Mitä pikkuemäntä. Nipistäkö vähän vatsaa? (RM s. 237.)

Kerran käytettyjä tyttöön tai naiseen viittaavia yleiskielisiä sanoja ovat *koolitüdruk* (’koulutyttö’), *pisitüdruk* (’pikkutyttö’), *armastatu* (’rakastettu’) ja *kaaslanna*, joka muodostuu vartalosta *kaasla/ne* ’toveri, kumppani, seuralainen’ ja naiseuden osoittavasta, suomen johdinta *-tar* vastaavasta johtimesta *-nna*. (Erelt et al. 1995: 507–508). Seuraavassa pari esimerkkiä viittauksista tyttöihin tai naisiin. Ensimmäinen esimerkki on kerronnasta, toinen Mikaelin isoäidin repliikistä:

- – kuid Papa on küll naiste meele järele. Kreeklasest isa ja soomlannast ema kaunis järglane on nii mõnegi plika sõber olnud. (KM s. 11.)
- – Papa on kyllä naisten mieleen. Kreikkalaisen isän ja suomalaisen äidin komea jälkeläinen on koitunut monen kimman kohtaloksi. (RM s. 17.)
- Rääkisin Mikaeliga telefoniga paar päeva tagasi ja küsisin temalt naljata-des, et kas tal juba tüdruk on, ja Mikael vastas kuidagi salapäraselt, et tal on ”üks tibi”. Andis mõista, et tegu on toreda tüdrukuga. (KM s. 41.)
- Puhuin Mikaelin kanssa puhelimessa muutama päivä sitten ja kysyin häneltä ihan leikilläni, että joko sinulla on tyttöystävä, ja Mikael vastasi jotenkin salaperäisesti, että onhan hänellä ”yksi muija”. Antoi ymmärtää, että kyseessä on joku oikein mukava tyttö. (RM s. 64.)

Niin lähtökielisisessä tekstissä kuin kohdekielisisessä tekstissä on siis tyttöön ja naiseen viittaavista sanoista iso osa yleiskielisiä ja joukossa on vain joitakin arki- tai puhekielisiä sanoja. Käännöksessä taajimmin käytetyt sanat *tüdruk* ja *naine* ovat yleiskielisiä, ja vaikka viron slangissa on olemassa runsaasti tyttöä ja naista merkitseviä sanoja, on käännös loppujen lopuksi melko konservatiivinen.

Poikaa ja miestä tarkoittavia sanoja käännöksessä on vähemmän kuin tyttöä ja naista tarkoittavia. Yleisin on yleiskielinen *poiss* (’poika’), jota on käytetty 53 kertaa. Seuraavaksi eniten, 18 kertaa, poikiin tai miehiin on viitattu sanalla *tüüp* (’tyyppi’), joka on yleiskielinen mutta mainitaan kuitenkin molemmissa slangisanakirjoissa. ESS:n mukaan

sanaa käytetään puhuttaessa vieraasta ihmisestä, ja aineistossanikin se viittaa useimmiten ihmiseen jota ei tunneta kovin hyvin tai ollenkaan, kuten alempana oleva esimerkkikin osoittaa. Myös esimerkiksi Rottaan, huumediileriin, viitattaessa on usein käytetty sanaa *tüüip*. (ESS s.v. *tüüip*.) Merkitykseltään samantyyppinen kuin sana *tüüip* on sana *kutt*, jota on käännöksessä käytetty 13 kertaa. *Kutt* ('nuorimies, tyyppi') on vanha slangisana ja jo melko neutraali. (EESS s.v. *kutt*; ESS s.v. *kutt*). Yllättävän vähän (kahdeksan kertaa) on käännöksessä käytetty sanaa *poeg*, joka on yleiskielinen ja sen luulisi siten olevan yhtä käytetty kuin sana *poiss*. Myös sana *mees* ('mies') yllättää harvalukuisuudellaan, sitä on käytetty vain kymmenen kertaa. Kun naisiin on viitattu sanalla *naine* peräti 27 kertaa, luulisi että sanaa *mees* olisi käytetty useammin. Tähän vaikuttanee se, että sanalla *naine* voidaan viitata yleensä naiseen, vaimoon tai naisystävään, kun taas sanalla *mees* ei ainaakaan aineistossani ole yhtä laaja merkitysala.

Käännöksessä on poikaan viitattu neljästi sanalla *sell*, jonka merkitys yleiskielessä on 'kisälli, sälli, kauppa-apulainen, vekkuli, veijari, veitikka', mutta arkikielessä tarkoittaa suurin piirtein samaa kuin *kutt* (EESS s.v. *kutt*; ESS s.v. *kutt*). Pari kertaa miehiin ja poikiin on viitattu yleiskielisillä sanoilla *härra* ja *noormees*, ja yhdesti yleiskielisillä sanoilla *pisipoeg* ('pikkupoika'), *pisipoiss*, *södurpoiss* (*södur* 'sotilas, sotamies'), *laaberdis* ('hummaaja, renttu'), *lobamokk* ('lörppö, suunsoittaja') ja *jõmpiskas* ('nulikka, nallikka'), jota tarkastelen hieman lähemmin luvussa 3.2.2. Kutakuinkin yleiskieliseksi voisi lukea ilmauksen *mingi segane vanamees* 'joku sekava vanha mies', joka lähtökielissä tekstissä on ilmaistu sanalla *huru-ukko*. Puhekielisistä sanoista kerran on käytetty sanaa *naljasell*, jossa *nali* (gen. *nalja*) tarkoittaa 'pilaa, vitsiä' eli merkitys olisi jotain sen tapaista kuin 'vitsiniekka'. Mikaelin isään on viitattu kerran repliikissä sanalla *papi*, jonka sekä sanakirja että slangisanakirjat tuntevat merkityksessä 'ukko, ukkeli, isä' (EESS s.v. *papi*; ESS s.v. *papi*). Kerran poikaan on myös viitattu sanalla *siilipea*, joka tarkoittaa melkein samaa kuin lähtökielisen teoksen sana *sänkitukka*.

Mielenkiintoinen käännösvalinta on sana *müügipoiss* (*müügi* 'myynti') lähtötekstin sanan *tiskijukka* vastineeksi, sillä suomen *tiskijukka* ei viittaa kaupan tiskiin, vaan on onomatopoeettinen suomennos sanasta *disc jockey* (PS 2001 s.v. *tiskijukka*):

Unistasin, et minust tuleb rock-muusik. Või ehk plaadiprodutsent. Ka müügipoisi tulevik polnud võimatu mõte. Proovisin ühel peol DJ-na ja pälvisin rohkesti kiidusõnu. (KM s. 40.)
Haaveilin, että minusta tulisi rock-muusikko. Tai ehkä levytuottaja.
Tiskijukan urakaan ei olisi ollut mahdoton ajatus. Kokeilin dj:nä olemista yksissä bileissä ja hyvää palautetta tuli roimasti. (RM s. 62–63.)

Seuraavassa pari muuta esimerkkiä poikiin ja miehiin viittaavista sanoista käänöksessä. Esimerkit ovat kerronnasta.

- – Poistega omavahel võisin olla tõeline lobamokk, naljasell, kuid sügavamad tunded pidasin endale – – (KM s. 41).
- – Kavereiden kanssa saatoin olla varsinainen hõlõsuu, hauskanpitaja, mutta syvimmät fiilikset pidin sisälläni – – (RM s. 65).
- – Rahvast on palju vähem, ainult mõned purjus kutid kõiguvad vee ääres ja rohul lesivad mõned teineteise külge haaranud paarid. Anne on endale ühe siilipea haaranud. Roosa istub Anne kõrvale ja küsib, kes too tüüp on. (KM s. 64.)
- – Väki on vähentynyt törmältä, mutta joitakin humalaisia heiluu vielä veden rajassa ja nurmikentällä lojuu toisiinsa kietoutuneita pareja. Anne on iskenyt jonkun sänkitukan. Roosa istuu Annen viereen ja kysyy, kuka tyyppi on. (RM s. 100.)

Seurusteluun ja seksuaalisuuteen liittyvät sanat ovat virokkossakin monesti puhekielisiä tai slangia. Lähtötekstin *iskemistä* tarkoittamaan kääntäjä Annika Vesi on valinnut verbin *meelitama*, jonka yleiskielinen merkitys on 'maanitella, houkutella, mielistellä'. Eräs monta kertaa käytetty 'ihastumista' tarkoittava ilmaus on *sisse võetud olema*, joka tarkoittaa kutakuinkin samaa kuin lähtötekstin *lätkässä* tai *pihkassa* (EESS s.v. *sisse võetud olema*). Seurusteluun puolestaan liittyvät muutaman kerran yleiskielisen verbin *seurustella* käänkösvastineena käytetyt verbit *sõbrustama* ja *käima*, joista ensimmäinen tarkoittaa yleiskielessä 'olla ystävyksiä, seurustella ystävyksinä' ja jälkimmäisellä on paljon muunlaisia merkityksiä, muun muassa 'kävellä, kulkea'. ESS:n mukaan *käima* kuitenkin tarkoittaa samaa kuin aineistossakin oleva yleiskielinen *kurameerima* (< RM *styyllata*) eli 'liehitellä, flirtata, pitää teerenpeliä, hakkaila, keimaila'. EESS:ssa *käima*-verbin mainitaan olevan melko neutraali ja varsinkin tyttöjen käyttämä seurusteluun ja rakastamiseen liittyvä verbi. EESS ei tunne verbiä *sõbrustama* merkityksessä 'seurustella', mutta EESS:n internetversion käyttäjien lisäämissä sanoissa se on lisätty otsikon *armastama* ('rakastaa') alle ja sen sanotaan merkitsevän samaa kuin verbi *käima*. (EESS s.v. *käima*, *sõbrustama*; ESS s.v. *käima*, *sõbrustama*.) Seurustelemiseen on käänöksessä viitattu myös sanoilla *lugu* (< RM *juttu*, *stoori*, *sekoilu*) joka yleiskielessä tarkoittaa 'juttua, tarinaa' ja (*väike*) *semm* (< RM *juttu*), joka merkitsee ESS:n mukaan 'seurustelemista' ja on lyhenne puhekielessä jo kauan käytetystä sanasta *semmima* ('riiata') (ESS s.v. *semm*).

Yhdyntää merkitseviä sanoja on käänöksessä useita, esimerkiksi kiertoilmaukset *seda tegema* (< RM *tehdä tempu*) ja *voodisse minna* (< RM *mennä sänkyyn*) sekä puhe-

kieliset *seksima* (< RM *sekstata*) ja *magama* (< RM *olla jonkun kanssa*), joka yleiskielessä tarkoittaa 'nukkua' mutta merkitsee slangissa seksuaalista kanssakäymistä (EESS s.v. *magama*, *seksima*; ESS s.v. *magama*). Myös lähtötekstin *antaa*-verbiä vastaavaa verbiä *andma* on käytetty tarkoittaessa yhdyntään suostumista. Ilmaus *voodis klappima* (< RM *synkata sängyssä*) on verbin osalta puhekielinen. Lähtötekstin ilmaukselle *yhden yön juttu* käännöksessä on peräti kolme eri varianttia: *ühe-õhtu-jutt*, *ühe õhtu lugu* ja *ühe õhtu eksimus*, jotka ovat suoria käännöksiä ja ymmärrettävissä sellaisinaan, vaikka yhtäkään näistä ilmauksista ei ole sanakirjassa eikä slangisanakirjoissa.

Yhden yön jutuissakin tärkeästä kondomista käytetään kerronnassa yleiskielisen sanan *kondoom* (< RM *kondomi*) lisäksi puhekielistä eufemismia *kumm* (< RM *kumi*), joka EESS:n mukaan on erityisesti nuorten miesten aktiivisesti käyttämä sana (EESS s.v. *kumm*). Arkikielinen on aineiston sana *antibeebipill* (< RM *katumuspilleri*), joka on ollut käytössä 1990-luvulta alkaen merkityksessä 'ehkäisytabletti' ja josta on viron slangissa olemassa myös variantit *antipill* ja *beebipill*. Sanasta on käännöksessä käytetty kuitenkin näiden sijasta pelkkää loppuosaa *pill* (< RM *pilleri*) viitattaessa siihen toisen kerran. (EESS s.v. *antipill*; ESS s.v. *antibeebipill*, *beebipill*.)

Sukuelimiin viitataan käännöksessä suoraan vain kerran, kun Roosa näyttää Tuomakselle ultraäänikuvaa ja Tuomas kysyy:

- Kas see on siin tillu? (KM s. 124).
- Onko tää tässä pippeli? (RM s. 193).

EESS:n mukaan *tillu* on ironinen vanhempien käyttämä 'miehen sukuelimiä' merkitsevä sana, jolla on slangissa reilusti synonyymeja, muun muassa ESS:ssäkin mainittu *till*, joka on lähinnä kouluikäisten käytössä ja luultavasti johdettu sanasta *tila* 'nokka'. Yleiskielessä molemmat sanat tarkoittavat muuta – sana *tillu* tarkoittaa 'pienoista, pikkuruista' ja *till* 'tilliä'. (EESS s.v. *till*, *tillu*; ESS s.v. *till*).

Alkoholiin ja humalassa olemiseen liittyvistä sanoista käännöksessä iso osa on puhekielisiä tai slang-ilmauksia. Virolaisten nuorten käyttämässä slangissa attraktiokeskuksesta vetovoimaisiin on juuri alkoholi juomat ja alkoholin juominen (Loog – Hein 1992: 30). Olueella (*õlu*) on viron puhekielessä olemassa monta varianttia, joista käännöksessä on käytetty variantteja *õlle* ja *õlts*. Yleiskielinen *õlu* on kuitenkin kaikkein suosituin, se esiintyy sellaisenaan ainakin yksitoista kertaa ja yhdyssanojen osana genetiivimuodossa vielä useammin, esimerkiksi sanoissa *õllepurg* (< RM *olutölkki*), *õllekorv* (< RM *olutkori*), *õllekott* (< RM *kaljakassi*), *õllepudel* (< RM *olutpullo*) ja *õllekäru* (< RM *olutkär-*

ry). Lähtötekstissä sanojen *õlu*, *õlle*, *õlts* ja *õlle*-alkuisten yhdyssanojen vastineena on siis useimmiten yleiskielinen *kalja* tai *olut*. Puhekielinen *õlle* on ulkoasultaan samannäköinen kuin *õlu*-sanan genetiivimuoto. Todennäköisesti *õlle* on muodostunut omaksi sanakseen paljon käytetyn monikkomuodon *õlled* kautta 1990-luvun alussa tai aiemmin. Kun sanaa *õlle* käyttävät EESS:n mukaan lähinnä tytöt, on *õlts* sekä tyttöjen että poikien käytössä. Aineistossani sana *õlts* on vain kerran ja se on sijoitettu Roosin repliikkiin (*õltsi jooma* < RM *oluelle*). (EESS s.v. *õlle*, *õlts*; ESS s.v. *õlle*, *õlts*.) Alkoholiin liittyviä suoria lainoja ovat sellaisenaan lähtötekstistä käännetty *six pack* ja hyvin luultavasti myös usein käytetty *siider*, joita kumpaakaan ei löydy edes slangisanakirjoista.

Myös humalassa olemiselle (*purjus olema*) on viron puhekielessä huomattava määrä erilaisia sanoja. Näistä aineistossani esiintyvät muun muassa sanat *umbes* (< RM *jurrisa*), *vindine* (< RM *kännissä*, *kaasussa*, *hiprakassa*) ja *veidi auru all olema*, joka merkitsee vain lievässä humalassa eli lähtötekstin mukaan *pienessä kaasussa* olemista. Ilmauksilla *endast täitsa väljas olema* (< RM *ihan pihalla*), *purupurjus* (< RM *umpikännissä*) ja *päris täis olema* (< RM *tällissä*) viitataan vahvassa humalassa olemiseen. (EESS s.v. *auru all*, *umbes*, *vindine*; ESS s.v. *läbi*). Lähtötekstin yleiskielistä *krapulaa* (viroksi *pohmelus*) merkitsee käännöksessä arkikielinen sana *pohmakas*, joka on muodostettu alkujaan venäjältä lainatusta sanasta *pohmell* produktiivisella slangijohtimella *-kas* (EESS s.v. *pohmakas*; ESS s.v. *pohmakas*).

Seuraavassa esimerkkejä alkoholiin ja humalassa olemiseen liittyvästä sanastosta. Sanastoa on usein repliikeissä, mutta myös kerronta sisältää paljon puhekielistä alkoholisanastoa:

Olin joodud õllest päris täis – – (KM s. 15).

Olin juomistani kaljoista aika tällissä – – (RM s. 23).

Ta [Seija] on eile koss Penaga kõvasti pidutsenud ja tal on vägev pohmakas (KM s. 130).

Seija on ollut eilen juhlimassa Penan kanssa ja potee krapulaa (RM s. 203).

– Me olime veidi auru all, selgitab Roosa – – (KM s. 113).

– Me oltiin vähän kaasussa, Roosa selittää – – (RM s. 176).

Aineistoni huumesanastossakin on paljon puhekielisiä sanoja. Yleiskielisen sanan *narkootikum* 'huume' arkikielinen vastine on aineistossa lyhenne *narkots*, joka on otettu käyttöön 1980-luvun puolivälissä tai aiemmin ja joka ilmaisee sanan käyttäjän pehmeää ja sallivaa suhtautumista huumeisiin (EESS s.v. *narkots*; ESS s.v. *narkots*). Aineistossani huumeisiin liittyvissä ilmauksissa on arki- ja puhekielisiä enemmän kuin yleiskielisiä

ilmauksia. Arki- tai puhekielisiä ovat esimerkiksi ilmaukset *rohi* (< RM *ruoho*), *mari* (< RM *mari*), *maripläru* (< RM *marisätkä*), *kanep* (< RM *mari*), *hašiškõhvid* (< RM *hasispaukut*) ja *marihuaanasuits* (< RM *marisätkä*), (EESS s.v. *kõhvima*, *mari*, *pläru*, *rohi*; ESS s.v. *hašiš*, *kanep*, *marihuaana*). Kerran huumeisiin viitataan ilmauksella *nirvaanasse viijad*, joka lähtötekstissä on päinvastaisessa muodossa *nirvanan tuojia*, kuten alla olevasta ensimmäisestä esimerkistä voi huomata:

Tajusin, et need pole mingid tavalised nirvaanasse viijad (KM s. 16).
Vaistosin, etteivät ne olleet mitään tavallisia nirvanan tuojia (RM s. 24).

- Ta suitsetas mõnikord kanepit.
- Jaa, ma tean, ohkab Tumppi. – Ma üritasin talle seda küll ja küll seletada.
- Ega ta sellepärast mingi narkar olnud, õigustab Roosa.
- Surre oli tal siiski narkotsi veres, midagi muud kui lihtsalt kannabis. (KM s. 114.)
- Se poltti joskus maria.
- Joo, tiedän, Tumppi huokaa. – Kyllä minä yritin saarnata sille siitä.
- Ei se silti mikään narkkari ollut, Roosa puolustaa.
- Kuollessa sillä oli kuitenkin huumetta veressä, jotain muutakin kuin pelkkää kannabista. (RM s. 178.)

Huumeidenkäyttöön liittyvät myös verbit *tõmbama* (< RM *vetäistä*) ja *suitsetama* (< RM *sauhutella*), jotka tunnetaan kuitenkin yleiskielessäkin. Espanjasta englannin kautta lainatun ja viron kieleen mukautetun *marihuaanan* lisäksi englannista lainattuja ovat 1990-luvun alussa tai hieman aiemmin käyttöön otetut *kannabis* ja *ecstasy*, jossa myös epävirolainen *y* on säilynyt (ESS s.v. *ecstasy*, *kannabis*, *marihuaana*). Lyhentämällä ja slangijohtimella *-ar* muodostettu arkikielinen sana *narkar* (< RM *narkkari*) on otettu käyttöön 1990-luvun alussa tai hieman aiemmin, ja sillä on käyttöyhteydestä riippuen joko neutraali tai halventava merkitys (EESS s.v. *narkar*; ESS s.v. *narkar*). Lyhentämällä on muodostettu myös sana *narkokurjategija* (< RM *huumerikollinen*), jonka alkuosan arkikielistä lyhennettä *narko* voidaan käyttää melkein kaikissa huumeisiin liittyvissä ilmauksissa (ESS s.v. *narko*). Mielenkiintoinen on *põllyssä olemista* tarkoittava ilmaus *tahmane* (*tahmasena*), joka yleiskielessä tarkoittaa ’nokista, nokeentunutta’. EESS ja ESS eivät tunne sanaa, eli merkityksenmuutos on ilmeisesti tapahtunut vasta niiden ilmestymisen jälkeen.

- Ta tuli üks kord koju üsna tahmasena ja ma küsisin, mida ta on võtnud. Veidi hašišit, ütles tema. (KM s. 42.)
- Se tuli kerran kotiin ihan põllyssä ja minä kysyin siltä, että mitä se oli ottanut. Vähän hassista, se sanoi. (RM s. 65.)

Yksi lähtötekstin attraktiokeskus on armeijasanasto, koska Mikaelin veli puhuu armeijasta. Myös käännöksessä on siis armeijasanastoa, ja armeijasanaston kääntäminen suomesta viroksi on kääntäjälle takuulla haasteellista. Koska armeijasanasto on yhdenlaista slangia, erottuu sen sanasto selvästi yleiskielestä. Seuraavassa enemmän tai vähemmän alkuperäisen sanan merkitystä välittäviä armeijaslangin käännöksiä: *luuramine* ('tiedustelu, vakoilu', lähtötekstissä *väijy*), *mopeed* (< RM *mopo*), *riviõppus* (< RM *sulkeiset*), *valvel seismine* (< RM *asennon tekeminen*), *vooditegemine* ('vuoteen laittaminen', lähtötekstissä *pinkan tekeminen*). Käännöstehtävän haasteellisuudesta kertoo se, että kääntäjä on käsittänyt sanan *sotku* 'sotilaskoti' väärin valitessaan sen käännösvastineeksi sanan *segadus* ('epäjärjestys, sekaannus, sekasotku'). Kyseessä on suora käännös, joka virolaisissa lukijoissa herättää luultavasti ihmetystä, sillä ainakaan lähteistäni yksikään ei tunne sanaa *segadus* tässä merkityksessä.

Seuraavassa esimerkissä Tuomas on päässyt armeijasta ensimmäiselle viikonloppuvapaalle ja käy ensimmäistä kertaa Roosan uudessa asunnossa kylässä. Keskustelun laamaannuttua hetkeksi Tuomas ryhtyy kertomaan uudesta arkirytmistään:

Tumppi hakkab sõjaväest rääkima. Roosa kuulab veidi väsinult seletust, kus kõlavad sõnad, nagu segadus, mopeed, riviõppus, luuramine.

– Esimesel nädalal harjutasime valvel seismist ja püssi laadimist. Tervitamine ja valvelseisang hakkavad juba lõdvalt välja tulema, kuid vooditegemist peab veel õppima. (KM s. 108.)

Tumppi alkaa kertoa armeijasta. Roosa kuuntelee hivenen pitkästyneenä selostusta, joka vilisee outoja sanoja: *sotku*, *mopo*, *väijy*, *sulkeiset*.

– Eka viikko harjoiteltiin asennon tekemistä ja kaapin laittoa. Tervehtiminen ja asennot alkavat sujua rutiinilla, mutta *pinkan* teossa riittää vielä opettelemista. (RM s. 167–168.)

Armeijasanaston kääntämisen vaikeudesta kertoo myös se, että lähtötekstin ilmaus *kaapin laitto* on käännetty merkitsemään 'pyssyn lataamista' (*püssi laadimine*). Armeijasanaston kääntämisen yhteydessä kääntäjä Annika Vesi on turvautunut myös alaviitteeseen selittäessään mitä tarkoittaa *RUK* (reserviupseerikoulu), mikä onkin järkevä valinta käännöksen luettavuuden ja ymmärrettävyyden kannalta. Alaviite olisi voinut olla hyvä keino selittämään myös sanaa *sotku* ja mahdollisesti myös muita armeijaslangin sanoja, mikäli kääntäjä ei ole löytänyt sanoille samamerkityksisiä vastineita.

Käännöksen attraktiokeskukset ovat keränneet ympärilleen paljon puhekielistä sanastoa. Vaikka viron kielessä on kuitenkin olemassa huomattavan paljon esimerkiksi tyttöön tai poikaan ja alkoholiin viittaavia slangisanoja, on kääntäjä kuitenkin käyttänyt

sanoja melko rajatusti attraktiokeskuksesta riippuen joko pysyttäytyen melko yleiskielisissä ilmauksissa tai valikoiden käyttöön puhekielisistä ilmauksista vain tiettyjä, joita käyttää toistuvasti (esim. *õlle*). Esimerkiksi huumeidenkäytön ympärillä sanasto on kuitenkin hyvin vaihtelevaa eikä samoja puhekielisiä sanoja käytetä useita kertoja, vaan asialle on melkein joka kerralla uusi ilmaus. Lähtötekstin huumesanasto on siis melko yksipuolista verrattuna käännöksen huumesanastoon. Ehkä kääntäjä on tarkoituksella valinnut huumeiden yhteyteen useita erilaisia puhekielisiä sanoja nostaakseen huumeteeman paremmin esiin tai esimerkiksi korostaakseen päähenkilön ja tämän huumeita käyttävien ystävien rajuutta.

3.2.2. Muut kohdekielisen tekstin slangi- ja lainasanat

Systemaattinen viron slangin tallentaminen ja tutkiminen sai alkunsa Tarton yliopistossa 1910-luvun jälkipuoliskolla. Tuolloin ensisijaisena tehtävänä oli slangisanaston kerääminen, ja monet tutkijat tutkivat muun muassa koululaisslangia ja sotilasslangia. Alkuun slangiin suhtauduttiin positiivisesti, mutta vuosisadan puolivälin tienoilla slangia alettiin pitää negatiivisena ilmiönä, joka ”roskaa” viron kieltä. Asenteet muuttuivat vasta 1970-luvun lopussa positiivisemmiksi, ja kiinnostus slangin tutkimustakin kohtaan heräsi jälleen. (Tender 1994b: 346–348.)

Slangia on kaikilla kielen tasoilla: foneettisella, morfologisella, syntaktisella, semanttisella ja sananmuodostuksen tasolla. Virossa slangi ilmenee joskus myös ääntämistavassa, mutta tavallisesti slangina on pidetty siihen kuuluvaa sanastoa, koska sanoihin kiinnitetään helpommin huomiota ja ne jäävät paremmin ihmisten mieleen. Tenderin mukaan virolainenkin slangi syntyy ja kehittyy erilaisten kielellisten prosessien kautta, joita ovat esimerkiksi sanojen merkityksen laajeneminen tai muuttuminen, erisnimien muuttuminen yleisnimiksi, toisista kielistä lainaaminen, murre sanojen käyttäminen ja uusien sanojen luominen. (Loog 1991: 6–7; Tender 1994b: 349.)

Iso osa viron slangisanoista on virolaisia sanoja, jotka ovat saaneet alkuperäisestä poikkeavan merkityksen, kun uutta slangisanastoa syntyy metaforien ja vertauskuvien kautta. Elollinen objekti voi esimerkiksi saada elottoman objektin nimen tai päinvastoin. Uusia merkityksiä syntyy myös yhdistelemällä kahden elottoman objektin tai kahden elollisen objektin ominaisuuksia (esimerkiksi *krokodill* ’epämiellyttävä, ruma naisihminen’). Slangissa sanan merkitys voi myös muuttua päinvastaiseksi, minkä osoittaa jo

sanan *eit* ('eukko, muori') slangissa ja puhekielessä yleistynyt merkitys 'nuori nainen'. Yksi tapa tehdä uusia slangisanoja on käyttää erisnimeä yleisnimenä, esimerkiksi kirjailijoiden nimiä ja oman tai naapurimaan asukkaiden etunimiä kuvaamassa tietynlaisia ihmisiä. *Pekka* esimerkiksi tarkoittaa virossa suomalaista miestä ja *Ulla* suomalaista naista. (Junttila 2007: 6; Loog – Hein 1992b: 35; Tender 1994b: 348–349.) Slangin kehittymisessä yksi tärkeä keino on lainaaminen. Myös muun muassa arkaismit, lyhenteet, typistäminen, äänneiden lisääminen, muuntelu ja pois jättäminen sekä sananmuunnokset kuuluvat myös viron slangiin, mutta näillä keinoin muodostettuja slangisanoja ei juuri ole aineistossani.

Virossakin ovat monet slangisanat syntyneet **johtamalla**. Johdoksia muodostetaan samoin kuin suomen kielessäkin eli ottamalla sanan alku ja liittämällä siihen jokin johdin, jolloin sanasta tulee yleensä lyhyempi. Johtimista produktiivisin on *-kas*, joka voidaan liittää yksi-, kaksi- tai kolmitavuiseen vartaloon. Muita hyvin tai melko produktiivisia johtimia ovat muun muassa *-a*, *-ar*, *-e*, *-er*, *-ka*, *-ke*, *-ku*, *-s*, *-u* ja *-ur*. Lisäksi on olemassa muutamia harvinaisempia johtimia (*-i*, *-ik*, *-is*, *-la*, *-ung*, *-un'n*) sekä pari venäjstä ja saksasta tai muista kielistä lähtöisin olevaa johdinta (*-noi*, *-ich*), mutta näitä vierasperäisillä johtimilla muodostettuja slangisanoja ei aineistossani ole. (Loog 1991: 7; Tender 1994b: 353–355.)

Aineistossani johtimella *-kas* muodostetuista slangisanoista useimmin käytetty on sana *telekas* (< RM *telkkari*), joka on jo melko neutraali ja jokapäiväinen sana (EESS s.v. *telekas*). Aineiston sanan *lapakas* vastine lähtötekstissä on *lappu*, mutta ESS:ssä sen kerrotaan tarkoittavan 'sylimikroa' (ESS s.v. *lapakas*). Myös aineiston sanalla *latakas* on eri merkitys aineistossani ja sanakirjoissa: *Kallis Mikael* -teoksessa se viittaa pitsaan (lähtötekstissä *lätty*), kuten seuraavasta esimerkistä voi havaita, mutta sanakirjassa se tarkoittaa 'latukkaa, lätykkää, lottanaa', ja EESS puolestaan kertoo sen merkitsevän 'äänilevyä' ja olevan harvoin käytetty sana (EESS s.v. *latakas*).

– – lauale viides kukub see [pitsa] põrandale. Jape hakkab seda lööma, justkui oleks see jalgpall. Lõpuks lendab latakas vastu külmkapi ust ja jääb sinna rippuma. (KM s. 93.)

– – pitsa lätsähtää lattialle. Jape alkaa potkia sitä niin kuin se olisi jalkapallo. Lopulta lätty lentää jääkaapin oveen ja jää roikkumaan siihen. (RM s. 144.)

Johtimella *-kas* muodostettua, sanakirjan mukaan 'poikanulikkaa' tarkoittavaa slangisanaa *jõmpsikas* käyttävät erityisesti tytöt nuoremista pojista vihamielisessä kontekstissa (EESS s.v. *jõmpsikas*). Johdin *-kas* on myös puhekielen sanassa *kombekas* (< RM

haalari), jota käsittelen hieman tarkemmin luvussa 3.4.2. Vaikka pyrkii ekonomisuuteen, ei ekonomisuus aina ole kuitenkaan ainoa tavoiteltava asia. Slangijohdos ei siis välttämättä ole alkuperäistä sanaa lyhyempi, kuten esimerkiksi sanasta *pohmell* 'krapula' johdettu *pohmakas* osoittaa. (Tender 1994b: 353.) Seuraavissa esimerkeissä näitä slangisanoja on kerronnassa:

Johdin *-a* on aineistossa koululaisslangin oppiaineita tarkoittavissa sanoissa *kehka* 'liikunta' ja *mata* 'matematiikka', jotka on jo ammoin lyhennetty sanoista *kehaline kasvatus* ja *matemaatika*. Sanassa *mata* on säilynyt ensimmäinen tavu ja toisen tavun ensimmäinen konsonantti. (ESS s.v. *kehka, mata*; Tender 1994b: 353.) Seuraavassa esimerkki sanan *kehka* kontekstista:

Meie viimane kokkupõrge oli paar nädalat tagasi, kui me kehka tunnis jalkat mängisime (KM s. 28).

Viimeisin yhteenottomme tapahtui pari viikkoa sitten, jolloin pelasimme fudista liikuntatunnilla (RM s. 43).

Sanassa *kehka* voi toisaalta nähdä myös johtimen *-ka* tai se saattaa olla sanojen alkukirjaimista muodostettu (*kehaline kasvatus*). Virolaiselle koululaisslangille on tyypillistä lyhentää oppiaineiden nimitykset suomalaisten tapaan kaksitavuisiksi sanoiksi. Koululaisten käyttämät oppiaineiden slanginimet pysyvät suhteellisen stabiileina eli sanasto on melko pysyvää. (ESS s.v. *kehka, mata*; Olli 1986: 14; Rätsep 1976: 118; Tender 1994b: 353; Tender 2000: 144–145.)

Johdin *-ar* on aineistossa vain yhdessä slangisanassa, yleiskielisiä tekijännimiä en luonnollisesti ole aineistosta kerännyt. Johdin *-ar* on lainautunut viron kieleen suomen kautta johtimesta *-ari*. Sana *narkar* 'narkkari, huumeidenkäyttäjä' on arkikielinen ja lyhennetty sanasta *narkomaan*. Sanana *narkar* on melko neutraali, mutta usein halveksi-va. (EESS s.v. *narkar*; ESS s.v. *narkar*.) Attraktiokeskusten yhteydessä käsittelin tätä sanaa tarkemmin kontekstiesimerkkeineen.

Johtimella *-e* muodostettuja sanoihin kuuluu *õlle*, jota myös käsittelin attraktiokeskusten yhteydessä. Johdin *-e* on myös sanassa *emme*, joka merkityksessä 'äiti' on muokattu lyhyemmästä sanasta *ema*. *Emme* voi tarkoittaa myös naista tai tyttöä yleensä tai sanasta *emand* johdettuna korttipelin rouvaa, kuningatarta. Sanan uudempi merkitys on 'tietokoneen emolevy', jolloin se on lyhenne sanasta *emaplaat*. (EESS s.v. *emme*; ESS s.v. *emme*.) *Kallis Mikael* -teoksessa se tarkoittaa kuitenkin äitiä:

Ta on õppinud sünnitustehnikat ja õiget hingamist koos kümne muu emmega (KM s. 134).

Hän on opiskellut synnytystekniikkaa ja oikeaa hengitystä kymmenen muun mamman kanssa (RM s. 210).

Johtimella *-er* muodostettuja sanoja on aineistossa vain yksi, 'televisiota' tarkoittava, sanasta *televiisor* lyhennetty *teler*, jonka sekä EESS että sanakirja tuntevat. On hieman yllättävää, että vaikka vanhan kansan mukaan "rakkaalla lapsella on monta nimeä", ei käännöksessä ole käytetty televisiosta useampia puhekielisiä ilmauksia, vaikka niitä on olemassa useita. Sana *teler* on useimmiten kerronnassa, esimerkiksi seuraavasti:

Televiisor mängib – Jape on hilisõhtust filmi vaatanud ja nagu tavaliselt on teler mängima jäänud (KM s. 24).

Televisio on päällä; Jape on katsellut myöhäiselokuvaa ja kuten tavallista, vekotin on unohtunut päälle (RM s. 38).

Johdin *-s* on aineistossa useammassa sanassa: *õps*, *vets*, *limps*, *õlts*, *narkots*. *Õps* on kauan käytetty tavallinen 'opettajaa' (*õpetaja*) tarkoittava ja *vets* on vanha 'WC:tä' tarkoittava sana. Arkikielinen *limps* tulee sanasta *limonaad*, ja sitä on käytetty aineistossa sekä yksinään että yhdyssanan osana (*limpsipudel*). *Õlts* on muodostettu sanasta *õlu* 'olut' ja *narkots* sanasta *narkomaan*. Näitä kahta sanaa tarkastelin jo attraktiokeskusten yhteydessä, mutta seuraavassa esimerkkejä muista *s*-johtimellisista sanoista. (ESS s.v. *limps*, *narkots*, *vets*, *õlts*, *õps*.)

Kell heliseb ja tüdrukud lahkuvad vetsust (KM s. 46).

Kello soi, ja tytöt lähtevät vessasta (RM s. 71).

Olin siis koolis, kui bioloogiaõps neid asju selgitas (KM s. 46).

Olin koulussa silloin, kun biologian maikka selitti nämä jutut (RM s. 71).

Pilk suundub kogu seinä katvatele riulitele, kuhu on korralikult rivisse asetatud limpsi- ja õllepurgid (KM s. 53).

Katse kiertyy koko seinän peittävään hyllykköön, jolle on aseteltu siisteihin riveihin limsa- ja oluttölkkejä (RM s. 83).

Sanat *mersu* ja *tillu* 'miehen sukuelin' on muodostettu slangijohtimella *-u*. Sanaa *tillu* käsitteelin jo seksuaalisuuteen liittyvien sanojen yhteydessä luvussa 3.2.1. *Mersu* on sekä virossa että suomessa käytetty lyhenne automerkistä *Mercedes Benz* ja sen synonyymina virossa käytetään myös slangisanaa *merss* (ESS s.v. *mersu*).

Johtimella *-ur* muodostettuja sanoja ei ole aineistossa monta: vain sana *vanur* 'vanhus'. *Vanur* on EESS:n mukaan tyttöjen pöyhkeän ikävästi käyttämä sana vanhoista miehistä, mutta aineistossani sanalla viitataan kuitenkin tuntemattomaan vanhaan naiseen Roosan ollessa apteekissa ostamassa raskaustestiä (EESS s.v. *vanur*):

Ta näpib mõnda aega iseteenindusriiuli ääres rohtusid ja piilub leti poole, kus farmatseut teenindab ühte vanemat naist. Kui vanur ära läheb, pöördub Roosa naise poole – –. (KM s. 33.)

Hän rapistelee vähän aikka itsepalveluhyllyn särkylääkkeitä ja vilkuilee tiskille, missä farmaseutti palvelee jotain mummoa. Kun mummo lähtee, Roosa painuu naisen luo. (RM s. 52.)

Harvoin käytetyistä johtimista löytyy aineistostani ainoastaan kahta: johdinta *-is* ja *-la*. Johtimella *-is* on muodostettu sana *laaberdis* 'hummaaja, renttu' (< RM *renttu*), joka esiintyy Seijan repliikissä, kohdassa jossa hän kertoo Roosalle tehneensä abortin:

- Minagi tegin aborti. See juhtus paar aastat enne sinu sündimist. Olin siis alles kaheksateistkümnene ja see poiss oli selline laaberdis. – – (KM s. 87–88.)
- Minullekin tehtiin abortti. Se tapahtui pari vuotta ennen syntymääsi. Olin silloin vasta kaheksantoista, ja se poika oli sellainen retku. (RM s. 136.)

Johtimella *-la* muodostettua sanaa *mobla* (< RM *kännykkä*) on aineistossa käytetty ainakin kymmenen kertaa, esimerkiksi seuraavasti Roosin repliikissä:

- Ma olen küll mõelnud hankida endale mobla (KM s. 102).
- Minä oon küll aatellu hankkia oman kännykän (RM s. 159).

Slangisana *mobla* on ESS:n mukaan vuoden 1995 jälkeen muodostettu lyhenne sanasta *mobiil(telefon)* ja sen synonyymeja ovat slangisanat *mobiil* ja *mops*. EESS:ssä sana *mobla* viittaa vain erityyillisistä nuorista käytettyihin nimityksiin ja autoihin, mutta vasta slangisanakirjan internetkäyttäjät ovat lisänneet sivuille sanan merkityksessä 'kännykkä'. (EESS s.v. *mobla*; ESS s.v. *mobla*.)

Viron slangissa on eniten lainoja englannin kielestä, toiseksi eniten suomesta ja kolmanneksi eniten venäjistä. Myös saksan kielen vaikutus viron kieleen on ollut tärkeä. Saksa on ollut vaikutteiden antaja ja välittäjä samaan tapaan kuin ruotsi suomen kielelle. Sen sijaan venäjän vaikutusta viron kielessä ei ole juuri enempää kuin suomessakaan. Vaikka venäjän kieli on ollut pakollista ja muutenkin voimakkaasti läsnä, virolaiset koululaiset ovat katsoneet mieluummin vapaaseen ja korkeamman elintason maailmaan ja lainaaminen on ollut tiiviiden kontaktien takia vain välttämätöntä. (Laakso 1999: 76–81; Loog 1991: 7.)

Erilaisten sosiaalisten ryhmien lainasanojen alkuperä voi olla hyvinkin erilainen – on esimerkiksi havaittu, että rikollisten sanasto sisältää pääasiassa venäjänkielisiä lainoja. Myös maantieteellisellä sijainnilla on merkitystä, käytetäänhan esimerkiksi Tallinnan seudulla paljon suomesta lainattuja sanoja suomalaisten tv-lähetysten ansiosta. Lainaminen siis riippuu ihmisryhmän mielenkiinnon kohteista, koulutuksesta, ammatista, kult-

tuurillisista kontakteista ja monista muista tekijöistä. (Kasik 2004: 13–14; Tender 1994b: 350–351.)

Viron kielessä on jonkin verran vaikutteita suomen kielestä, kun 1960-luvun turistiryhmiä myötä varsinkin Tallinnan puhekieleen ja slangiin alkoi kertyä suomalaisia sanoja. Lainaamiseen liittyy aina yhteiskunnallinen puoli – vain sieltä lainataan, mistä halutaan lainata. Virolaisnuorten keskuudessa suomella on ollut prestiisiä. (Laakso 1999: 76–81; Loog 1991: 7.)

Mai Loogin (1989) vuosina 1983–1985 keräämään Tallinnan nuorten sanastoon kuuluu melko runsaasti suomen kielestä saatuja lainoja, niin yksittäisiä sanoja kuin kokonaisia ilmauksiakin. Fennismit ovat lyhytikäisiä kuten slangisanat yleensäkin. Monet katoavat muodin muuttuessa ja Suomen televisiossa esitettävien ohjelmien, elokuvien ja mainosten mukana. (Loog 1989: 23 ja 1990: 5.) Sekä virolaiset että suomalaiset nuoret ovat kiinnostuneita läheisestä sukukielestä. Virolaiset nuoret kuulevat suomen kieltä usein. Tärkein väylä ovat konkreettiset ihmiskontaktit, mutta suomen kieltä kuullaan ja luetaan Virossa paljon myös median kautta. Suomalaiset puolestaan lukevat esimerkiksi tuotepakkausten vironkielisiä tekstejä ja painavat niiden sanastoa mieleen. Aina sanasto ei jää passiiviseksi, vaan naapurikielestä omaksutaan sanoja jokapäiväiseenkin kielenkäyttöön. (Junttila 2006: 151 ja 2007: 77.)

Fennismit Loog (1989: 23) jakaa kahteen ryhmään:

- a) varsinaiset lainat: suomen yleiskielestä ja slangista lainatut sanat ja ilmaukset, esimerkiksi telkar 'televisio, telkkari' ja
- b) television kautta saadut lainat: konkreettiseen televisiotekstiin, visuaaliseen kontekstiin, perustuvat sanat ja ilmaukset, esimerkiksi *astu laiva(a)* 'käy sisään'.

Tallinnalaisnuorten kielessä suomalaiset slangisanat ovat harvinaisia, ja monet niistä ovat epäsuoria lainoja. Tyypilliseksi lainausreitiksi Loog (1989) arvelee seuraavaa: viron slangisana < suomen slangisana < ruotsi < englanti. Nuoret ääntävät fennismejä sekä suomalaisittain että virolaisittain eli äänneasua on epäyhtenäinen. Laina äännetään sitä virolaisemmin, mitä vanhempi, vakiintuneempi tai yleisempi se on. Suomalaislainat lyhenevät ja vokaalisointu katoaa virolaisnuorten käytössä. Nuoret myös kombinoivat sanoja suomesta ja virosta muodostamalla uusia yhdyssanoja ja johdoksia. (Loog 1989: 23–24.)

Suomalaislainojen merkitys on useimmiten muuttunut matkalla, usein siksi että suomen kieltä ei osata ja sana muistuttaa virolaista sanaa. Yleensä fennismin merkitys kuitenkin muuttuu tietoisesti ja tarkoituksenmukaisesti, koska nuoret leikkivät sanoilla ja

haluavat käyttää ns. koodikieltä, salakieltä jota ymmärtää ainoastaan oman piirin ihminen. Puhuja haluaa tehdä vaikutuksen, jolloin kuulijan tulee selvittää tietynlaisesta ajatusketjusta ymmärtääkseen asian kunnolla. Merkityksenvaihdokset takaavat yllätyksen. Sanaleikki voi perustua äänneanalogiaan. Useimmiten fennismien tietoisissa merkityksenmuutoksissa on alun perin ollut kyse merkitysassosiaatiosta. Fennismi on säilyttänyt jonkinlaisen analogian suomen kielen sanaan tai ilmaukseen. Puhuja käyttää siis kielikuvia ja luo niitä itse, jolloin kuulijalta vaaditaan yhä monimutkaisempaa ajatusketjua ja kekseliäisyyttä. (Loog 1989: 24–25 ja 1990: 6.)

Slangissa käytetyimpiä kielikuvia ovat metaforat ja metonymiat. Metonymian käyttäminen fennismeissä kertoo merkityskentän laajenemisesta – seuraus ilmaistaan syyn sijasta, abstraktinen tehdään konkreettiseksi, varsinainen asia ilmaistaan attribuutin välityksellä. Fennismin suomenkielisen lähtösanan tai -ilmauksen tehtävä on ainoastaan johdatella ja viitata varsinaiseen merkitykseen. Viron slangiin kuuluu myös niin kutsuttuja *pars pro toto* -tapauksia, joissa suomalainen lähtösana tai -ilmaus on menettänyt osan merkityksestään ja sanan loppuosaa käytetään fennismin senhetkisenä kokonaismerkityksenä, esim. *kaveri* 'tytön poikakaveri', *järjestama* 'järjestää juhlat'. (Loog 1989: 25–26.)

Monet fennismit pyrkivät pitämään puhekieltä alhaisella, halventavalla tai jopa mauttomalla tasolla. Nuoret luonnollisesti vastustavat neutraalia, arvokasta ja normaalia yleiskieltä. Ainakin puheessaan nuori haluaa erottua ympäröivästä totisesta, tärkeilevästä ja ylhäisestä maailmasta. Nuorella on halu olla vanhempi ja kokenut, ainakin puheessaan pilkkaa ylhäisiä ja kauniita tunteita, ylipäättään aikuisten elämää. Näin syntyy yllättäviä kielikuvia (metafora, metonymia), värikkäitä, hauskoja, tuttavallisia kiertoilmauksia (dysfemismi). Dysfemismi vaatii alatyylin käyttöä reaktionä pedanttista yleiskieltä vastaan. Mikäli oma äidinkieli ei tarjoa käyttökelpoista alatyylisiä sanoja tai ilmaisuja, lainaa tällainalainuori sen suomesta. Jos on olemassa vaara, että myös fennismi käsitetään neutraaliksi, on puhujalla kaksi tapaa ironiansa esiin tuomiseksi. Hän voi syventää fennismin alatyylisyyttä, jolloin merkitys muuttuu, tai hän voi muuttaa merkityksen päinvastaiseksi. (Loog 1989: 26–27.)

Merkityksen muuttaminen päinvastaiseksi on hyvin tyypillistä virolaisten koululaisten slangille. Tämän taustalla vaikuttaa ehkä vuosikymmeniä kestänyt sanojen ja tekojen ero, koulussa opitun ja todellisen elämän erilaisuus, stalinismin ja stagnaation ajan ihmisen taipumus peittää ja naamioida henkilökohtaiset arvostukset. Virolaiselle nuorelle ironia on joka tapauksessa hyvin tyypillistä, usein sanotaan kyllä mutta ajatellaan ei.

Tällaisessa hyperbolassa, myöntökiellessä, ilmauksen näennäinen sisältö on myöntävä, mutta todellinen merkitys on täysin kielteinen. Myöntökielto lausutaan tavallisesti poikkeavasti, ja ilmauksen sanajärjestyksinkin voi olla epätavallinen. Puhujan kasvoillakin on yleensä ilme, joka auttaa kuulijaa ymmärtämään merkityksen. Seuraavassa Loogin esimerkkejä fennismien myöntökiellosta: *ihaana tukka* 'rasvaiset hiukset', *kesakingad* 'erittäin rumat sandaalit'. (Loog 1989: 26–27.)

Loogin (1990) mukaan tallinnalaisnuorten käyttämä slangi kertoo olojen vapautumisesta, ilosta ja leikkimielestä. Virolaisnuorten slangiin heijastuvat nopeasti niin yhteiskunnassa tapahtuva kehitys ja muutokset kuin kielen kehitys. Loog vertaa Viron koulu- ja opiskelijapuhetta 1990-luvun alussa Suomen 1950- ja 1960-lukujen helsinkiläisten nuorten slangiin ja tuo esille slangisanojen runsauden. Suomen pitempi slangiperinne vaikuttaa siihen, että vakiintuneita slangisanoja on paljon enemmän. (Loog 1990: 5.)

Slangi oli Virossa vielä 1980-luvun alkupuolella virallisesti outo tai olematon asia. Neuvostoideologiaan kuului jäykkä kielteinen asenne poikkeuksia kohtaan. Slangi luokiteltiin vaaralliseksi ilmiöksi, ja viron kielen häviämistä pelättiin. (Loog 1990: 5.)

Viron kieli on kehittynyt kantasuomesta melko erilaiseksi kuin suomen kieli. Virossa sanat ovat lyhyempiä ja niissä on tapahtunut loppuheitto. Virossa ei ole vokaalisointua kuten suomessa. Samanlainen kehitys on myös slangisanoissa. Muutkin viron kielelle tyypilliset piirteet näkyvät suomalaislainoissa: suomen *k*, *p* ja *t* kirjoitetaan viron kielessä *g*, *b* ja *d*, jotka lausuttaessa eivät soinnu. Yhdyssanat ja johdokset muodostuvat myös slangisanoissa samaan tapaan kuin viron kielelle on tyypillistä. (Loog 1990: 5.)

Englanninkielisten lainasanojen tuleminen kielenkäyttöön, erityisesti 15–25-vuotiaiden puhekieleen, oli Virossa tyypillistä 1990-luvulle. Myös lehdistössä suorien lainojen ja mukaelmien määrä on kasvanut nopeasti. Suora kanssakäyminen, internet, radio, televisio ja nuorisokulttuuri ovat tuoneet virolaisten elämään uusia ilmiöitä ja käsitteitä, eikä lainoja aina ehditä mukauttaa ja sopeuttaa viron kielen sääntöihin. Toisaalta puhujan tarve painottaa kuulumistaan uuteen, eurooppalaiseen kulttuurijärjestelmään selittää usein suorien ja mukautuneiden lainojen käytön lisääntymistä. Tämä johtaa siihen, että englannin sanoja käytetään paljon silloinkin, kun olisi olemassa vironkielisiä vastineita. Kansainvälistyminen ja kontaktit ovat toisaalta tuoneet virolaisten elämään paljon käsitteitä ja ilmiöitä, joille ei ole sopivaa vironkielistä nimeä tai joiden vironkielisten vastineiden luominen ei ole merkinnyt kielenhuoltajille yhtä paljon kuin ammattikielten vaatima sanastotyö. Tällaisia sanoja on eniten nuorten harrastamilla urheilun ja kulttuuriin liittyvillä aloilla. (Kasik 2004: 13–14; Tender 1994b: 350–351.)

Virolaisten kielentutkijoiden huoli anglismien hallitsemattomasta vyörystä viron kieleen vaikuttaa esimerkiksi Lipposen (2000: 12) mukaan suuremmalta kuin suomalaisten kielentutkijoiden huoli. Lipponen on kuitenkin havainnut, että virolaisessa sanomalehtitekstissä on huomattavasti vähemmän anglismeja kuin suomalaisessa sanomalehtitekstissä ja kielille yhteisiä anglismeja on lopulta melko vähän.

Englanninkielisiä lainasanoja tulee viroon lähinnä kolmella tavalla. Ensimmäisen ryhmän muodostavat **sitaattilainat**: englanninkielistä sanamuotoa voidaan käyttää alkuperäisessä muodossaan eli sitaattina, joka kirjoitetaan ja lausutaan samalla tavalla kuin englanniksikin. (Kasik 2000: 889–890; Kasik 2004: 14.) Aineistossani suosituin sitaattilaina on pahoitteleva *sorry*, joka on noin viidessätoista repliikissä, esimerkiksi seuraavassa Elinan pahoittelevassa, Jarnolle osoitetussa repliikissä:

- *Sorry, ma vaid... Elina neelatab, – tahtsin aitada.* (KM s. 80.)
- *Sorry, minä vaan... Elina nielaisee, – halusin auttaa.* (RM s. 125.)

Kallis Mikael -teoksessa sitaattilainat on lähes aina kursivoitu, vaikka alkuperäisteoksessa *Rakas Mikael* näin ei ole. Sitaattilainat ovat samassa muodossa sekä lähtö- että kohdekielisessä tekstissä vain muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Sitaattilainoista lähtökielisen tekstin mukaisia ovat esimerkiksi *please, so what?, yes, cool, six pack, reply, play, the end, rock, cappuccino, tax free, bye-bye, DJ* ja *caddy* (< RM *caddy* ‘maila-poika’). Sen sijaan seuraavat sitaattilainat ovat käännettäessä muuttuneet lähtötekstistä englannin suuntaan (suluissa lähtötekstin muoto): *yuppie* (< RM *juppi*), *that’s it* (< RM *thäts it*), *come on!* (< RM *kamoon*), *groupie* (< RM *bändäri*), *lap-top* (< RM *salkkumikro*). Kuten seuraavista esimerkeistä voi havaita, ei sitaattilainoja ole ainoastaan repliikeissä, vaan myös kerronnassa:

- Vahel tõmbad sa mõne mahvi ja oled hetkega *cool* (KM s. 90).
- Joskus sinä vedät tõtsyt ja olet hetken *cool* (RM s. 140).

Lap-top on laual lahti ja paberid selle kõrval laiali, kuid ema ei vaata neid. Ta vaatab minu pilti ja nutab. (KM s. 63.)

Salkkumikro on avoinna pöydällä ja paperit levitettyinä sen vierelle, mutta ei äiti niitä katso. Hän tuijottaa valokuvaani ja itkee. (RM s. 99.)

- *Come on!* Sa võid ju nüüd peale tulla?! (KM s. 116.)
- *Kamoon.* Kai sinä nyt kyytiin voit tulla? (RM s. 181.)

Keegi *yuppie* välimusega tüüp paneb parajasti münte automaati (KM s. 105). Joku jupin näköinen tyyppi pudottelee parhaillaan kolikkoja mittariin (RM s. 163).

Alimman esimerkin *yuppie* on ilmeisen uusi laina ja siitä epävirolainen, että yleensä äänneen *y* kirjoitusasu on viron kielessä *ü*. Nuoret ovat kuitenkin alkaneet käyttää *y*:tä *ü*:n asemesta ainakin jossakin määrin eli se on vähitellen yleistymässä myös kirjoitetussa viron kielessä. Nuorten käyttämässä kielessä *y*:n tavoin on yleistynyt myös *x*:n ja *z*:n käyttäminen *ks*:n ja *ts*:n asemesta. (Loog 1991: 11.) *x* ja *z* eivät kuitenkaan aineistossani korvaa *ks*:ää ja *ts*:ää, sillä niitä näkee ainakin vielä toistaiseksi enimmäkseen internetissä ja chateissa, esimerkiksi *palju hind võix olla?* 'paljonko hinta voisi olla?' (auto24.ee).

Toiseen ryhmään kuuluvat **englantiin pohjautuvat mukaelmat**, jotka äännetään virokseksi niin kuin ne kirjoitetaan englanniksi. *Kallis Mikael* -teoksessa tällaisia ovat muun muassa *stereo*, *demo*, *Internet*, *Enter*, *hamburger* (< RM *hampurilainen*). (Kasik 2000: 889–890 ja 2004: 14.) Useimmat englantiin pohjautuvat mukaelmat on käännetty lähtötekstistä sellaisenaan, eikä niitä ei ole käänöksessä yleensä kursivoitu, kuten seuraava kontekstiesimerkki osoittaa:

Jape vajutab Enter-nappu ja ekraanile ilmub pilt (KM s. 94).

Jape napsauttaa enteriä ja ruutuun ilmestyy valikko (RM s. 145).

Kolmas ryhmä muodostuu **englannin kielen äänneasuun perustuvista sanamuodoista** eli sanoista, jotka kirjoitetaan virokseksi niin kuin ne äännetään englanniksi (Kasik 2000: 889–890 ja 2004: 14). Kohdekielisessä aineistossani englannin kielen äänneasuun perustuvia sanoja ovat esimerkiksi *cursor* (< RM *kursori*), *bänd* (< RM *bändi*), *drink* (< RM *drinkki*), *kolledž* (< RM *college*), *lasanje* (< RM *lasagne*), *bokserid* (< RM *bokserit*) ja *koka* (< RM *kokis*), joka on 1990-luvulla syntynyt lyhenne virvoitusjuoma Coca-Colasta ja tunnetaan myös merkityksessä 'kokaiini' (ESS s.v. *koka*). Englannin äänneasuun perustuva sana on myös aineiston sana *jänki*, joka tarkoittaa amerikkalaista ja on muokattu englannin sanasta *yankee* (EESS s.v. *jänki*). Myöskään tämän ryhmän sanoja ei ole käänöksessä kursivoitu. Seuraavassa muutama esimerkki englannin äänneasuun perustuvista sanoista:

Nad tantsivad teineteise vastas ja Uffe käpib Roosat takistamatult. Roosa on joonud nii mõnedki Uffe välja tehtud dringid ja laseb nüüd kõigel juhtuda (KM s. 162.)

He tanssivat toisiaan vasten ja Uffe kähmii Roosaa estottomasti. Roosa on juonut useita Uffen tarjoamia drinkkejä ja antaa kaiken tapahtua. (RM s. 253.)

Roosa läheb ära. Lauale jääb peaaegu puutumata pitsa ja poolik kokaklaas. (KM s. 69.)

Roosa lähtee. Pöydälle jää lähes koskematon pitsa ja puoliksijuotu kokislasi. (RM s. 108.)

Vanaemaga käisin ma korra ka Šveitsis ja veetsin kolm unustamatut nädalat jänkide maal (KM s. 40).
Isoäidin kanssa minä pistäydyin Sveitsissä ja vietin kolme ikimuistoista viikkoa Jenkeissä (RM s. 63).

Aineistossa on myös sana *meik* (< RM *meikki*), joka on mitä luultavimmin lainattu englannista (*make-up*). Käännöksessä sana on sekä yhdyssanan *silmameik* 'silmämeikki' osana että itsenäisenä sanana, kuten seuraavassa:

Roosa langeb Anne õla najale ja puhkeb nutma. Pesarad rikuvad meigi, mille tüdruk hommikul rongis veidi ennen Helsingisse saabumist oli teinud. (KM s. 160.)

Roosa lysähtää Annen olkapäätä vasten ja purskahtaa itkuun. Kyyneleet tuhrivat meikin, jonka Roosa laittoi aamulla junan vessassa vähän ennen Helsinkiin saapumistaan. (RM s. 250.)

ESS ja EESS eivät kuitenkaan tunne sanaa *meik*, mikä on mielestäni yllättävää siihen nähden, että verbi *meikima* luetaan Kasikin mukaan viron vanhempiin lainasanoihin, kuten seuraavasta kappaleesta käy ilmi. Myös internetissä *meik* on aktiivisesti käytetty sana, esimerkiksi vironkielisillä hääaiheisilla keskustelufoorumeilla sanaa on käytetty hyvinkin yleiskielisissä viesteissä, eräs morsian esimerkiksi kysyy tietoja tällaisista kauneussalongeista, koska ”täna nüüd selgus, et sõbranna sõbranna, kelle peale lootsin, ei saagi mulle soengut ja meiki teha –” (pulmad.ee) eli suomeksi ’tänään nyt selvisi, että ystävän ystävä, johon luotin, ei voikaan tehdä minulle kampausta ja meikkiä –’. Sanaa käytetään Google-hakukoneen hakutulosten mukaan myös muutaman yrityksen nimessä, mikä kertoo sanan yleistyneestä käytöstä.

Kasik mainitsee englannin kielen äänneasuun perustuvien sanamuotojen esimerkkeinä sanat *diiler*, *friik*, *luuser*, *logima* ja *surfama*. Näistä sana *surfama* on aineistossani seuraavassa kerronnan kohdassa, jossa Mikael kohdistaa sanansa Jarnolle:

Päevad läbi käid kui unes, surfad vahetpidamata netis, öösiiti passid telekat ja vähkred voodis, saamata und (KM s. 79).

Päivät sinä kuljet kuin unessa, surffailet päämäärättömästi netissä, öisin tuijotat telkkaria ja piehtaroit sängyssäsi saamatta unta (RM s. 123).

Tällaisia sanoja, yksitavuisista konsonanttiin päättyvistä vartaloista muodostettuja englannin kielen verbejä, lainautuu viron kieleen kahden mallin mukaisesti. Viron kielen verbinmuodostussääntöjen mukaisesti vartalovokaalin pitäisi olla *-i* kuten kaikissa lainanomineissakin (*rokkima*, *sämplima*, *printima*). Samalla tavoin on myös vanhemmissa, suoraan kirjakieleen otetuissa lainasanoissa (*filmima*, *meikima*). Suuri osa uudemmissa

verbilainoista on kuitenkin käytössä *a*-vartaloisina (*surfama, klikama, fännama*). Suomen kielen verbinmuodostustyyppi vaikuttaa tässä selvästi – suomessa kaikki samantyyppiset lainaverbit ovat *a*-vartaloisia. Suomen kielessä verbi on *a*-vartaloinen (*filmata, meikata, rokata, printata*) myös kun nominin vartalovokaali on *-i* (*filmi, meikki, rokki*). Tämä verbinmuodostusmalli on viron kielelle vieras, ja vaikka sanojen vartalot ovat englannista, tulee verbinmuodostusmalli suomen kielestä. Näistä alun perin puhekielen kautta levinneistä slangisanoista suurin osa on hyväksytty neutraaliin kielenkäyttöön, ja viron kieli on saanut uuden verbinmuodostustyyppin. (Kasik 2000: 889–890 ja 2004: 14.)

Useista englanninkielisistä lainasanoista on tehty myös **käännöslainoja**. Yksi aineistoni käännöslaina on seuraavan esimerkin *friikartulid* 'ranskanperunat' (< engl. *fried potatoes*) (Eskelinen 2007: 74):

Jape ja Elina ostavad väikesed hamburgerid ja friikartulid ja Roosa võtab Bic Maci eine (KM s. 126).

Jape ja Elina ostavat pienet hampurilaiset ja ranskikset ja Roosa Bic Mac -aterian (RM s. 197).

Tällaisten käännöslainojen siirtyminen kieleen riippuu vahvasti esimerkiksi lehdistöstä – se vaikuttaa, halutaanko kulkea englannin kielen ”buumin” mukana vai pyritäänkö säilyttämään virolainen malli (Kasik 2004: 14).

Aineistossa on myös muutama laina suomesta, esimerkiksi *Hesari* (< RM *Hesari*), *rekk(a)* (< RM *rekka*), *kakama* (< RM *pulauttaa kakat*), *lapsekaka* (< RM *vauvankakka*), *kümp* (< RM *kymppi*), *tonn* (< RM *tonni*) ja *tossud* (< RM *lenkkitosut*). Lainoja on sekä repliikeissä että kerronnassa. Seuraavassa muutamia esimerkkejä siitä, millaisissa yhteyksissä suomalaisperäisiä lainoja on Annika Veden kääntämässä nuortenkirjassa käytetty. Ensimmäisessä esimerkissä Mikael puhuu kerronnassa kissastaan Takkusesta. Kolmannessa esimerkissä Roosin äiti Seija on kateellinen siitä, että Vaherilat ovat antaneet Roosalle rahaa auttaakseen häntä pärjäämään lapsen kanssa.

Sinu kõht oli lahti ja kohe sisse saades kakasid sa põrandale – – (KM s. 37).
Ripulikin sinua vaivasi, sillä heti sisään päästyäsi pulautit kakat lattialle – – (RM s. 57).

Isa avab Hesari majandusleheküljed – – (KM s. 107).
Isä levittää Hesarin taloussivut eteensä – – (RM s. 166).

– Pakuvad korterit ja annavad kümme tonni... Kui nad vaid sõna peaksid. (KM s. 118.)

– Järjestetään asunto ja annetaan kymppitonni... Ettei ne vaan petais jotain itselleen. (RM s. 184.)

Sanoja *kakama* ja *kaka* ei ole sanakirjoissa, ainoastaan *Esimene Eesti Slängi Sõnaraamat* kertoo sanan *kaka* olevan lähinnä tyttöjen käyttämä sana (EESS s.v. *kaka*). Myös sana *rekk(a)* on sanakirjoille tuntematon, mutta *Eesti Slängi Sõnaraamat* kertoo sen lainautuneen viroon vuoden 1985 jälkeen (ESS s.v. *rekka*). *Kümp* on lainattu suomen arki kielen sanasta *kymppi* noin vuonna 1985 tai aiemmin ja sitä on käytetty EESS:n mukaan ainakin kymmenen ruplan rahasta. Sanasta on olemassa myös muita variantteja, slangi-johtimilla muodostetut *kümpe*, *kümpe* ja *kümppi*. (ESS s.v. *kümp*; EESS s.v. *kümp*). Tuhatta rahayksikköä (EESS:n aikaan vielä ruplia) tarkoittava *tonn* eroaa suomen sanasta *tonni* siinä, että siinä on pehmeä, palatalisoitunut *n*. (EESS s.v. *tonn*).

Sanasta *tossud* ESS kertoo, että se on lainautunut viroon slangiin vuoden 1985 jälkeen. Yleiskielessä sanalla on merkitys 'höyry, savu, tupru'. Vielä 1980-luvun alussa lenkkittosuja kutsuttiin virossa nimellä *botased*, mutta jo 2000-luvun alussa se on jo hyvin vanhentunut ja epämuodikas sana. *Tossud* on EESS:n mukaan hyvä esimerkki siitä, että lainataan sana toisesta kielestä koska omakielinen sana on kömpelön oloinen. (ESS s.v. *toss*; EESS s.v. *tossud*.)

3.3. Persoonapronominit

Viron kielen pronominien erikoinen piirre on se, että persoonapronomineista on olemassa pitkät ja lyhyet muodot (*mina/ma*, *sina/sa*, *tema/ta*, *meie/me*, *teie/te*, *nemad/nad*), joita käytetään sekä puhe- että kirjakielessä. Muoto on neutraali ainoastaan partitiivissa, jossa persoonapronomineista ei ole olemassa toista muotoa. (Pajusalu 1995: 81; Pool 1999: 182.)

Demonstratiivipronominina virossa käytetään eniten pronominia *see*, joka ei yleensä sisällä informaatiota referentin sijainnista. Joissakin tilanteissa on käytössä myös etelävirosta peräisin oleva pronomini *too*, joka viittaa kaukaiseen referenttiin. Mikäli tekstissä on pronomini *too*, voi pronomini *see* tarkoittaa myös lähellä olevaa referenttiä. Vaikka perinteisten selitysten mukaan pronomini *tema/ta* on elolliseen referenttiin viittaava persoonapronomini, sitä käytetään usein viittaamaan myös elottomiin referentteihin. (Erelt et al. 1993: 209 ja 1995: 29; Pajusalu 1995: 81.)

Poolin tutkimusten mukaan yksikön 1. ja 2. persoonan pronominien eri muotojen suullisessa ja kirjallisessa käytössä ei ole merkittäviä eroja (Pool 1999: 183). Viroa äi-

dinkielenään puhuvat valitsevat tilanteeseen sopivan pronominin intuitiivisesti, mutta viroa toisena kielenä opiskelevien kielenkäytöstä huomaa, etteivät variantit vaihtele täysin vapaasti, vaan niiden käyttöön on olemassa tietyt periaatteet. Pitkän ja lyhyen muodon valintaan vaikuttaa lausepaino: yleensä pitkä muoto esiintyy painollisessa yhteydessä ja lyhyt painottomassa, mutta allatiivissa ja adessiivissa myös lyhyt muoto saattaa esiintyä painollisessa yhteydessä. (Pool 2000: 68.)

Nominatiivissa tiettyjen partikkelien (mm. *ka, küll, hoopis, samuti, just*) käyttäminen pronominin yhteydessä vaikuttaa persoonapronominin valintaan niin, että niiden kanssa käytetään yleensä pronominin pitkää varianttia. Vertailuissa ja luetteloissa käytetään aina pitkää pronominia. Yksikön 1. ja 2. persoonan nominatiivissa käytetään siis enimmäkseen lyhyttä varianttia, jos tekijä on painottomassa asemassa eikä ole kyse vertailusta, vastakohtaisuudesta eikä luettelosta. (Pool 2000: 69–70.) Taulukoista 4 ja 5 käy ilmi yksikön 1., 2. ja 3. persoonan lyhyiden ja pitkien varianttien frekvenssit aineistossani.²

Taulukko 4. Yksikön 1. ja 2. persoona kohdekielisessä tekstissä

		f	%		f	%
nom.	mina, sina	169	14,44	ma, sa	1001	85,56
gen.	minu, sinu	246	75,69	mu, su	79	24,31
part.	mind, sind	122				
iness, elat., illat.	minus, minust, minusse	24	96	mus, must, musse	1	4
adess., ablat., allat.	minul, minult, minule	24	6,33	mul, mult, mulle	355	93,67
yhteensä		585			1436	

² Viron kielen kieliopissa sisä- ja ulkopaikallissijat esitetään yleensä seuraavassa järjestyksessä: illatiivi, inessiivi, elatiivi; allatiivi, adessiivi, ablatiivi. Taulukoissa pronominien sisä- ja ulkopaikallissijat on esitetty kuitenkin suomalaisessa järjestyksessä selvyuden ja vertailtavuuden vuoksi. Taulukoista olen jättänyt kokonaan pois seuraavat sijamuodot: translatiivi (*minuks* 'minuksi'), terminatiivi (*minuni* 'minuun asti'), essiivi (*minuna* 'minuna'), abessiivi (*minuta* 'ilman minua') ja komitatiivi (*minuga* ~ *muga* 'minun kanssani'). Translatiivissa lyhyt muoto on olemassa vain monikon 1., 2. ja 3. persoonassa (*meieks* ~ *meiks*, *teieks* ~ *teiks*, *nendeks* ~ *neiks*), mutta koska aineistossani ei näitä muotoja ole, en ota translatiivisia taulukoihin. Terminatiivista, essiivistä ja abessiivistä ei ole olemassa lyhyttä muotoa eikä aineistossani ole ollenkaan terminatiivisia, essiivisiä ja abessiivisiä eli nekin on luonnollista jättää pois taulukoista. Komitatiivista, josta on yksikön 1., 2. ja 3. persoonassa olemassa sekä pitkä että useassa lähteessä (mm. Pajusalu 1995: 84.) harvinaiseksi mainittu lyhyt muoto, on aineistossani käytetty kaikissa persoonissa ainoastaan pitkää muotoa (*minuga*, *sinuga*, *temaga*).

Taulukko 5. Yksikön 3. persoonassa kohdekielisessä tekstissä

		f	%		f	%
nom.	tema	17	2,31	ta	718	97,69
gen.	tema	116	82,27	ta	25	17,73
part.	teda	62				
iness, elat., illat.	temas, temast, temasse	10	71,43	tas, tast, tasse	4	28,57
adess., ablat., allat.	temal, temalt, temale	3	2,48	tal, talt, talle	118	97,52
yhteensä		208			865	

Kuten taulukoista voi havaita, ovat yksikön 1., 2. ja 3. persoonassa lyhyet variantit *ma, sa, ta* huomattavasti yleisempiä kuin pitkä variantti *mina, sina, tema*. Samansuuntaisia tuloksia esittää Pool (1999: 163–164 ja 2000: 69–70). Pool lisää, että yksi mahdollinen syy lyhyen muodon suosioon on lauseen informatiivinen rakenne, johon liittyvät teema, reema ja fokus.³

Genetiivissä painollisessa asemassa käytetään ainoastaan persoonapronominin pitkää varianttia (*minu, sinu, tema*), mutta painottomassa asemassa pitkä ja lyhyt variantti ovat suurin piirtein samanarvoiset. Genetiivissä persoonapronominin variantin valintaan vaikuttaa myös se, käytetäänkö sen yhteydessä adpositioita *arust, arvates, teada* yms. (Pool 1999: 167 ja 2000: 71.) Myös genetiivissä aineistoni mukailee Poolin tutkimustuloksia: yksikön genetiivin 1. ja 2. persoonassa pitkä variantti on lyhyttä varianttia selvästi yleisempi (Pool 1999: 168). Pool on havainnut, että vaikka yksikön 1. ja 2. persoonan lyhyiden ja pitkien varianttien käytössä ei ole juuri eroja puhutun ja kirjoitetun kielen välillä, on genetiivissä pitkä variantti huomattavasti yleisempi hänen tutkimissaan suullisissa keskusteluissa kuin kirjallisissa teksteissä (Pool 1999: 179). Se, että aineistossani yksi-

³ Teema tarkoittaa lauseen teemapaikassa olevaa lauseketta, joka on sanajärjestykseltään neutraalissa lauseessa useimmiten subjekti tai syntaktisen lausetyypin edellyttämä adverbiaali: *Tyttö kirjoitti kirjeen. Minulla on yksi lapsi.* Lauseen informaatorakenteen kannalta teema viittaa lauseen puheenaiheeseen eli asiaan tai oloon, johon sanottu liittyy. Teema siis esitetään yleensä ennalta tunnettuna. Reema eli lauseen remaattinen osa on lauseen sanajärjestyksestä ja informaatorakennetta koskeva termi, joka tarkoittaa lauseen varsinaisena uutisena esitettyä osaa. Fokus on se lauseen osa, joka sisältää varsinaisen uuden informaation eli keskeisen huomionkohteen ja tässä mielessä se tarkoittaa samaa kuin reema. Fokus tarkoittaa myös sitä lauseen osaa, joka nostetaan esille esim. fokuspartikkelilla (*Vain sinä voit auttaa*) tai kiellolla (*Et sinä tätä saa vaan minä*). (Korhonen – Vilkuna 2005 s.v. *fokus, reema, teema*.)

kön 1. ja 2. persoonan genetiivissä pitkä variantti on selvästi lyhyttä yleisempi, antaa viitteitä siitä, että teos on lähempänä puhekieltä kuin perinteisemmät kirjalliset tekstit.

Partitiivissa persoonapronomineista on siis olemassa vain yksi muoto. Sisäpaikallissijoja tarkastellessaan Pool on havainnut, että persoonapronominien yhteydessä ne ovat melko harvinaisia, eikä lyhyitä variantteja käytetä juuri lainkaan. (Pool 1999: 171–172.) Myös aineistostani voi tehdä saman havainnon (ks. taulukot 4 ja 5). Ulkopaikallissijoista Pool on havainnut, että allatiivissa ja adessiivissa käytetään enimmäkseen lyhyttä muotoa (Pool 1999: 173). Tässäkin aineistoni on samansuuntainen Poolin tulosten kanssa enkä koe tarpeelliseksi käsitellä tuloksia tarkemmin, koska lyhyet ja pitkät variantit kuuluvat yhtä lailla kirja- kuin puhekieleen. Translatiivin, terminatiivin, essiivin, abessiivin ja komitatiivin jätän käsittelyn ulkopuolelle siksi, koska yksikön 1., 2. ja 3. persoonassa niissä on joko yksi variantti tai lyhyt variantti on Poolin mukaan (1999: 179–180) todella harvinainen, eikä sitä näin ollen ole käytetty myöskään teoksessa *Kallis Mikael*.

Muutaman kerran teoksessa viitataan yksikön 1. persoonaan myös sanalla *minusugune*, joka vastaa suomen kielen *meikäläistä*. Lähtökielisessä teoksessa sanaa *meikäläinen* on käytetty peräti 14 kertaa, mutta kohdekielisessä teoksessa sanaa *minusugune* vain neljästi.

Viron puhekielessä viitataan melko usein pronominilla *see* myös henkilöön kuten suomessakin (Erelt 1993: 209; Pajusalu 1995: 86). Pronomini *see* viittaa aineistossanikin henkilöön usein, lähes parikymmentä kertaa. Seuraavat esimerkit osoittavat, millaisissa konteksteissa teoksessa on käytetty pronominia *see* pronominin *tema/ta* sijasta:

Elinat ta enne ei märka, kui *see* tema kõrval on. Jape võpatab ja jääb tüdrukut vahtima. *Selle* silmad on nutmisest paistes. (KM s. 31)

Elinaa hän ei kuitenkaan huomaa ennen kuin tämä on hänen vieressään. Jape hätkähtää ja jää tuijottamaan tyttöä, jonka silmät ovat itkusta turvonneet. (RM s. 48.)

Tumppi vaatab Roosat, oodates, et *see* jätkaks, kuid Roosa on vait (KM s. 64).

Tumppi tuijottaa Roosaa odottaen tämän jatkava, mutta Roosa pysyy vaiti (RM s. 100).

– *See* on Mallu, minu parim sõbrants (KM s. 78).

– Tää tässä on Mallu, mun bestis (RM s. 121).

Esimerkeistä viimeisin on esittelylause, joka vaatiikin aina pronominin *see*. Muihin esimerkkeihin voisi pronominin *see* tilalle ajatella pronominin *tema* tai *ta*, jolloin ilma-

ukset eivät olisi yhtä puhekielisiä. Pajusalu (1995: 88) on havainnut, että pronomien *see* ja *tema/ta* vaihtelu ei ole puhekielessä täysin vapaata, vaan pronominin rakenne riippuu lauseen rakenteesta. Pronomien *tema* ja *ta* keskinäisestä suhteesta Pajusalu on havainnut, että *tema* on pronominin *ta* variantti, jota käytetään pitkissä *ta*-sarjoissa ikään kuin vaihtelun vuoksi. Elollisten entiteettien kohdalla pronominin *tema* käyttö merkitsee Pajusalun mukaan painollisuutta. (Pajusalu 1995: 88–92.)

Monikon persoonista en katso tarpeelliseksi liittää taulukkoja, sillä monikon 1. ja 2. persoonista on olemassa kaksi varianttia vain melko harvoissa sijamuodoissa. Sitä paitsi monikon 1. ja 2. persoona käytetään aineistossani vain nominatiivissa, genetiivissä, adessiivissa ja allatiivissa, ja monikon 3. persoonaa edellisten lisäksi myös elatiivissa ja ablatiivissa (Pool 1999: 158). Seuraavassa käsittelen merkittävimmät huomiot monikon persoonien taivutusmuotojen käytössä.

Monikon 1. persoonan nominatiivin lyhyttä varianttia *me* on teoksessa 134 kappaletta, mutta pitkää varianttia *meie* vain kolme. Monikon 2. persoonan nominatiivin varianttien *te* ~ *teie* vastaavat frekvenssit ovat 33 ja 2. Genetiivissä monikon 1. ja 2. persoonasta käytetään pääasiassa pitkää varianttia *meie*, *teie* eikä *me*, *te* (Pool 2000: 71). Saman osoittaa aineistonikin: monikon 1. ja 2. persoonan genetiivissä käytetään *Kallis Mikael*-teoksessa ainoastaan pitkiä muotoja (*meie* 60 kertaa, *teie* 10 kertaa).

Monikon 3. persoonassa on viron kielessä olemassa enemmän vaihtelua kuin monikon 1. ja 2. persoonassa, joissa suurimmassa osassa sijamuodoista on persoonapronominista olemassa vain yksi variantti. Monikon 3. persoonassa on kaksi varianttia kaikissa muissa sijamuodoissa paitsi genetiivissä, partitiivissa, terminatiivissa, essiivissä, abessiivissa ja komitatiivissa. (Pool 1999: 158.) Aineistossani monikon 3. persoonaa on käytetty nominatiivissa, genetiivissä, partitiivissa, elatiivissa, adessiivissa, ablatiivissa ja allatiivissa. Nominatiivissa on käytössä lähes pelkästään lyhyt variantti *nad* (72 kertaa), pitkää varianttia *nemad* on käytetty vain kahdesti. Käytetyissä sisä- ja ulkopaikallissijoissa ovat käytössä vain lyhyet variantit *neist*, *neil*, *neilt*, *neile*.

3.4. Erilaisten sosiaalisten ryhmien puhekielisyydet

Viron kielen oppikirjoissa ja kieliopissa kuvattu normikirjakieli on ideaali systeemi, joka on luotu ja muokattu pitkän ajan kuluessa ja jota kielenkäyttäjät pyrkivät ”jäljentämään”. Se, miten hyvin tämä jäljentäminen onnistuu, riippuu siitä, millaista kieltä kie-

lenkäyttäjän ympäristössä on puhuttu hänen lapsuudessaan ja siitä, millainen koulutustausta kielenkäyttäjällä on. Ilmausten lopulliseen muotoon vaikuttavat myös kommunikaatio-tilanne sekä puhujan tavoitteet ja tarkoitusperä. Esimerkiksi kirjallisessa tekstissä normeja noudatetaan tarkemmin kuin suullisessa puheessa, ja ison väkijoukon edessä luennoitaessa pyritään täsmällisempään ilmaisuun kuin hyvien ystävien välisessä keskustelussa. Puhetapa on eri yhteyksissä ja sosiaalisissa ryhmissä erilainen, ja oikeastaan jokaisen ihmisen puhetapa on ainutlaatuinen. Eri alueilla puhuttavia kielimuotoja kutsutaan territoriaalisiksi eli maantieteellisiksi murteiksi ja yhteiskunnan erilaisten ryhmien kielimuotoja sosiaalisiksi murteiksi. Yksittäisen kielenkäyttäjän kieltä kutsutaan puolestaan idiolektiksi. (Erelt et al. 1997: 6–7.)

Virossa ei ole havaittavissa suurta eroa sosiaalisten ryhmien puhetapojen välillä, mutta esimerkiksi joidenkin ammattikuntien – lääkäreiden, juristien jne. – sekä koululaisten käyttämä sanasto eroaa yleiskielestä (Repnau 2005: 14). Slangi on universaali ilmiö, mutta kun viroa vertaa suurempiin kieliin, on se sosiaalisten murteiden puolesta suhteellisen yhtäläinen. Erot rahvaan ja sivistyneistön käyttämän kielen tai arkisen puhekielen ja normikirjakielen välillä eivät ole kovin huomattavia. Sosiaalinen murre erottaa ryhmän muusta yhteiskunnasta, mistä esimerkiksi armeijasanasto ja vankien kieli ovat hyvä esimerkki. Sosiaalisten murteiden (*sotsiaalne murre*) eri nimityksiä viroksi ovat *släng*, *argoo*, *žargoo(n)*, *sotsiolekt* ja *erikeel*. Termeillä on pieniä merkityseroja, vaikka jotkut lingvistit ovat käyttäneet niitä synonyymisesti. Termeistä *släng* eli slangi on yleisimmin käytetty. (Erelt et al. 1997: 7, 503; Rätsep 1976: 117; Tender 1994a: 291, 293.)

Virolaisessa kirjallisuudessa sosiolekteja käytetään edelleen vähän. Puhekieli tai arkikieli on sen sijaan tullut voimakkaasti kirjallisuuteen, mutta se näkyy kuitenkin vain sanaston tasolla. Arkikielen avulla on tarkoitus ilmentää luonnollista keskustelutilannetta ja nuorten puhetta, ei sivistymättömyyttä tai esimerkiksi tunnekihtymyksiä. (Hennoste 2003b: 111.) Seuraavassa tarkastelen nuorten ja aikuisten henkilöhahmojen repliikkien kieltä, lapsille suunnatun tai lapsiaiheisen puheen sanastoa sekä voimasanoja, jotka tuovat puhekielisyyttä lähinnä käännöksen repliikkeihin, mutta myös kerrontaan.

3.4.1. Nuorten ja aikuisten henkilöhahmojen kieli

Kuten kaikissa kielissä, myös viron kielessä syntyy koko ajan uusia ilmauksia. Osa niistä on jonkin aikaa tietyn puhujakunnan käytössä ja unohtuu, mutta osa leviää laajempaan

käyttöön ja jää elämään. Kirjakielen normeiksi uusien ilmiöiden on mahdollista päästä vasta sitten, kun ne ovat osoittaneet elinvoimaisuutensa. (Erelt et al. 1997: 7; Tender 1994a: 298.)

Viron kielen oppikirjoissa kieli kuvaillaan usein sellaisena systeeminä, jossa jokaiselle merkitykselle on olemassa tietty vakiintunut muoto. Teoksissa esimerkiksi neuvotaan, että viron kielessä on partisiippimuodot *andnud* ('antanut') ja *kasvatanud* ('kasvatanut'), mutta usein kuulee puhekielisiä muotoja *annud*, *and*, *kasvatand*. Juuri suulliseen puheeseen liittyvät muutokset *-nud* > *-nd* (esimerkiksi *ei teind*, *ei näänd*) ja *-d* (esim. *ei old kodus ega tuld tööle*). (Erelt et al. 1997: 6; Hennoste 2000d: 1570; Kerge 2000: 96; Mets 2004: 118.)

Teoksessa *Kallis Mikael* edellä esiteltyjä muotoja on melko vähän. Puhekielistä muotoa *-nd* tapaa vain yhdessä Roosin ja Annen välisessä keskustelussa, josta katkelmia seuraavassa. Esimerkin keskustelussa Roosa on liikuttuneessa mielentilassa ja Anne hieman maistissa. Esimerkin keskustelu on sekä lähtö- että kohdekielisen tekstin puhekielisimpiä kohtia. Kuten aiemmin tuli esille, nuorten kielenkäyttöön lähtökielisessä teoksessa vaikuttaa paljon se, ovatko nuoret humalassa vai selvin päin. Näin on jossakin määrin myös käänöksessä, mutta yhtä selvä ero käänöksessä kuitenkin ole.

- Hei, Anne istub Roosa kõrvale. – Ma olen sind kogu õhtu *otsind*. Kus sa õieti oled *olnd*?
- Siin, ütleb Roosa – –
- Sind *polnd* kevadpeol ka. (KM s. 59.)

- Moi, Anne käy istumaan Roosin vierelle. – Minä oon ettiny sua koko illan. Missä sinä oot oikein ollu?
- Tässä, Roosa sanoo – –
- Sinua ei näkyny kevätjuhlassakaan. (RM s. 93.)

- Kas sa seda teist võimalust ei ole *kaalund*? (KM s. 60).
- Ootko sinä aatellu sitä toista vaihtoehtoa? (RM s. 94).

- Ma olen juba kõik võimalused läbi *mõelnd* (KM s. 60).
- Minä oon kuule miettiny kaikki mahdolliset vaihtoehdot. (RM s. 94.)

- Kas sa mutile oled *rääkind*? (KM s. 60).
- Ootko sinä puhunu mutsilles? (RM s. 94).

Viron kielen *-nud*-partisiippia ja sen puhekielisiä variantteja tutkinut Leelo Kevallik on havainnut, että varianteilla *-nud* ja *-nd* on erilainen murteellinen tausta, mutta nykyään *-nud* on normikielen variantti ja sillä on enemmän prestiisiä, kun taas *-nd* on arkikie-

linen. Variantin valintaan vaikuttavat Keevallikin mukaan esimerkiksi sana- ja lausepairo ja tilanteen muodollisuus. Myös sillä on merkitystä, onko sana arkikielinen vai yleiskielinen; *-nd*-partisiippia on eniten arkikielisisissä sanoissa. Sosiaalisista tekijöistä lähinnä sukupuoli ja ikä vaikuttavat siihen, kumpaa muotoa käytetään. Naiset ovat Keevallikin mukaan tässä yleiskielisempiä käyttäessään lyhyttä muotoa hieman harvemmin kuin miehet, ja kaikkein kauimpana yleiskielestä ovat lapset ja koululaiset. (Hennoste 2000d: 1569–1673 ja 2003a: 19.) Aineistossani *-nd*-muodon käyttötilanne on hyvin epämuodollinen, siinä kaksi nuorta, hyvin toisensa tuntevaa tyttöä keskustelelee vapaa-ajallaan keskenään. Sen sijaan Keevallikin havaintoja vastaan sotee se, että tytöt ovat teoksessa ainoita, jotka käyttävät *-nd*-muotoa. Muotoa eivät käytä pojat, jotka Keevallikin mukaan ovat aktiivisempia käyttämään muotoa.

On mielenkiintoista, että Annika Vesi on kyseiseen keskusteluun sijoittanut näin monta *nd*-loppuista verbimuotoa, vaikka muualla teoksessa verbit ovat yleiskielisessä *nud*-muodossa. Samassa keskustelussa on myös muutoksen *-nud* > *-d* kohteena ollut verbimuoto *mõeld* (< *mõtlemä*) joka edellä oli muodossa *mõelnd*:

- Oled sa *mõeld*, mida Mikke ütleks, kui ta elaks? küsib Anne.
- Olen *mõeld* sedagi. (KM s. 60.)
- Ootko aatellu mitä Mikke sanoisi, jos se eläis? Anne kysyy.
- Oon minä aatellu sitäkin. (RM s. 95.)

Samalla tavoin on muodostettu myös muoto *öeld* verbistä *üttema* 'puhunut/kertonut', joka taipuu normaalisti *öelda*, *öelnud*. Verbimuoto *öeld* ei ole Roosin ja Annen repliikeistä – sitä käyttää kerran Roosin pikkuveli Jesse Roosin kysyessä, kuka häntä pyytää puhelimeen:

- Ta ei *öeld*. Üks naine. (KM s. 74.)
- Ei se sanonu. Joku nainen. (RM s. 115.)

Teoksen nuorten repliikeissä samat verbit ovat aikuisten kanssa keskustellessa ja useimmiten muulloinkin yleiskielisessä muodossa, kuten seuraavassa Roosin repliikissä hänen kertoessaan Mikaelin äidille, millaiset suunnitelmat hänellä on lastenvaunuista:

- Ma olen *mõelnud* vana osta (KM s. 135).
- Minä olen ajatellut ostaa vanhat. (RM s. 211).

Mielenkiintoinen kirjoitetulle puhekielelle ominainen piirre on heittomerkin ja äänneen *s* käyttäminen muutamassa erityyppisessä ilmauksessa. Aineistossa ilmiötä on vain

muutamassa nuorten repliikissä ja ainoastaan hyvin epämuodollisessa, rennossa puhetilanteessa. Seuraavassa pari esimerkkiä persoonapronomineista:

- Mida su ema sellest arvas?
- Mis *ta's* ikka arvas... kehitab Roosa õlgu. (KM s. 107.)
- Mitä sun äiti tuumasi sun lähdöstä?
- Mitäs se, Roosa kohauttaa harteitaan (RM s. 167.)
- Tumppi ühmab: – Mida *sa's* arvad? (KM s. 66.)
- Tumppi hymähtää: – Mitäs luulisit. (RM s. 103.)

Persoonapronominien lisäksi *s* voi liittyä heittomerkillä myös verbeihin ja partikkeleihin, kuten seuraavassa:

- Roosa kehitab õlgu: – *On's* siin palju võimalusi? (KM s. 45).
- Roosa kohauttaa olkiaan: – Onko tässä paljon vaihtoehtoja? (RM s. 71.)
- Roosa köhkleb hetke, kui noogutab siis: – Mis *seal's* ikka. (KM s. 110.)
- Roosa empii hetken, mutta nyökkää sitten: – Mikäs siinä. (RM s. 171.)

Ainutlaatuinen on seuraava kysymys, jossa heittomerkki on korvannut kysymyksen *kas tahad* verbin *h:n*:

- Kas *ta'ad*? Jykä ulatab Roosale avatud õllepudeli. – –
- Kes *sa's* oled? (KM s. 64.)
- Haluut sä? Jykä ojentaa avatun olutpullon Roosalle. – –
- Kukas sä olet? (RM s. 101.)

Nuorten henkilöhahmojen repliikeissä on edellisen lisäksi muitakin melko puhekielenomaisia kysymystyyppisiä ja kysymyksen tapaisia toteamuksia. Esimerkiksi seuraavissa repliikeissä on puhekielessä tiuhaan käytössä oleva *eks ole*:

- Eks ole näha, kas jõuluvana on su soovist kuulnud (KM s. 138).
- Saapa nähdä onko pukki kuullut sun toiveen, Tumppi jatkaa salaperäisesti (RM s. 216).
- Eks ma olen nii kui ennegi (KM s. 136).
- Kai minä olen niin kuin ennenkin (KM s. 213).
- Eks näis (KM s. 128).
- Saa nyt kattoo (RM s. 200).

Aivan kuin lähtötekstissäkin, on myös käännöksessä nuorten henkilöhahmojen käyttämä kieli puhekielisempää kuin aikuisten henkilöhahmojen kieli. Tämä tulee esiin edellä mainittujen harvinaisempien verbimuotojen lisäksi sanaston tasolla. Esimerkiksi

käännöksen puhekieliset alkoholiin ja huumausaineisiin liittyvät ilmaukset sijaitsevat lähes aina joko kerronnassa tai nuorten repliikeissä, todella harvoin aikuisten henkilö- hahmojen repliikeissä. Myös seksuaalisuuteen liittyviä puhekielisiä sanoja käyttävät pääasiassa nuoret.

Siinä missä lähtötekstissä Roosan Seija-äidin repliikit ovat puhekielisempiä kuin toisten aikuisten repliikit, ovat Seijan repliikit käännöksessä yleensä melko yleiskielisiä eli eroa kouluja käyneiden ja vähän koulutettujen aikuisten välillä ei tässä juuri ole. Tähän vaikuttanee se edellä esiin tullut asia, että Virossa ei ole havaittavissa suurta eroa sosiaalisten ryhmien puhetaipojen välillä.

3.4.2. Lapsille puhutun kielen deminutiiviset ilmaukset

Yksi aineistossani huomiota herättävä ilmiö on lapselle puhuttu kieli, jota sisältyy aineis- tossa niin nuorten kuin vanhempienkin henkilö- hahmojen repliikkeihin. Virossa termin *lastekeelne sõnavara* alle luetaan sekä lasten että lastenhoitajien käyttämä kieli, ja sitä kutsutaan myös nimellä *ninnutamine*. Aikuiset käyttävät pienten lasten kanssa puhues- saan yksinkertaistettua, sopeutettua kieltä, jossa lauseet ovat tavallista lyhyempiä ja yk- sinkertaisempia, verbejä on vähemmän ja niistä ovat käytössä enimmäkseen yksikön 3. ja monikon 1. persoonan muodot. Pronomineja tällaisessa kielessä on tavallista vähem- män, mutta huudahdussanoja enemmän. (Erelt et al. 1997: 504.)

Sanaston tasolla lastenkieli eroaa yleiskielestä siinä, että sanat ovat helposti äännet- täviä ja lyhyitä – tavallisimpia ovat kaksitavuiset sanat kuten *emme* (‘äiti’) ja *issi* (‘isä’) (Erelt et al. 1997: 504). Sanaa *emme* käytetään *Kallis Mikael* -teoksessa kahdesti, kerran sellaisenaan ja kerran yhdyssanan *näidisemme* (‘esimerkillinen äiti, malliäiti’) jälkiosa- na. EESS:ssä *emme* tarkoittaa äitiä tai äidillistä naista, kun taas ESS nostaa esille sanan tyttöä tarkoittavan merkityksen ja toisaalta kertoo sanan tarkoittavan myös tietokoneen emolevyä (EESS s.v. *emme*; ESS s.v. *emme*). Sana *emme* tuli jo esille luvussa 3.2.2, jos- sa siitä oli myös esimerkki. Käännöksessä on kerran myös sana *mamma* (< RM *mutsi*), joka on yleiskielinen, mutta mainitaan myös EESS:ssä.

Lastenkielessä on myös paljon onomatopoeettisia sanoja, jotka liittyvät olennaiseen toimintaan ja syömiseen. Sanat myös sisältävät paljon toistoa. Yksi lapsille puhutun kie- len ominaispiirre on deminutiivisen johtimen *-ke(ne)* yleisyys, joiden ääntämiseen yleensä liittyy vielä palatalisaatio eli liudennus. (Erelt et al. 1997: 504–505.) Seuraavissa sa-

noissa sanan genetiivivartaloon liitetty johdin *-ke(ne)* tekee sanoista deminutiivisia ja ilmaisee myös hellittelevää suhtautumista (Erelt et al. 1995: 501–502): *lapsuke* (< RM *lapsonen*), *särkike* (< RM *paita*), *jakike* (< RM *nuttu*), *pisitillukesed sõrmekesed* (< RM *pikkuriikkiset sormet*), *väike käeke* (< RM *pikkurilli*), *imepisikesed käed* (< RM *pikkuiset kädet*), *väike punane suuke* (< RM *pieni punainen suu*), *kullake* (< RM *kulta*) ja *pisike nunnuke*, joka lähtötekstissä on *mussukka*, mutta ESS:ssä hakusana *nunnu* tarkoittaa tyttöä eli suora käänös olisi 'pieni tyttönen' (ESS s.v. *nunnu*). Deminutiivinen johdin *-ke(ne)* on myös aineiston sanassa *doktorike*, joka on käännetty sanasta *tohtoriparka*. Vaikka viron kielessä on hyvät mahdollisuudet muodostaa paljon sanoja johtimella *-ke(ne)*, ei kyseistä johdinta käytetä niin paljon kuin monissa viron sukukielissä (Erelt et al. 1995: 502). Seuraavassa joitakin esimerkkejä deminutiivisista sanoista:

- Sipupükse peab olema palju, samuti pükse ja särgikesi. Beebil läheb palju riideid vaja. (KM s. 135.)
- Potkuhousuja pitää olla useita, samoin kuin housuja ja paitoja. Vauva tarvitsee paljon vaatteita. (RM s. 211.)

Beebi suu teeb imemisliigutusi; tema pisitillukesed sõrmekesed paistavad välja. Roosa võtab väikese käekese pihku ja ütleb: – Vaata kui väikesed sõrmed. (KM s. 145.)

Vauvan suu tekee imemisliikettä; sen pikkuriikkiset sormet harovat ilmaa. Roosa ottaa kiinni pikkurillistä ja sanoo: – Kato miten uskomattoman pienet sormet. (RM s. 226.)

Deminutiivinen johdin *-ke(ne)* on paikoin liitetty myös erisnimiin, kuten seuraavassa Roosaa repliikissä. Roosa on antanut tyttövauvansa ”työnimeksi” *Kärtty*, koska vauva itkee paljon.

- Kulla väike Kärttykene, maga nüüd (KM s. 148).

Syntymättömään lapseen viitataan kerran sanalla *vennike*, jonka yleiskielinen merkitys on 'veikko, veikkonen' ja jota käytetään puhekielessä joskus merkityksessä 'mies' (EESS s.v. *vennike*). Muita pikkulapsen tai vauvaan viittaavia sanoja ovat englannista lainatut ja yleiskielessäkin käytetyt *beebi* (< RM *vauva*, *beibi*), *põngerjas* (< RM *muksu*, *pentu*) ja *põnn* (< RM *muksu*) (EESS s.v. *beebi*, *põngerjas*, *põnn*).

Käännöksessä pari kertaa käytetty sana *pepu* (< RM *pylly*) mainitaan EESS:ssä hellitteleväksi ja deminutiiviseksi sanaksi. Myös hellittelysana *musirull* (< RM *mussukka*) voitaneen katsoa lapsille puhuttuun kieleen liittyväksi, sillä *musi* tarkoittaa lastenkielellä 'pusua' ja *rull* muun muassa 'rullaa' tai 'kääröä'. Teoksessa on toinenkin *rull*-loppuinen sana, jota sanakirjat eivät tunne – sana *rõõmurull* (< RM *ilopilleri*), josta käytetään käännöksessä myös synonyymia *rõõmupall*.

Lapsille puhuttuun kieleen kuuluvia sanoja ovat myös käänkösvastineet *sipupüksid* ja *sipukad* lähtökielisellem sanalle *potkuhousut*. Sanat on muodostettu lyhentämällä yleiskielen sanasta *siputuspiüksid*. Lyhentämällä on muodostettu myös sana *kombekas* 'haalari', joka on lyhennetty sanasta *kombinesoon* ja muodostettu produktiivisen slangijohtimen *-kas* avulla. Sanakirjassa *kombekas* tarkoittaa 'säädyllystä, siivoa, siveää' eli myös merkityksenmuutoksella lienee osansa tämän slangisanan muodostukseen eikä ainoastaan lyhentämisellä. (ESS s.v. *kombekas*.) Käänköksessä muutaman kerran esiintyvää, 'vaippoja' tarkoittavaa sanaa *mähkmed* eivät sanakirjat, ESS ja EESS tunne, sen sijaan sanakirjassa on 'kapaloo' tarkoittava sana *mähe*. Ei ainoastaan lapsille suunnatuissa tai lapsiaiheisissa repliikeissä, vaan myös kerronnassa on tällaisia puhekielisiä sanoja:

- Täitsa Mikael, röömustab ema ühel päeval, kui tuleb uut mähkmepakki ja uusi sipukaid tooma. – – Kas sa tema peput kunagi määrid? (KM s. 154.)
- Ilmetty Mikael, äiti ihastelee eräänä päivänä käydessään tuomassa vaippapaketin ja uudet potkuhousut. – – Rasvaatko sinä tämän pyllyä ollenkaan? (RM s. 240.)

3.4.3. Kohdekielisen tekstin voimasanat

Luvussa 2.6.2 tuli esille, että Marja-Leena Tiainen on sijoittanut lähtökielisessä tekstissä voimasanoja enemmän nuorten kuin vanhempien henkilöhahmojen puheeseen. Koska käännettäessä kiro sanojen sijainti pysyy luonnollisesti samana ja lähes poikkeuksetta voimasana on käännetty voimasanaksi eikä ilmausta ole kierretty toisen ilmauksen avulla, tarkastelen tässä käänköksen voimasanoja ylipäättään sekä sitä, ovatko voimasanat lieventyneet vai voimistuneet käännettäessä.

Käänköksen selvästi yleisin voimasana on *kurat* 'piru, paholainen, saatana, perkele'. Sanaa on eri muodoissaan käytetty yhteensä peräti 17 kertaa. Seuraavassa muutama esimerkki kyseisen voimasanan käyttötavoista:

- Ega sa, kurat, ometi rase ole? (KM s. 132).
- Et kai sinä vittu ole vaan paksuna? (RM s. 206).
- Oh sa kuradi-kurat! (KM s. 88).
- Voi helvetin kuustoista (RM s. 137).
- Kurat võtaks, ära tee neist välja (KM s. 17).
- Paskat noista kannata välittää (RM s. 27).

Useimmiten sana on nuorten repliikeissä, mutta viitisen kertaa myös kerronnassa. *Kurat* on kerran Seijan repliikissä ja kerran yllättyneen Mikaelin isänkin repliikissä, mutta muuten se ei käänöksessä kuulu aikuisten henkilöhahmojen käyttämään sanastoon. Usein lähtötekstissä on voimasanan kohdalla voimasana *hitto*, *vittu* tai *helvetti* eli voimasanan merkitys on muuttunut tai kokonaan vaihtunut käännettäessä. Vain pari kertaa *kurat*-sanan lähtökielisenä vastineena on *saatana* tai *hemmetti*, jolloin merkitys on pysynyt käännettäessä kutakuinkin samana. Mielenkiintoista on, että eräässä kerronnan kohdassa, jossa lähtötekstissä ei ole varsinaista voimasanaa (*mikä ihmeen Predictor?* RM s. 52), on käänöksessä niinkin vahva voimasana kuin *kurat* (*mis kuradi Predictor?* KM s. 34). Myös edellisen esimerkin kieltoverbitön kieltokonstruktio *paskat noista kannata välittää* on saanut käänösvastineekseen alkuperäistä voimakkaamman ilmauksen *kurat võtaks* 'piru vieköön'. Niissä kohdissa, joissa lähtötekstissä voimasana on sensuroitu (esim. *mitä vit...?*), on myös käänöksessä päädytty sensuuriin (*mida kura...*).

Voima- ja päivittelysanoista seuraavaksi käytetyimmät ovat *jumal* 'jumala, herra' ja *issand* 'herra'. Sanat ovat käänöksessä sekä aikuisten että nuorten päivittelysanoja, niitä käyttävät Mikaelin äiti (*Jumala eest, jumal hoidku*), Mikaelin isä (*Issand jumal*), lääkäri (*Issand jumal, Issand*), Mikaelin täti Helena (*Issand küll! Oh issand küll!*) sekä Tuomas (*Issand jumal*) ja Roosa (*juba iga jumala päev*). Myös kerronnassa on käytetty kerran päivittely- tai voimasanaa *jumala eest*. Parissa nuorten repliikissä vedotaan myös muihin kristinuskon keskeisiin hahmoihin samassa muodossa kuin lähtötekstissäkin (*Jesus ja thank God*). Nämä päivittelytyyppiset voimasanat ovat lähtötekstissä yleensä hyvin samanhenkisiä, esimerkiksi *Jumala eest* on lähtötekstissä *Herran tähden* tai *jumankauta* ja *Issand jumal* puolestaan *herrajumala* tai *herrajesta*. Tässäkin on kolme poikkeusta, joissa lähtötekstin lievempi ilmaus on kääntynyt voimakkaammaksi tai kääntäjä on muuten joutunut turvautumaan kompensointiin kääntäessään ilmauksia. Roosin repliikin ilmaus *harva se päivä* on käännetty ilmaukseksi *juba iga jumala päev*, Mikaelin isän *hyvänen aika* ilmaukseksi *Issand jumal* ja Helenan ihmetystä ja huolta ilmaiseva *hyvänen aika, voi hyvänen aika* puolestaan ilmaukseksi *Issand küll! Oh issand küll!*

Päivittelyn kaltaisia ovat myös ilmaukset *oh õudust* (< RM *voi hurja*), *kui õudne* (< RM *voi hurja*), *oh sa poiss* (< RM *voi veljet*) ja *oi isver* (sanakirjassa ei vastinetta, lähtötekstissä *voi jukra*). Nämä kaikki päivittelyilmaukset ovat nuorten henkilöhahmojen repliikeistä ja niiden merkitykset ja voimakkuus ovat pysyneet käännettäessä pääasiassa samoina.

Myös voimasanaa *raisk* 'raato, haaska, hylky, heittiö, lurjus' on käytetty käännöksessä muutamana kerran (esim. *raisad*, *raisk*, *kuradi raisk*). Kun aiempien voimasanojen yhteydessä kirosan voimakkuus on käännettäessä pysynyt pääpiirteissään samana ja joissakin tapauksissa voimistunut, on tässä yhteydessä päinvastoin. Tarkastelemassani käännöksessä tämä ainoastaan nuorten repliikeissä esiintyvä voimasana on käännösvastine lähtötekstin voimasanoille *vitut*, *paskat*, *saatana* ja *perkele* eli tässä tapauksessa nämä voimasanat ovat heikentyneet käännettäessä huomattavasti.

Yksittäisiä voimasanan sisältäviä ilmauksia ovat muun muassa *mine vit...!* (< RM *suksi vit...!*), *mine pörgusse sinagi* (< RM *painu helvettiin sinäkin*), *sitt ilm* (< RM *paskainen ilma*) ja *mis pask see on* (< RM *mitä paskaa tää on*). Nämä voimasanat ovat nuorten repliikeistä ja ne ovat pysyneet käännettäessä merkitykseltään ja vahvuudeltaan samoina.

Tiaisen *Rakas Mikael* -teoksen voimasanoja kääntäessään Annika Vesi on joutunut turvautumaan käännöskeinoihin, joissa lähtökielen yksikkö korvataan tulokielen yksiköllä, joka ei ole sen suora vastine (ks. luku 1.5.1). Vesi on korvannut voimasanoja toisilla, esimerkiksi lähikäsitteillä ja ylä- tai alakäsitteillä. Eräissä tapauksissa hän on myös päätenyt kompensointiin, esimerkiksi lisätessään voimasanan kohtaan, jossa sitä ei ole lähtötekstissä tai korvatessaan voimasanan jollakin muulla ilmauksella. Joissakin tapauksissa voimasanat ovat muuttuneet käännettäessä voimakkaammiksi, joissakin tapauksissa lievemmiiksi. Erityisesti käännöksen voimasana *raisk* on korvannut useita huomattavasti voimakkaampia sanoja, esimerkiksi *saatana*, *perkele*, *vitut*, jotka muissakin kohdissa ovat useimmiten lieventyneet tai kokeneet käännettäessä merkityksenmuutoksen.

4. LOPUKSI

Tässä pro gradu -työssä olen tarkastellut Marja-Leena Tiaisen nuortenromania *Rakas Mikael* ja sen viroinnosta *Kallis Mikael* tarkoitukseni tutkia sitä, miten suomen kielen nykysuomalaista puhekieltä käännetään viroksi ja millaisia käännoiskeinoja puhekielisten ilmausten kääntämiseen käytetään. Tarkoitukseni oli tarkastella, millä keinoin puhekielisyyttä tuodaan käännökseen sekä millaisia käännosvastineita suomen puhekielisillä ilmauksilla on käännoksessä.

Virolaisessa kirjallisuudessa pitkään vallinnut ammattimaisuuden, kirjallisuuden puhtauden ja normatiivisuuden vaatimus on vaikuttanut siihen, että virolaisessa kirjallisuudessa puhekielellä ja murteilla on ollut tarkasti rajatut käyttöalueet. Puhekieltä on kauan käytetty lähinnä tekstin henkilöiden puheessa luonnehtimassa henkilöiden taustoja, sosiaalista asemaa tai sivistymättömyyttä, mutta myös ilmentämään pelästymistä, yllättymistä ja epävarmuutta. Puhekieli ja slangit ovat kuitenkin 1990-luvulla tulleet julkiseen kielenkäyttöön, esimerkiksi radio- ja sanomalehtikielen sekä jossakin määrin myös kirjallisuuteen. Edelleen arki- ja puhekielen käyttö on selvästi motivoitua, niin että puhekieltä käytetään enimmäkseen henkilöhahmojen puheessa eikä kertojan puheessa. Enää kielenkäytöllä ei erotella esimerkiksi sivistymättömiä ja sivistyneitä, eikä puhekielen tehtävä ole enää ilmentää mitään erityisiä tunnetiloja, vaan uusi kielenkäyttö ilmentää proosassa enimmäkseen nuorten ihmisten puhetta. Arkikielen tuleminen virolaiseen kirjallisuuteen näkyy kuitenkin lähinnä sanaston tasolla, vaikka kielenkäytön muuttuminen on Viron 1990-luvun kirjallisuuden murroksen tärkeimpiä osatekijöitä. (Hennoste 2003b: 88–90, 109, 111.)

Rättyän (2007: 17) havainto siitä, että mikäli kirjailija käyttää kerronnassa nykypuhekieltä, hän käyttää mieluummin puhekielen sanoja kuin lyhentyneitä verbimuotoja tai toistoa, vaillinaisuutta tai katkonaisuutta, pitää paikkansa myös Tiaisen teoksen kohdalla. Teoksessa kerronta on yleensä hyvin yleiskielistä lukuun ottamatta puhekielisiä sanoja, slangisanoja tai joitakin puhekielisiä äänne- ja muotopiirteitä. Käännoksessakin kerronta on pääasiassa yleiskielistä, ja puhekieliset piirteet keskittyvät myös käännoksessä enimmäkseen repliikkeihin. Hennosten (2003: 88–90) mukaan tämä on yleisesti havaittu piirre virolaisessa kirjallisuudessa. Virossa arkikielen tuleminen teksteihin näkyy kuitenkin vain lähinnä sanaston tasolla (Hennoste 2003b: 109, 111). Sama ilmiö on havaittavissa myös tarkastelemassani nuortenromaanin käännoksessä. Puhe- tai arkikieltä on sanaston lisäksi löydettävissä vain parissa äänne- ja muotopiirteellisessä ilmiössä (*an-*

dand-partisiippi ja *s*-äänteen lisääminen tiettyjen sanojen loppuun). Näissäkään ilmiöissä puhekielisyys ei ole säännöllistä, vaan puhekielisiä asuja on vain parissa dialogissa, jossa nuoret puhuvat vapaa-ajalla rennosti keskenään.

Puheenomaisuutta on siis tuotu sekä lähtö- että kohdekieliseen tekstiin tietyillä puhekielillä äänneasuilla ja muodoilla, käyttämällä puhekielen sanastoa ja melko yksinkertaisia lauseita sekä käyttämällä esimerkiksi ns. dialogipartikkeleita. Puhekielisten lauserakenteiden ja rytmin hyödyntäminen puhekielistämisessä on myös yksi keino, vaikka en sitä ole tarkemmin tutkinutkaan. Käännöstutkimuksessa on esitetty hypoteesi, jonka mukaan kaikilla käännöksillä on taipumus suosia tavanomaisia kirjoitetun kielen ilmaisukeinoja ja neutraalia yleiskielistä sanastoa. Käännökset ovat siis usein hyvin konservatiivisia. Käännöstieteessä on myös havaittu kirjailijoiden hyödyntävän puhekielistämisessä kielen eri tasoja kääntäjiä tehokkaammin. (Nevalainen 2003: 6, 19; Pennanen 1983: 69–72.) Nämä käännösuniversaaleihin liittyvät hypoteesit pitävät tämänkin tutkimuksen mukaan paikkansa. Tarkasteleman käännös on melko konservatiivinen, sillä käännökseen on tuotu puhekielisyksiä enimmäkseen sanaston tasolle.

Käännös on siis tietyllä tapaa yksinkertaistunut. Taustalla vaikuttaa se, että viron kielessä puhekielen ja yleiskielen ero ei ole yhtä merkittävä kuin suomen kielessä (Hennoste 2000b: 1136). Toisaalta käännöksen konservatiivisuuteen on ollut vaikutuksensa ns. totalitaarisella kielitilanteella eli sillä, että aina 1990-luvulle asti Virossa vaadittiin vahvasti kirjakielen sääntöjen noudattamista, jolloin murteita, puhekieltä ja slangia tuli välttää kaikessa viestinnässä (Hennoste 2003b: 86–88). Totalitaariseseen kielitilanteeseen liittyy vahvasti myös ammattimaisuuden vaatimus, joka on johtanut siihen, ettei spontaanisuutta ilmentäviä kielipiirteitä ole arvostettu, ja kirjailijat ovat tottuneet hiomaan tekstijään lähes loputtomiin (Hennoste 2003b: 90; Nirk 1986: 174).

Lähtökielissä tekstissä puhekielisyttä on tuotu tekstiin myös persoonapronominien pikapuhemuodoilla. Kirjailija on kuitenkin käyttänyt pikapuhemuotoja vain rajatusti, ja esimerkiksi *minä*- ja *sinä* -persoonapronominien suosiminen lyhyiden puhekielisten varianttien *mä* ja *sä* sijasta on takuulla tietoinen valinta savolaiselta kirjailijalta. Pikapuhemuotoja *mä*, *sä* Tiainen on sijoittanut oikeastaan vain muutaman miespuolisen nuoren sivuhenkilön repliikkeihin, jolloin näiden muotojen tehtävä lienee kertoa, että kyseiset henkilöt eroavat jollakin tavalla teoksessa enemmän esillä olevista nuorista. Tällaisia eroja ovat esimerkiksi asuinpaikka ja elämäntavat; pikapuhemuotoja *mä*, *sä* käyttävät sivuhenkilöt, jotka esiintyvät teoksessa vain kerran tai pari, silloinkin alkoholin tai huumaiden vaikutuksen alaisena. Näitä henkilöitä teoksen päähenkilöt eivät tunne ennestään

tai he kokevat heidät jollakin tavalla etäisiksi. Pikapuhemuotojen käytössä kirjailija on siis tehnyt varmasti tietoisia päätöksiä siinä, kenen puheeseen hän sijoittaa mitäkin pikapuhemuotoja ja kenen puhe sisältää pikapuhemuodoista vain tiettyjä muotoja muiden muotojen ollessa pääasiassa yleiskielisiä. Kuten suomen kielessä, myös viron kielessä on persoonapronomineista olemassa lyhyet ja pitkät muodot, mutta niitä käytetään sekä puhe- että kirjakielessä, ja lyhyen ja pitkän muodon valintaan on olemassa omat sääntönsä. Käännöksessä puhekielisyys tulee persoonapronomineissa esille lähinnä siinä, että yksikön 3. persoonaan on silloin tällöin viitattu pronomiinilla *see*. (Pajusalu 1995: 81; Pool 1999: 182.)

Teoksissa nousee esiin myös sosiaalisten ryhmien erottelu. Havaitsin, että repliikeistä erityisesti nuorten henkilöhahmojen repliikit sisältävät paljon puhekielisyyskäytännöksiä, ja nuoret puhuvat keskenään huomattavasti puhekielisemmin kuin aikuisten kanssa. Nuorten puhekielisyys myös lisääntyy selvästi silloin, kun he ovat juhlimassa ja alkoholin tai huumeiden vaikutuksen alaisena. Näin on jossakin määrin myös käännöksessä, mutta yhtä selvä ero käännöksessä kuitenkin on. Monissa kohdissa, joissa slangi- ja lainasanoja on käytetty runsaasti, käsitellään asioita, jotka liittyvät tavalla tai toisella nuorten elämään tai ovat nuorille tärkeitä. Kontekstilla on siis merkitystä siihen, millaista sanastoa kerronnassa ja repliikeissä käytetään; juhlimista, hauskanpitoa ja seurustelua käsittelevissä kohdissa on enemmän slangi- ja lainasanoja kuin esimerkiksi hautajaisiin ja sairaalakäynteihin liittyvissä konteksteissa. Erityisesti teoksen loppupuolella alkaa olla tiheämmin puhekielisyyskäytännöksiä. Tähän vaikuttanee se, että juonen edetessä henkilöhahmot eivät tunne enää niin suurta ikävää Mikaelia kohtaan kuin aluksi, ja he pystyvät puhumaan vapautuneemmin. Henkilöhahmot myös tulevat tutummaksi toisilleen juonen edetessä, mikä vaikuttaa erityisesti Roosin ja Tuomaksen välisten keskustelujen lisääntymiseen puhekielisyyskäytännön loppua kohti.

Silloin, kun lähtö- ja kohdekielisen tekstin aikuisten henkilöhahmojen repliikeissä ilmenee puhekielisyyskäytännöksiä, ovat puhekielisyyskäytännöt lähes pelkästään persoonapronominien ja sanaston tasolla. Vanhempien henkilöhahmojen repliikeistä selviää slangisanoja ei juuri tapaa, vaan slangi- ja lainasanat ovat lähes poikkeuksetta joko nuorten henkilöhahmojen repliikeissä tai kerronnassa. Sekä lähtö- että kohdekielisen tekstin kerronnassa slangi- ja lainasanoja on siellä täällä, erityisesti kohdissa, joissa edesmennyt Mikael on äänessä ja ikään kuin puhuttelee hänelle läheisiä ihmisiä.

Marja-Leena Tiaisen *Rakas Mikael* -nuortenromaanissa henkilöhahmojen puhekielisyyskäytännön vaikuttaa iän lisäksi koulutustausta: esimerkiksi lääkäri ja Mikaelin korkeasti

koulutetut vanhemmat puhuvat erittäin yleiskielisesti, mutta Roosin vähän kouluja käyneen Seija-äidin puhe on paikoin hyvinkin puhekielistä. Tähän saattaa vaikuttaa sekin, että Seija ei ehtinyt tuntea Mikaelia, joka on kuollut polkupyöräonnettomuudessa ja jonka muisteluun suurin osa muiden aikuisten keskusteluista painottuu. *Kallis Mikael* -teoksessa henkilöhahmojen koulutustaustalla ei ole paljon merkitystä siihen, millaista kieltä he puhuvat, vaan suurempi merkitys on nuorten ja aikuisten käyttämän kielen välisillä eroilla. Kun lähtötekstissä Seijan repliikit ovat puhekielisempiä kuin toisten aikuisten repliikit, ovat Seijan repliikit käännöksessä yleensä melko yleiskielisiä eli eroa kouluja käyneiden ja vähän koulutettujen aikuisten välillä ei tässä juuri ole. Tähän vaikuttaa se, että Virossa ei ole havaittavissa suurta eroa sosiaalisten ryhmien puhetaipojen välillä ja että sosiolekteja ei ole juuri ollut tapana käyttää kirjallisuudessa.

Yksi kohdekielisessä tekstissä huomiota herättävä ilmiö on lapselle puhuttu kieli, jota sisältyy aineistossa niin nuorten kuin vanhempienkin henkilöhahmojen repliikkeihin. Lapselle puhuttu tai lapsiaiheinen kieli tuo puhekielisyyttä erityisesti käännökseen, sillä siinä sanoihin on lisätty usein esimerkiksi deminutiivinen johdin *-ke(ne)*, joka tekee puheesta myös hellittelevää. Lähtökielisessä tekstissä lapsille puhuttu kieli ei nouse läheskään yhtä selvästi esille.

Niin lähtötekstissä kuin käännöksessäkin on paljon voimasanoja sekä repliikeissä että kerronnassa. Nuorten henkilöhahmojen käyttämät ja kerronnassa esiintyvät voimasanat ovat selvästi karkeampia kuin aikuisten voimasanat, jotka ovat paria poikkeusta lukuun ottamatta lähinnä päivittelyä. Nuorten repliikkeihin on sijoitettu voimakkaimpia voimasanoja tilanteisiin, joissa nuoret ovat joko juhlimassa tai muuten vain käyttäneet alkoholia tai muita huumaavia aineita. Erityisesti voimasanoja kääntäessään Annika Vesi on joutunut turvautumaan käännöskeinoihin, joissa lähtökielen yksikkö korvataan kohdekielen yksiköllä, joka ei ole sen suora vastine. Vesi on korvannut voimasanoja toisilla, esimerkiksi lähikäsitteillä ja ylä- tai alakäsitteillä. On tapauksia, joissa kirosan voimakkuus on käännettäessä pysynyt pääpiirteissään samana, esimerkiksi lähtötekstin *paska* kääntyessä kohdekielelle *pask* tai *sitt*. Käännettäessä voimasanan merkitys on kuitenkin usein heikentynyt, esimerkiksi voimasanojen *vitut*, *saatana*, *perkele* kääntyessä voimasanaksi *raisad* 'raato, haaska, hylky, heittiö, lurjus'. On myös päinvastaisia tapauksia, joissa kirosan voimakkuus on voimistunut käännettäessä tai kääntäjä on muuten turvautunut kompensointiin kääntäessään voimasanaa. Joissakin tapauksissa voimasana on ilmaantunut käännöksessä paikkaan, jossa sitä ei lähtötekstissä ole ollenkaan. Näin on

käynyt esimerkiksi käännettäessä ilmaus *harva se päivä* ilmaukseksi *juba iga jumala päev*.

Pro gradu -tutkielmassani olisi ollut mielenkiintoista laajentaa tarkastelua esimerkiksi lauserakenteisiin. Aineistonkeruuvaiheessa keräsin lähtö- ja kohdekielisestä tekstistä virkkeitä, jotka ovat lauserakenteeltaan puhekielisiä, mutta tässä tutkimuksessa puhekielisten lauserakenteiden tarkastelu jäi, koska aihe oli muutenkin laaja. Jatkossa puhekielisiä lauserakenteita olisi mielenkiintoista tutkia tarkemmin erityisesti vironkielisestä kaunokirjallisuudesta.

Myös esimerkiksi kysymisen tapaa voisi tarkastella, esimerkiksi sitä, milloin kysymyksestä on jätetty pois kysymistä osoittava *kas* (esim. *on sul nälg?* pro *kas sul on nälg?* < RM *onko sulla nälkä?*). Mielenkiintoista olisi tutkia sitäkin, millaisia lähtökielisiä kysymyksiä käännetään viron puhekielelle tyypilliseksi *mis oleks* -tyyppiseksi kysymykseksi, kuten seuraavassa esimerkissä:

- Mis oleks, kui läheks Sokose kohvikusse cappuccino't jooma? (KM s. 129).
- Mitäs jos mentäis juomaan cappuccinot tuonne Sokoksen kahvilaan? (RM s. 201).

Lisäksi esimerkiksi internetissä käytettyjä puhekielisyyksiä voisi tarkastella enemmän, sillä tietoverkoilla ja medially on myös viron kielen uudistumisessa huomattava rooli. Kielen uusimmat muutokset tulevat huomattavasti nopeammin internetkieleen kuin kirjallisuuteen ja varsinkin käännöskirjallisuuteen, jonka kieli tuntuu Virossa olevan lopulta vielä melko konservatiivista.

LÄHTEET

- Akadeemia. Eesti Kirjanike Liidu kuukiri Tartus. Tartu: Eesti Kirjanike Liid.
- ANHAVA 2000: Mistä puhumme, kun puhumme kirjakelestä? – Kielikello 3/2000 s. 34–35.
- auto24.ee = Auto24.ee. Suurin valik sõidukeid.
<http://www.auto24.ee/foorum/foorum.php/palju+hind/tid=99308>, luettu 16.4.2008.
- BASSNETT, SUSAN 1995: Teoksesta toiseen. Johdatus kirjallisuuden kääntämiseen. Tampere: Vastapaino.
- BERG, MAARIT – SILFVERBERG, LEENA 2004: Kato hei. Puhekielen alkeet. 2., korjattu painos. Helsinki: Finn Lectura.
- CHAMBERS, J. K. 1995: Sociolinguistic theory. Oxford: Blackwell.
- COATES, JENNIFER 1986: Women, men and language. A sociolinguistic account of sex differences in language. London: Longman.
- DOWNES, WILLIAM 1984: Language and Society. London: Fontana.
- EESS = Loog, Mai 2008: Esimene eesti slängi sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/slang>, luettu 1.11.2007–17.4.2008.
- ERELT, MATI – KASIK, REET – METSLANG, HELLE – RAJANDI, HENNO – ROSS, KRISTIINA – SAARI, HENN – TAEI, KAJA – VARE, SILVI 1993: Eesti keele grammatika II. Süntaks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- ERELT, MATI – KASIK, REET – METSLANG, HELLE – RAJANDI, HENNO – ROSS, KRISTIINA – SAARI, HENN – TAEI, KAJA – VARE, SILVI 1995: Eesti keele grammatika I. Morfologia. Sõnamoodustus. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- ERELT, MATI – ERELT, TIJU – ROSS, KRISTIINA 1997: Eesti keele käsiraamat. Tallinn: Eesti keele sihtasutus.
- ERELT, TIJU 1989: Viron kielen ohjailu. Historiallinen kehitys ja nykytilanne. – Kielikello 1/1989 s. 5–12.
- ESKELINEN, EPP 2007: Yleiskatsaus viron kielen uudissanastoon. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- ESS = Vainola, Kätlin – Kaplinski, Lemmit (koostanud) – Aule, Andres (toim.) 2003: Eesti slängi sõnaraamat. Tallinn: Aulekirjastus.
- HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: Iso suomen kielioppi. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 950. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAKULINEN, LAURI 1968: Suomen kielen rakenne ja kehitys. 3., korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- HAUTALAHTI, PÄIVI 2006: ”Luistaa kuin intin sukset” – Sotilaskieli *Ruotuväki*-lehden sanastossa ja kielikuvissa. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- HEIKKILÄ-HALTTUNEN, PÄIVI – RÄTTYÄ, KAISU (toim.) 2003: Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaani 2000-luvun taitteessa. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura.
- HEINO, ULLA-LIISA 1983: Luova henki ja teoria. Kääntämisen yleinen teoria. – Hilka Pekkanen

(toim.), Kielestä toiseen. Näkökulmia kirjallisuuden kääntämiseen s. 15–32. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto.

- HENNOSTE, TIIT 2000a: Allkeeled. – Tiit Hennoste (toim.), Eesti keele allkeeled s. 9–56. Tartu: Tartu Ülikool.
- 2000b: Sissejuhatus suulisesse eesti keelde I. Taust ja uurimisobjekt. – Akadeemia 5/2000 s. 1115–1150.
- 2000c: Sissejuhatus suulisesse eesti keelde II. Suulise kõne erisõnavara. I. – Akadeemia 6/2000 s. 1341–1374.
- 2000d: Sissejuhatus suulisesse eesti keelde III. Suulise kõne erisõnavara. II. – Akadeemia 7/2000 s. 1550–1582.
- 2000e: Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IV. Suulise kõne erisõnavara. III. Partiklid – Akadeemia 8/2000 s. 1772–1806.
- 2003a: Eesti sotsiolektide seisund. Tartu: Tartu ülikool.
<http://www.hm.ee/index.php?popup=download&id=3982>, luettu 22.5.2008.
- 2003b: Viron kirjallisuuden kieli 1990-luvulla modernismin, postmodernismin ja postkolonialismin taustaa vasten. – Liisa Saariluoma & Tarja Pakarinen & Piret Kruuspere (toim.), Viron kirjallisuus vuosituhaten vaihteessa. Postmodernia ja modernia s. 85–120. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 905. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HÄKKINEN, KAISA 1994: Kielitieteen perusteet. Tietolipas 133. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HÄMÄLÄINEN, SIMO 1963: Suomalainen sotilaslangi. Ensimmäinen osa. Sanasto. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- INGO, RUNE 1999: Miten aika näkyy vuoropuheluissa ja niiden käänöksissä? – Rune Ingo & Christer Laurén & Henrik Nikula & Anita Nuopponen & Patricia Poussa (toim.), Erikoiskielet ja käännösteoria: Vakki-symposiumi XVIII, Vaasa 14.–15.2.1998. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- IKOLA, OSMO 1972: Kirjakieli ja puhekieli, yleiskieli ja murre. – Sananjalka 14/1972 s. 16–26.
- JARVA, VESA – NURMI, TIMO 2006: Oikeeta suomee. Suomen puhekielen sanakirja. Jyväskylä: Gummerus.
- JUNTTILA, JAAKKO 2006: ”Koomista lasten kieltä”. Jyväskyläläisten ja tarttolaisten opiskelijoiden asenteista sukukieleen. – Annekatrin Kaivapalu & Külvi Pruuli (toim.), Lähivertailuja 17. Jyväskylä studies in humanities 53 s. 133–154. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 2007: Jyväskyläläisten ja tarttolaisten yliopisto-opiskelijoiden kielellisistä asenteista. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- JUSSILA, RAIMO – LÄNSIMÄKI, MAIJA 1994: Se siitä. Suomen kielen seksisanakirja. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- JUVA, KERSTI 1998: Puhekieli ja kirjakieli. – Sirkku Aaltonen (toim.), Käännetyt illuusiot. Näytelmäkääntäminen suomalaisessa teatterissa s. 49–53. Tampere: Tampere University Press.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1998: Hj. Nortamon murrekertomukset ja puhutun illuusio. – Lea Laitinen & Lea Rojola (toim.), Sanan voima. Keskusteluja performatiivisuudesta s. 184–215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KARLSSON, FRED 1983: Suomen kielen äänne- ja muotorakenne. Helsinki: WSOY.

- KARTTUNEN, KAARINA 1979: Nykyslangin sanakirja. Porvoo – Helsinki – Juva: WSOY.
- KASIK, REET 2000: Kas surfima või surfama? – Keel ja kirjandus 43 s. 889–890.
- 2001: Johdatus viron kielen tutkimukseen. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.
- 2004: Viron lehtikieli 2000-luvulla. – Helena Sulkala & Heli Laanekask (toim.), VIRSU II: Suomi ja viro kohdekielinä. Lähivertailuja 15 s. 11–19. Oulu: Oulun yliopisto.
- Keel ja kirjandus. Eesti Teaduste Akadeemia ja Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Tallinn.
- KERGE, KRISTA 2000: Kirjakeel ja igapäevakeel. – Tiit Hennoste (toim.), Eesti keele allkeeled s. 75–110. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kielikello. Kielenhuollon tiedotuslehti. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Kielikuvia. Nykysuomen seuran tiedotuslehti. Tampere: Nykysuomen seura.
- KIELINEN, MIIA 1997: Monikon 3. persoonan inkongruenssin tarkastelua. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio s. 33–44. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kieliposti. Kielen elämän ja tutkimuksen aikakauslehti. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KK = Kieli ja sen kieliopit 1994. Opetuksen suuntaviivoja. Helsinki: Opetusministeriö, Painatuskeskus.
- KM = TIAINEN, MARJA-LEENA 2003: Kallis Mikael. Viroksi kääntänyt Annika Vesi. Tallinn: Avita.
- KOIVUSALO, ESKO 1979: Mitä on yleiskieli ja miten se muuttuu. – Seppo Kahila (toim.), Elävää suomea. Yleisradion kieliopas s. 11–25. Jyväskylä: Gummerus.
- KORHONEN, RIITTA – VILKUNA, MARIA 2005: Sananselityksiä. Ison suomen kieliopin termejä. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 1. <http://kaino.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk1/>, luettu 15.2.2008–17.4.2008.
- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. – Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.), Äidinkielen merkitykset. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 869 s. 49–74. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KOTILAINEN, LARI 2007: Kiellon lumo. Kieltoverbitön kieltokonstruktio ja sen kiteytyminen. Suomi 193. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAAKSO, JOHANNA 1999: Karhunkieli. Pyyhkäisyjä suomalais-ugrilaisten kielten tutkimukseen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 729. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAPPALAINEN, HANNA 2001: Sosiolingvistinen katsaus suomalaisnuorten nykypuhekieleen ja sen tutkimukseen. Virittäjä 105 s. 74–101.
- LEHIKONEN, LAILA 1994: Suomea ennen ja nyt. Suomen kielen kehitys ja vaihtelu. Loimaa: Finn Lectura.
- LIPPONEN, VIRPI 2000: *Fanit* ja *fännid* – anglismit suomalaisessa ja virolaisessa sanomalehtitekstissä. – Kielikuvia 2/2000 s. 12–18.
- LOOG, MAI 1989: Lenkid, mallid ja mokad. Tallinnan koululaiskieltä. – Kieliposti 1/1989 s. 23–27.
- 1990: Slangi kertoo kielikontakteista. – Virke 6/1990 s. 5–6.
- 1991: Esimene eesti slängi sõnaraamat. Tallinn: Mai Loog.

- 1992: Nende sõned, sõnad: uurimus eriealiste tüdrukute ja poiste kõnekeelest. Tampere: Tampereen yliopisto.
- LOOG, MAI – HEIN, INDREK 1992: Studies of Estonian slang in Tallinn spring 1989. Tampere: Tampereen yliopisto.
- MAAMIES, SARI 2008: Mikä on aggressiivi? – Kielikello 1/2008 s. 18.
- MANNILA, MARKKU 1983: Kaunokirjallisuuden kääntäminen on illuusion luomista. Kaunokirjallisuuden kääntämisen asemasta ja tutkimisesta. – Hilikka Pekkanen (toim.), Kielestä toiseen. Näkökulmia kirjallisuuden kääntämiseen s. 33–40. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkien liitto.
- MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisu- ja 8 s. 1–23. Oulu: Oulun yliopisto.
- MAURANEN, ANNA – TIITTULA, LIISA 2005: *Minä* käännösuomessa ja supisuomessa. – Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen (toim.), Käännösuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä s. 35–69. Tampere: Tampere University Press.
- METS, MARI 2004: Võru kõnekeel: *nud*-partitsiibi tunnuse varieerumine Vastseliina murrakus. Magistri töö. Tartu: Tartu ülikool. <http://www.murre.ut.ee/~mari/magistritoo.pdf>, luettu 22.5.2008.
- METSLANG, HELLE 1994: Grammatikaliseerumisest eesti ja soome keeles. – Karl Pajusalu & Valma Yli-Vakkuri (toim.), Lähivertailuja 7. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tammivalkamassa 5.–7.5.1993. Turun yliopiston suomen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 44 s. 9–32. Turku: Turun yliopisto.
- MIELIKÄINEN, AILA 1980a: Nykysuomalaisen puhekielen tutkimuksen taustaa. – Aila Mielikäinen (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1 s. 1–40. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1980b: Pikapuhemuodot Jyväskylän puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1 s. 123–148. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1984a: Monikon 3. persoonan kongruenssista puhekielessä. – Virittäjä 88 s. 162–175.
- 1984b: Nykypuhe-suomen alueellista taustaa. – Heikki Paunonen & Päivi Rintala (toim.), Nykysuomen rakenne ja kehitys 2. Näkökulmia kielen vaihteluun ja muuttumiseen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1986: Nykysuomen murtuvat murrerajat. – Kielikello 2/1986 s. 12–17.
- 1988: Naiset puhekielen säilyttäjinä ja uudistajina. – Lea Laitinen (toim.), Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä s. 92–111. Helsinki: Yliopistopaino.
- 1991: Murteiden murros. Levikkikarttoja nykypuhekielen piirteistä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1996: Nykysuomen murtuvat murrerajat. – Seija Aalto & Auli Hakulinen & Klaus Laalo & Pentti Leino & Anneli Lieko, Kielestä kiinni. Tietolipas 113 s. 234–242. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2001: Kirjoitettua murretta. – Kielikello 4/2001 s. 4–7.
- NEVALAINEN, SAMPO 2003: Käännöskirjallisuuden puhekielisyksistä – kaksinkertaista illuusiota? – Virittäjä 107 s. 2–26.

- 2005: Köyhtyykö kieli käännettäessä? Mitä taajuuslistat kertovat suomennosten sanastosta. – Anna Mauranen & Jarmo H. Jantunen (toim.), Käännösuomeksi. Tutkimuksia suomennosten kielestä s. 139–160. Tampere: Tampere University Press.
- NIRK, ENDEL 1986: Viron kirjallisuus. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 439. Suomentanut Eva Lille. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NS 1989 = Nykysuomen sanakirja. 1–6, 1951–1961. Porvoo – Helsinki – Juva: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, WSOY.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 436. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1988: Sukupuoli kielellisen tuotoksen muovaajana. – Lea Laitinen (toim.), Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä s. 73–91. Helsinki: Yliopistopaino.
- 2000: Kirjakielen suhde muihin kielimuotoihin. – Tiit Hennoste (toim.), Eesti keele allkeeled s. 57–74. Tartu: Tartu Ülikool.
- OLLI, RAILI 1986: Yleiskielestä poikkeava sanasto jyvaskyläläisten ja eteläpohjalaisten puhekielessä. – Aila Mielikäinen (toim.), Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 4 s. 1–32. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- PAJUSALU, RENATE 1995: Pronominit *see*, *tema* ja *ta* viron puhekielessä. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982: Muuttuvat puhe-suomen muodot. – Maija Larmola (toim.), Kouluikäisten kieli s. 130 – 152. Tietolipas 88. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1996: Muuttuvat puhe-suomen muodot. – Seija Aalto et. al. (toim.), Kielestä kiinni. Tietolipas 113 s. 209–233. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2000: Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja. Helsinki: WSOY.
- PENNANEN, EILA 1983: Tiedostaako kääntäjä oman idiolektinsa? Sosiaalimurteet kirjallisuudessa ja kääntäjän työssä. – Hilka Pekkanen (toim.), Kielestä toiseen. Näkökulmia kirjallisuuden kääntämiseen s. 67–73. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto.
- POOL, RAILI 1999: About the use of different forms of the first and second person singular personal pronouns in Estonian cases. – Estonian: typological studies III. Edited by Mati Ereht s. 158–184. Tartu: University of Tartu.
- POOL, RAILI 2000: Eesti keele personaalpronoomenite pikkade ja lühikeste vormide kasutus eestlaste ja mitte-eestlaste keeles. – Languages at Universities Today and Tomorrow. Proceedings of the Methodology Conference of the Language Center 19–20 May 2000. Edited by Kiira Allikmets s. 67–75. Tartu: University of Tartu.
- PS 2001 = Suomen kielen perussanakirja I–III. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Nidottu laitos vuosina 1990–1994 julkaistusta Suomen kielen perussanakirjasta. Helsinki: Edita.
- PULKKINEN, PAAVO 1985: Murteiden jäljittelyn salakareista. – Kielikello 3/1985 s. 5–6.
- pulmad.ee = Pulmad.ee – Elu tähtsaim Lehekül.
<http://www.pulmad.ee/node/4218>, luettu 19.5.2008.
- REPNAU, ESTER 2005: Eesti keel: grammatika. 2. painos. Tallinn: Ilo.
- RM = TIAINEN, MARJA-LEENA 1999: Rakas Mikael. Hämeenlinna: Tammi.

- RÄTSEP, HUNO 1976: Lindu tuntakse laulust, inimest keeles. – Mart Mäger (toim.), Keel, mida me Harime s. 116–120. Tallinn: Valgus.
- RÄTTYÄ, KAISU 2003: Nuortenromaanin tutkimus 1960-luvulta 2000-luvulle. – Päivi Heikkilä-Halttunen & Kaisu Rättyä (toim.), Nuori kirjan peilissä. Nuortenromaanin 2000-luvun taitteessa s. 170–198. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura.
- 2007: Nuortenromaanit ja nykypuhekieli. – Virke 2/2007 s. 14–17.
- Sananjalka. Suomen Kielen Seuran vuosikirja. Turku.
- SIIKARLA, EVA 1983: Onko kääntäminen mahdotonta? Vieraan kulttuurin välittämisen ongelma. – Hilka Pekkanen (toim.), Kielestä toiseen. Näkökulmia kirjallisuuden kääntämiseen s. 63–66. Helsinki: Suomen kääntäjien ja tulkkien liitto.
- SUHONEN, SEPPO 1996: Viron kieli. – Seija Aalto et. al. (toim.), Kielestä kiinni. Tietolipas 113 s. 65–81. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Suomen nuorisokirjailijat ry 1997: Suomen nuorisokirjailijoiden nettimatrikkeli. Tiainen, Marja-Leena. <http://www.nuorisokirjailijat.fi/tiainenmarjaleena.shtml>, luettu 5.6.2007.
- TAMMI, JARI 2007: Suuri kirosanakirja. 3. laitos. Helsinki: WSOY.
- TENDER, TÕNU 1994a: Eesti släng. Olemus ja uurimislugu. – Keel ja Kirjandus 37 s. 291–299.
- 1994b: Eesti släng. Olemus ja uurimislugu. – Keel ja Kirjandus 37 s. 346–355.
- 2000: Eesti õpilasslängi muutumisest ajas. Vahekokkuvõte. – Tiit Hennoste (toim.), Eesti keele allkeeled s. 138–147. Tartu: Tartu Ülikool.
- TIITTULA, LIISA 2001: Puhuttu kieli ja sen illuusio kirjallisuudessa. Kuinka puhe kääntyy tekstiksi? – Kielikuvia 1/2001 s. 5–16.
- VEHMAS-LEHTO, INKERI 1999: Kopiointia vai kommunikointia. Johdatus käännteoriaan. Helsinki: Finn Lectura.
- Virittäjä. Kotikielen Seuran aikakauslehti. Helsinki.
- Virke. Äidinkielen opettajain liiton jäsenlehti. Helsinki.

LIITE: Näytteet lähtökielisestä ja kohdekielisestä tekstistä (RM s. 189–191, KM s. 121–123)

Kaljat loppuvat yhdentoista maissa. Jape ja Tatsa lähtevät täydennysretkelle läheiselle huoltikselle ja palaavat sieltä parin vieraan kundin kanssa.

– Et kai Roosa tykkää kyttyrää, kun pyysin Raikan ja Timin mukaan? Ne on mun frendejä, humaltunut Tatsa sönköttää Roosalle, joka istuu Papan sylissä ja syö suolakeksejä. Illan aikana Roosa on nauttinut myös pari siideriä.

– Mun puolesta, Roosa sanoo etsien parempaa asentoa.

– Hitto kun sinä painat, Papa valittaa.

Suolakeksin murut varisevat Roosan sylistä, kun hän nousee ja menee vessaan. Roosa istuu pytyllä, kun joku alkaa takoa ovea. – Mene ulos, jos on kiire! hän huutaa.

Jostain paikalle ilmaantuu lisää väkeä. Puolen yön maissa pieneen asuntoon on ahtautunut parikymmentä henkeä, joista Roosa ei tunne kunnolla puoliakaan. Humalaisimmat käyvät kuseksimassa nurkalla ja säikyttävät Takkusen naapurin puolelle. Bileet ovat parhaimmillaan, kun isä tulee taksilla pihaan. Taksista noustuaan hän äkkää tuntemattoman häiskän lorottamassa jalat harallaan lumimarjapensaansa luona. Kundi on sulkemassa sepalustaan, kun isä astelee luokse.

– Anteeksi, mutta kukas te olette ja mitä te teette minun pihamaallani? Isällä on ärsyttävän muodollinen tapa puhua silloin kun hän kiihtyy jostain.

– Mä olen Raikka, tyyppi sanoo ja horjahtaa vähän. – Mä oon täällä juhlimassa.

Isän katse kohdistuu talon päätyasuntoon, mistä kuuluu mieletön mekkala. Ikkunat ovat auki ja musiikin lisäksi sisältä kuuluu karjahtelua ja naurua. Puutarhassa hoipperehtii pari humalaista.

– Olisitteko niin ystävällinen ja kävisitte sanomassa ystäville, että juhlat ovat ohi, isä jatkaa.

– Meinaatko sä että meidän pitää niinku... häipyä? Raikka änkyttää.

– Juhlat on loppu! isän ääni kohoaa.

Raikka lähtee viemään tietoa sisälle. Hän huutaa aikansa onnistumatta kiinnittämään kenenkään huomiota, mutta lopulta Roosa huomaa jotain olevan vinossa. Raikka selittää:

– Mä tapasin tuolla pihalla yhden äijän ja se sanoi, että nää bileet pitäis lopettaa.

– Oliko se Matti? Roosa hätäännyy. Hän rientää ulos ja huomaa valojen palavan talomme olohuoneessa. Roosalle tulee kiire hiljentää stereot. – Sorry, mutta teidän on häivyttävä. Isäntä tuli kotiin.

Kella üheteistkümneme paiku saab õlu otsa. Jape ja Tatsa lähevad lähedalasuvasse bensiinjaama täiendust tooma ja tulevad sealt tagasi paari võõra poisiga.

”Ega sa, Roosa, solvunud, et ma Raika ja Timi kaasa kutsusin? Nad on mu sõbrad,” seletab purjus Tatsa Roosale, kes istub Papa süles ja sööb soolapulki. Õhtu jooksul on Roosa joonud paar siidrit.

”Minugi poolest,” ütleb Roosa paremat asendit otsides.

”Kurat, küll sa oled raske,” haliseb Papa.

Kui Roosa püsti tõuseb, pudeneb tema sülest soolapulcade puru. Ta läheb vetsu. Roosa istub parajasti potil, kui keegi hakkab vastu ust taguma. ”Mine välja, kui sul kiire on!” hüüab ta.

Kuskilt ilmub kohale veel noori. Hiliseks õhtutunniks on end väikesesse tuppa mahutanud paarkümmend hinge, kellest Roosa ei tunne tegelikult pooli. Need, kes on rohkem purjus, käivad nurga taga kusemas ja ehmatavad Takkuse naabrite poolele. Pidu on täies hoos, kui isa taksoga õuele tuleb. Taksost väljunud, märkab ta tundmatut kutti, jalad harkis, lumemarjapõõsa juures kõikumasa. Kutt pusib parajasti püksiluku kallal, kui isa juurde astub.

”Vabandage, kes te olete ja mida te teete minu õuel?” Isal on siis, kui ta on millegi pärast ärritunud, komme äärmiselt selgelt ja jäigalt rääkida.

”Mina olen Raikka,” ütleb tüüp ja kõigub veidi. ”Ma olen siin pidu panemas.”

Isa pilk läheb maja teise otsa poole, kust tuleb meeletu lärm. Aknad on lahti ja lisaks muusikale kostab sealt karjumista ja naeru. Aias koperdab ringi paar purjus inimest.

”Kas te oleksite nii kena ja läheksite oma sõpradele ütlema, et pidu on läbi?” jätkab isa.

”Kas sa mõtled sellega, et me peaksime justku... kaduma?” kogeleb Raikka.

”Pidu on läbi!” tõstab isa häält.

Raikka läheb teadet viima. Ta hüüab, kuid tal ei õnnestu kellegi tähelepanu köita. Lõpuks märkab Roosa, et midagi on viltu. Raikka seletab:

”Ma kohtasin seal aias ühte papit ja see ütles, et selle peo peab ära lõpetama.”

”Kas see oli Matti?” hädaldab Roosa. Ta tormab välja ja märkab meie elutoas valgust. Roosale hakkab kiire ja ta keerab stereo vaikseks. ”Sorry, aga te peate lahkuma. Mu peremees tuli koju.”